Vědecký časopis / Scientific journal

Socioekonomické a humanitní studie

Studies of Socio-Economics and Humanities

2/2014 Volume 4

ODBORNÉ RECENZOVANÉ STATĚ
Z OBLASTI SOCIOEKONOMICKÝCH A HUMANITNÍCH VĚD

THE EXPERT REVIEWED ARTICLES
FOCUSED ON SOCIO-ECONOMIC SCIENCES AND HUMANITIES

BANKOVNÍ INSTITUT
VYSOKÁ ŠKOLA

Bankovní institut vysoká škola, a.s.
Banking Institute College of Banking

Socioekonomické a humanitní studie

Studies of Socio-Economics and Humanities

2/2014 Volume 4

VYDAVATEL (PUBLISHER)

Bankovní institut vysoká škola, a.s.
(Banking Institute/College of Banking)
Nárožní 2600/9, 158 00 Praha 5
IČ: 61858307

REDAKČNÍ VĚDECKÁ RADA (EDITORIAL SCIENTIFIC BOARD)

Šéfredaktor / Editor in Chief
Pavel Mertlík (pmertlik@bivs.cz)
Odpovědný redaktor / Responsible Editor
Jan Čadil (jcadil@bivs.cz)
Odborný editor / Scientific Editor
Josef Palán (jpalan@bivs.cz)

Členové:
John Anchor – University of Huddersfield, United Kingdom
Hana Březinová – BIVŠ, a.s. Praha
Lubomír Civín – BIVŠ, a.s. Praha
Ludmila Čírtková – Policejní akademie ČR
Bojka Hamerníková – Newton College, a.s.
Vratislav Izák – Vysoká škola ekonomická v Praze
Pavel Janíčko – BIVŠ, a.s. Praha
Jozef Klučka – Žilinská univerzita v Žiline
Vojtěch Krebs – Vysoká škola ekonomická v Praze
Václav Liška – ČVUT v Praze
Ivan Malý – Masarykova univerzita v Brně
Ingrid Matoušková – BIVŠ, a.s. Praha
Jozef Medveď – BIVŠ Slovensko
Juraj Nemec – Univerzita Mateja Bela Banská Bystrica
František Pavelka – BIVŠ, a.s. Praha
Jaroslava Pavelková – UCM v Trnave, Slovensko
Ladislav Průša – Výzkumný ústav práce a sociálních věcí
Slavomíra Svátková – Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem

REDAKCE (EDITORIAL STAFF)

Jan Lachman
(jlachman@bivs.cz) tel.: +420 251 114 599

Přebírání materiálů je povoleno s prokazatelným souhlasem autora a redakční vědecké rady.
Taking over materials is permitted only with demonstrable author's and scientific editorial board agreement.

Prepress:	Lucie Musilová
Print:	Robida
Evidence number:	MK ČR E 19842
ISSN:	ISSN 1804-6797
ISSN of the on line version:	ISSN 1804-6800
URL:	sehs.bivs.cz
Periodicity:	2 issues per year
Distribution:	Bankovní institut vysoká škola, a.s.
Deadline:	30. 11. 2014

© Bankovní institut vysoká škola, a.s., Praha, 2014

Socioekonomické a humanitní studie

Studies of Socio-Economics and Humanities

2/2014 Volume 4

EDITORIAL

PAVEL MERTLÍK 4

ODBORNÉ STATĚ / EXPERT ARTICLES

ALEXANDER ČEMEZ 5
Stredná Európa a jej priestorové vymedzenie /
Central Europe and its territorial delimitation

RÓBERT JÁGER 19
Právna úprava tzv. propopulačných opatrení v právnom poriadku Slovenskej republiky vojnového obdobia /
Legislation of so called pro-population policy instruments in the law of wartime Slovak Republic

ADRIÁNA PALAJOVÁ 29
Zakladateľské dokumenty obchodných společnosti /
Founding documents of companies

ALŽBETA KUCHARČÍKOVÁ, JOZEF KLUČKA 39
Vplyv priamych zahraničných investícií na ekonomickú výkonnosť žilinského kraja /
Foreign direct investment and their impact on economic performance of Žilina region

PETR MAKOVSKÝ 50
Neoklasická teorie kapitálu a její vybrané alternativy /
Neoclassic capital theory and its selected alternatives

RECENZE / REVIEW

RÓBERT JÁGER 55
Recenzia na dielo: MOSNÝ, P. a kol. Právnohistorická realita sociálnej doktríny 20.storočia. Krakov, 2013, ISBN 978-83-7490-587-9. 288 s.

EDITORIAL

Pavel Mertlík

Milí čtenáři,

Bankovní institut vysoká škola (BIVŠ) oslavil v letošním roce 15. výročí zahájení akademické činnosti. Počátkem roku 1999 získal jako první soukromá vzdělávací instituce v České republice státní souhlas působit jako vysoká škola a v říjnu téhož roku zahájil vysokoškolskou výuku. Od r. 2002 působí BIVŠ rovněž v Slovenské republice. Sídlem slovenské organizační složky BIVŠ je Banská Bystrica. V r. 2006 opustili brány naší slovenské organizační složky první absolventi bakalářského studia, v r. 2008 pak první absolventi navazujícího magisterského studia. Celkem až do současnosti studium na Slovensku úspěšně absolvovalo 5707 studentů, z toho 3940 bakalářů a 1767 inženýrů.

Nedílnou součástí akademické činnosti BIVŠ je vědecká a výzkumná činnost, a to samozřejmě platí i pro naši slovenskou organizační složku. Odrazem této skutečnosti je i toto číslo vědeckého časopisu BIVŠ, v němž převažují příspěvky slovenských autorů.

Rada vlády České republiky pro výzkum, vývoj a inovace (RVVI) zařadila na podzim letošního roku vědecký časopis BIVŠ Socioekonomické a humanitní studie (SEHS) do Seznamu recenzovaných neimpaktovaných periodik (tzv. „pozitivní seznam“). Odborné stati publikované v našem časopise jsou tak od nynějška uznatelnými výstupy výzkumné činnosti.

Zařazení časopisu SEHS mezi oficiálně uznávané recenzované odborné časopisy je velkým úspěchem BIVŠ. Zároveň je ovšem závazkem do budoucna – o to důslednější musí být důraz na kvalitu publikovaných odborných statí a transparentnost recenzních řízení. Vydavatel, editoři a redakční rada SEHS jsou si tohoto závazku plně vědomi a odhodláni mu dostát.

Dear readers,

The Banking Institute – College of Banking (BIVŠ) has this year been celebrating the 15th anniversary of the launch of its academic activities. At the start of 1999, BIVŠ became the first private educational institution in the Czech Republic to receive the higher educational institution license; in October that year it began the tuition of its first students. Since 2002 BIVŠ has also been active in Slovakia, where it is headquartered in the city of Banská Bystrica. The first graduates of our Bachelor programme passed through the doors of the Slovak branch of BIVŠ in 2006, followed by the first Master's programme graduates in 2008. Some 5,707 students – 3,940 Bachelors and 1,767 Master's – have graduated from the Slovak BIVŠ to date.

Research is an integral part of BIVŠ's academic activities, and this certainly also holds for its Slovak branch. This is reflected in the current issue of the scientific journal of BIVŠ, in which contributions by Slovak authors prevail.

In autumn the Council of the Government of the Czech Republic for Research, Development, and Innovation (RVVI) added Studies of Socio-Economics and Humanities (SEHS), the scientific journal of BIVŠ, to its official list of recognized reviewed periodicals (the so-called "positive list"). The articles published in SEHS are hence recognized as research output by the Czech authorities. The inclusion of SEHS among officially recognized reviewed scientific journals is a major success for BIVŠ. At the same time it is a commitment to the future – the emphasis on the quality of published articles and the transparency of the review process will now have to be all the more thorough. The publisher, editors and the Scientific Editorial Board of SEHS are fully aware of this commitment and are determined to meet it.

doc. Ing. Pavel Mertlík, CSc.
šéfredaktor / Editor in Chief
Rektor, Bankovní institut vysoká škola
Rector, Banking Institute – College of Banking

STREDNÁ EURÓPA A JEJ PRIESTOROVÉ VYMEZENIE

CENTRAL EUROPE AND ITS LOCALIZATION

Alexander Čemez

ABSTRAKT

Vedecká stať charakterizuje strednú Európu. Je rozdelená na tri kapitoly. V prvej kapitole sa zaoberáme geopolitickým a geografickým umiestnením strednej Európy. V druhej kapitole charakterizujeme strednú Európu z kultúrneho a etnologického pohľadu a v tretej kapitole sa venujeme vzťahmi medzi stredoeurópskymi štátmi.

Kľúčové slová:
stredná Európa, geografické a geopolitické umiestnenie, kultúrna a etnologická charakteristika, vzťahy medzi stredoeurópskymi štátmi.

ABSTRACT

This research paper deals with the issue of Central Europe and is focused on its territorial delimitation. It is divided into three parts. In the first, we deal with the geopolitical and geographical delimitation of Central Europe. In the second, we characterize Central Europe from the cultural and ethnological points of view, and in the final one we analyze relations between the states in the Central Europe.

Key words:
Central Europe; geographical and geopolitical delimitation; cultural and ethnological characterization; relations between states in Central Europe.

JEL classification: Z000

ÚVOD

Pojem stredná Európa je do značnej miery vágny, teda nie je možné podať jeho univerzálne vymedzenie, ani určenie štátov, ktoré je možné do strednej Európy zaradiť, pričom rôzni autori uvádzajú rôzne okruhy strednej Európy, ktoré je možné klasifikovať od najužšieho až pod najširšie, čo potvrdzuje aj **Rastislav Tóth**, keď rozdeľuje strednú Európu na vnútrozemské jadrové krajiny a okrajové prímorské krajiny. (Tóth, 2001)

Ak chceme poznať skutočné dôvody určitého pôvodu definície strednej Európy, musíme vychádzať z týchto skutočností: (Lukáč, 2005)

- vlastný pôvod autora, jeho životný osud, životné momenty vplývajúce na jeho osobnosť,
- historickú epochu, v ktorej formuloval svoju definíciu,
- súveké definície, na ktoré reagoval alebo ho ovplyvnili,
- politický cieľ vymedziť alebo definovať pojem stredná Európa.

Stredoeurópsky problém pozostáva z dvoch tém. Jednak tu ide o diskusiu týkajúcu sa pojmu stredná Európa *(Mitteleuropa, Ostmitteleuropa, Zwischeneuropa, Zentraleuropa)*, ktorý súvisí s otázkou Nemecka a jeho úlohou v tomto priestore. Druhou témou je debata o strednej Európe, ktorá vyvstala v 80. rokoch a tá mala dva prepojené prvky. Hodnotový aspekt definoval **Milan Kundera**, keď vyslovil tvrdenie, že stredná Európa predstavuje spoločný hodnotový priestor a **György Konrád**, ktorý vyzdvihoval duchovný rozmer strednej Európy. Druhým bol geopolitický, ktorého cieľom bolo vyčleniť strednú Európu z vplyvového poľa Sovietskeho zväzu, pričom **M. Kundera** s **M. Šimečkom** viedli spor o to, či Sovietsky zväz a dnes Rusko vylúčiť z Európy alebo ho včleniť. (Zajac, 1998)

Priestor strednej Európy z dlhodobej historickej perspektívy pulzuje a odvíja sa od troch procesov: (Zajac, 1998)

1. Tvorba štátnych celkov, ktoré je možné stotožniť s tvorbou národných štátov od 19. storočia dodnes,
2. Pokus o mocenské rozširovanie alebo rozpínanie jadier týchto útvarov do stredoeurópskeho priestoru, čo viedlo k dynastickým sporom a na určitý čas trvajúcej hegemónii Přemyslovcov, Jagelovcov, Luxemburgovcov až po presadenie sa Habsburgovcov,
3. Mocenské presahovanie jednotlivých stredoeurópskych dynastií do celoeurópskeho priestoru, čo sa najviac týka Rímskej ríše národa nemeckého, Nemecka, Rakúskeho cisárstva, Francúzska, Osmanskej ríše, Španielska, Ruska, Talianska a Balkánu.

1. GEOGRAFICKÉ A GEOPOLITICKÉ VYMEDZENIE STREDNEJ EURÓPY

Geopolitiku chápeme ako teóriu, ktorá sa zaoberá zákonitosťami vplyvu zemského povrchu na politiku štátov a zákonitosti pohybu a sily v priestore, pričom vychádza z dvoch teoreticko-metodologických prístupov, ktorými sú geografický determinizmus a sociálny darwinizmus. Geografický determinizmus vysvetľuje vývoj a stav jednotlivých spoločností a štátov zo zvláštností geografického prostredia, v ktorom sa nachádzajú. Sociálny darwnizmus vysvetľuje správanie za použitia pojmov prevzatých z biológie, hlavne Darwinovo pojatie boja o život a prírodného výberu apod. (Krejčí, 2007) Strednú Európu považujeme v kontexte geopolitickej terminológie za tzv. geopolitické ohnisko, tzn. oblasť štátov, ktorých význam je odvodený od ich citlivého umiestnenia. (Krejčí, 2007)

Už **Ch. L. de Secondat Montesquieu** tvrdil, že prírodné podmienky majú vplyv na štáty a mentalitu národov. (Montesquieu, 1989) Každá komunita je umiestnená v určitom klimatickom a geografickom kontexte, na ktorý sa adaptuje. Výsledok tejto adaptácie sa premietne do genetického fondu každého jedinca a predstavuje pre neho akési genetické *a priori.* Je možné predpokladať, že tieto danosti sa premietnu aj do kultúry, ktorou je táto komunita tvorená, ktorá je tak predmetom jej sociálnej dedičnosti. Príslušníkom komunity sa jednotlivec nestáva faktom zrodu, ale v procese socializácie. (Bombík, 1995)

Aj **Koloman Ivanička** upozorňuje na kľúčové vlastnosti vzťahov územia s človekom a s tým súvisiace samoregulačné mechanizmy. (Ivanička, 1997) V skutočnosti neexistencia prirodzených hraníc strednej Európy spôsobuje jej podliehanie rôznym tlakom. Zo západnej strany sú to germánske tlaky a z východnej zas ruské tlaky, ktoré tak spôsobujú dostredivé tendencie zvonka a trieštia vnútorné sily, preto zabraňujú synergickému efektu v strednej Európe a tomu zodpovedá aj mentalita v strednej Európe.

Stredná Európa je miestom stredu, miestom stretávania kultúr a politických vplyvov. Okrem toho treba chápať strednú Európu ako územie, ktoré si prakticky nikdy samo nevládlo, ako oblasť malých, ktorí sú ovládaní veľkými, a preto tu chýba tradícia spolupráce. Evolučný tlak tu neviedol k prebratiu zodpovednosti za seba. A to sa prejavuje do určitej miery aj v domácej politike niektorých stredoeurópskych štátov, pretože môžeme pozorovať, že stredná Európa je náchylná v krízových momentoch k pasívnemu čakaniu na spasiteľa, ktorému odovzdá moc, čo viedlo často k autoritárskym režimom. Toto môžeme nazvať syndrómom strednej Európy.

Podľa **Friedricha Ratzela** vznikali hranice dnešných európskych štátov ako výsledok ich pohybu, ktorý narážal miestami na prírodné prekážky, ktoré ich tak navzájom od seba oddeľovali a vznikol hraničný pás – *res nulus*, tzn. vec nikoho. Táto línia sa zmenšovala z oboch strán, rozrastajúce štáty narazili na seba a vznikla líniová hranica. Tento proces bol v Európe zavŕšený na prelome 15. a 16. storočia. (Krejčí, 2009) Územné mocenské nároky v predmoderných spoločnostiach nemuseli byť priestorovo fixné a permanentné, napr. kočovné kmene si nárokovali na určité miesta, územia a cesty, ale to iba v období, keď nimi prechádzali. Moc viazaná na isté územie nemusí byť chápaná ako výlučná. Dochádzalo tu k prekrývaniu, neboli presne stanovené hranice, existovali enklávy a široké prechodové zóny. (Barša, Císař, 2008) Táto epocha sa skončila nástupom teritoriálnych štátov.

Geopolitické premeny strednej Európy často nevyplývajú z vlastného rozhodnutia, nie sú vnútorne motivované, ale naopak, sú výsledkom vonkajších udalostí a zmien mocenskej rovnováhy, ktoré trvali určité obdobie, aby boli neskôr nahradené iným usporiadaním a to všetko pod vplyvom nového hegemóna, ktorý keď dosiahol svoj zenit, začal postupne vyčerpávať svoj potenciál a bol nahradený iným. V strednej Európe môžeme striedavo pozorovať dominanciu habsburskej ríše, Nemecka a Sovietskeho zväzu, resp. Ruska.

Preto je vymedzenie strednej Európy v priebehu dejín stále v pohybe. Nemení sa len z hľadiska časovej perspektívy, ale je závislé aj od toho, z akého geografického bodu sa na ňu pozeráme. Z pohľadu západného Európana v minulých storočiach zahrňovala stredná Európa hlavne Nemecko a Švajčiarsko, pričom Maďarsko ani Poľsko sem nepatrili, pretože boli zaraďované na periférію Európy. Neskôr sa Nemecko aj Švajčiarsko posunuli na západnú stranu a z tajomnej hmly sa vynorilo Rusko. Počas 19. storočia sa začala objavovať trhlina, ktorú začala zapĺňať stredná Európa. (Kroutvor, 1990)

Jednotliví autori, ktorí sa zaoberajú problematikou strednej Európy, sa líšia vo svojich názoroch aj z hľadiska vlastnej národnej príslušnosti a z nej vyplývajúcej národnej mentality a taktiež aj podľa dominantného vplyvu niektorej veľmoci, čo pôsobí na pokusy o ohraničenie stredoeurópskeho regiónu od 19. storočia až do súčasnosti, ako aj na názory o jej budúcom geopolitickom smerovaní. Uvádzame nasledujúcu typológiu koncepcií a definícií strednej Európy: (Čemez, 2011)

1. Geografické:
   a. Lokalizácia z hľadiska svetových strán, pretože rôzni autori umiestňujú strednú Európu rôzne, niektorí viac na východ, iní na západ, príp. severne alebo južne,
   b. Podľa veľkosti okruhu štátov, ktoré mala daná definícia zahŕňať, pričom môžeme postupovať od najužšieho vymedzenia, ktorým je okruh krajín tzv. stredoeurópskeho jadra (Slovensko, Česko, Maďarsko, Poľsko) až po koncepcie, ktoré sa špirálovito rozširujú a zasahujú tak do Škandinávie, Pobaltska alebo na Balkán,
2. Ďalším spôsobom je národná príslušnosť autora danej definície, pričom je pochopiteľné, že Mitteleuropa z dielne nemeckých autorov bude mať úplne iné atribúty ako Všeslovanský zväz, ktorý tiež do určitej miery zahŕňal stredoeurópsky priestor,
3. Podľa dominantného aktéra:
   a. Nemecko,
   b. Rusko,
4. Podľa kvantitatívnych faktorov:
   a. počet štátov,
   b. počet obyvateľov,
   c. rozloha.

Všetky tieto kritériá majú ahistorickú povahu. Preto môže byť ďalším kritériom historické hľadisko, ktoré etapizuje stredoeurópske koncepcie podľa určitých historických období, ktoré súvisia s určitými historickými procesmi. Použitím historického hľadiska je možné vygenerovať viaceré obdobia v dejinách strednej Európy.

Za prvé obdobie môžeme považovať **<u>etapu prípravy na nemeckú expanziu</u>.** Určité pokusy o integráciu strednej Európy môžeme zaznamenať už v období okolo polovice 19. storočia. Išlo o úsilie pomaly sa integrujúceho, Nemecka vyplývajúce z expanzionistických nálad smerujúcich do stredoeurópskeho priestoru so zámerom ho ovládnuť. Rozdelené Nemecko zaostávalo v porovnaní s ostatnými západnými krajinami (Holandsko, Veľká Británia, Francúzsko, Portugalsko, Španielsko) v otázke koloniálnej expanzie. Aj tieto koncepcie je však možné rozdeliť podľa ich zamerania alebo spôsobu prevedenia na hospodárske, ktoré smerovali k ekonomickej integrácii a politické, ktoré smerovali k militaristickej agresii. Tieto tendencie nadobudli obrie dimenzií a to v podobe 1. svetovej vojny, ktorá však znamenala v konečnom dôsledku oslabenie pozícií nemeckého elementu v stredoeurópskom priestore. Výsledok bol úplne opačný, ako pôvodne zamýšľalo Nemecko a Trojspolok, pretože vojna vyústila k orientácii strednej Európy smerom na západné mocnosti (Francúzsko, Veľká Británia), ktoré sa stali garantmi bezpečnosti v období po 1. svetovej vojne. (Čemez, 2011) Do tejto etapy je možné zaradiť týchto autorov a ich koncepcie: (Krejčí, 2009)

- **Friedrich List** – presadzoval colnú úniu medzi nemeckými štátmi a habsburskou monarchiou,
- **Karl von Bruck** – podľa neho mala integrácia Rakúska, Nemecka, Talianska a Švajčiarska vytvoriť imperiálnu ekonomiku, ktorá by bola schopná konkurovať západným aj východným mocnostiam,
- **Karl Renner** – mal víziu eliminovania etnického napätia federalizáciou strednej Európy demokratickou cestou,

- **Teodor Schiemann** – prišiel s koncepciou stredoeurópskej únie, ktorá mala zadržiavať Rusko a súperiť s Veľkou Britániou, pričom sa mala konštituovať ako konfederácia, ktorá by integrovala desať miliónov nemecky hovoriacich obyvateľov v habsburskej monarchii a v enklávach v iných štátoch, zatiaľ čo ostatné národy mal čakať úpadok,
- **Jozef Edmund Jörg** – navrhol, aby sa Prusko s Rakúskom zjednotili a vytvorili Mittelstellung medzi Západom a Východom, ak chcú zachrániť kresťanskú civilizáciu,
- **J. Wolffe** založil Mitteleuropäischer Wirtschaftsverein v roku 1904, ktorý mal zahŕňať Nemecko, habsburskú ríšu, Belgicko, Holandsko, Švajčiarsko, ale tiež aj Balkán,
- **Constantin Frantz** – propagoval koncom 50. rokov 19. storočia rozšírenie strednej Európy tak, že germánska aliancia sa má spojiť s Anglickom a škandinávskymi štátmi.

Po rozpade habsburského impéria v roku 1918 sa národy strednej Európy rozhodli zvoliť si cestu budovania národných štátov. Objavili sa nové konfrontačné línie medzi následníckymi štátmi po 1. svetovej vojne, ako aj medzi geostrategickými hráčmi, mocnosťami, ktoré boli mimo tohto priestoru. Usilovali sa stredoeurópsky priestor ovplyvniť alebo ovládnuť. Najprv to boli víťazné štáty Dohody: Veľká Británia, Francúzsko, čiastočne aj Taliansko, neskôr nacistické Nemecko a Sovietsky zväz. (Volner, 2003) To podnietilo definície, ktoré sa snažili vyhnúť sa pričleneniu k niektorej z veľmocí a odolávať ich vplyvu.

Ďalšou etapou bolo **obdobie medzi dvomi svetovými vojnami**. Prirodzeným rezultátom skúsenosti z 1. svetovej vojny boli v 20. rokoch 20. storočia viaceré pokusy o vytvorenie integračných zoskupení so spoločnými hospodárskymi záujmami. Treba pritom brať v úvahu daný dobový kontext. Bolo krátko po 1. svetovej vojne, mocnosti boli oslabené a novo vznikajúce štáty v strednej Európe ešte stále príliš slabé. V strednej Európe nastáva vákuum dominancie, lebo sa rozpadla habsburská ríša a Nemecko stratilo svoj vplyv. Suverénne postavenie stredoeurópskych štátov spôsobilo protireakciu Rakúska aj Nemecka, čo sa prejavilo aj vytváraním koncepcií, ktoré sa týkali strednej Európy. Rakúsko tak predstavovalo akýsi jazýček na váhach medzi Nemeckom a nenemeckou strednou Európou, a preto sa striedavo objavovali koncepcie spojené s Rakúskom raz na jednej, inokedy na druhej strane, čo sa dá vysvetliť ako ambícia Nemecka integrovaním nemecky hovoriacich krajín dominovať v strednej Európe na jednej strane a ako obrana proti tejto dominancii na strane druhej. Hospodárstvo bolo vojnou zničené a vznikla všeobecná potreba jeho vitalizácie, ako aj potreba vzájomnej podpory obchodu. (Čemez, 2011) Do tohto obdobia patrili nasledujúce koncepcie a myslitelia: (Jeřábek, 2008)

- **Demokratická únia strednej Európy** – tento projekt iniciovaný v prostredí emigrantov v USA mal zoskupovať Slovákov, Čechov, Fínov, Talianov, Juhoslovanov, Poliakov, Rumunov aj Ukrajincov a cieľom únie bolo vzdorovanie nemeckému hospodárskemu nátlaku, rešpektovanie a partnerstvo medzi susednými štátmi,
- **Mitteleuropäischer Wirtschaftstag** – bol výsledkom iniciatívy nezávislých národohospodárov, lebo sa objavili obavy rakúskych kruhov zo vzrastajúcej protekcionistickej politiky následníckych štátov v strednej Európe a presadzoval vytvorenie jednotného colného režimu v strednej Európe,
- **Československý komitét pre stredoeurópsku hospodársku súčinnosť** – bol zriadený ako reakcia československých hospodárskych kruhov na vznik vyššie uvedeného združenia a mal zahŕňať Rakúsko, Poľsko, Rumunsko, Maďarsko, Juhosláviu, Československo, Bulharsko, príp. niektoré balkánske krajiny,
- **Rudolf Horowetz** – zastával názor o pripojení Rakúska k únii nastupujúcich štátov, aby tak nepristúpilo k spojeniu s Nemeckom, čo by zapríčinilo okliešteniе omnoho silnejším politickým a hospodárskym konkurentom,
- **Elemér Hantos** – upozorňoval, že okrem hospodárskych problémov tu treba vnímať aj kultúrne vzťahy, lebo zhoršenie hospodárskeho postavenia štátov spôsobuje nemožnosť podpory kultúry, a preto navrhoval vytvorenie Inštitútu pre strednú Európu.

Dokonca aj vznik 1. ČSR, ktorá bola postavená na štátnej idey politického československého národa, je treba vidieť ako pragmatický zámer, aby sa nemecká alebo maďarská menšina nestala príliš početnou. Sudetskí Nemci sa stali jedným z príčin rozpadu medzivojnového Československa a ich vysídlenie po 2. svetovej vojne, hoci bolo neľudské, z dnešného pohľadu spôsobilo harmonizovanie etnických hraníc s politickými, na rozdiel od hraníc medzi Slovenskom a Maďarskom.

Istá francúzska štúdia z roku 1931 zaraďovala do strednej Európy Rakúsko, Poľsko, Československo, Maďarsko, Rumunsko, Juhosláviu aj Taliansko. Ani tu však nebola spomenutá Weimarská republika z jasných politických dôvodov. (Karlsson, 1998)

V období medzi 2. svetovou vojnou a transformačnými procesmi v strednej a východnej Európe prakticky aj formálne neexistoval stredoeurópsky priestor, čo trvalo približne 40 rokov.

Od konca 70. rokov 20. storočia sa vynára koncepcia **Medzieurópy**, ktorá nadväzuje na bývalú habsburskú ríšu, ktorá by sa tak mohla stať platformou politického usporiadania strednej Európy. (Karlsson, 1998)

Treťou etapou bolo **obdobie po páde železnej opony.** Toto obdobie je poznačené novou spoločenskou, vnútropolitickou, ekonomickou a hlavne zahraničnopolitickou (ako aj bezpečnostnou) situáciou. Stredoeurópske štáty, ktoré sa vymanili z bývalého socialistického bloku a oslobodili od sovietskej hegemónie (v politickom zmysle slova) sa pokúsili nasmerovať svoje integračné ambície do európskych a transatlantických štruktúr. Opätovne vznikol nový, resp. staronový pojem – stredná Európa. Za týmto účelom vznikli viaceré integračné celky, ako napr. Pentagonála, Hexagonála, Višegrádska trojka (neskôr štvorka). Ich hlavným zámerom bola integrácia do EÚ a NATO. Ten sa síce naplnil, ale napriek tomu Višegrádska štvorka nezanikla, pretože preukázala svoju životaschopnosť a aj naďalej narastá jej význam v súvislosti s presadzovaním záujmov strednej Európy v podmienkach inštitucionálnej štruktúry EÚ. Okrem toho môžeme zaznamenať prvé pokusy o rozšírenie tohto zoskupenia o Slovinsko, čo predstavuje dobrý signál pre ďalšie fungovanie tohto zoskupenia, ktoré tiež prešlo určitými turbulentnými zmenami a to hlavne v súvislosti s obdobím vlády Václava Klausa, ktorý nebol ochotný toto integračné zoskupenie akceptovať. Do tohto obdobia je možné zaradiť tieto projekty: (Čemez, 2011):

- **Višegrádska trojka (štvorka)** – hlavným poslaním tejto spolupráce bolo vzájomne si pomôcť pri integrácii do Európskej únie a Severoatlantickej aliancie,185 - Dohoda o stredoeurópskej zóne voľného obchodu – bola uzavretá medzi Poľskom, Maďarskom a nástupníckymi štátmi bývalej ČSFR v decembri 1992 a vstúpila do platnosti v roku 1993 a jej zmysel spočíval v tom, že vzájomné súperenie o najskorší vstup do EÚ pripomínalo hru s nulovým súčtom, pri ktorom by prakticky nebolo víťaza, ale porazených by mohlo byť viacero a úspešná regionálna spolupráca by tak mohla poukazovať na všestrannú pripravenosť na vstup do EÚ, (Horváth, 2004)
- **Zbigniew Brzezinski** bol protagonistom amerického modelu strednej Európy, ktorý by bol založený na užšej spolupráci Česka, Slovenska, Poľska aj iných stredoeurópskych štátov, ktoré majú tak spolu s podporou USA a ďalších západných krajín limitovať vplyv Nemecka v tejto oblasti, (Bombík, 1995)
- **Jiří Dienstbier** prišiel s tzv. stabilizačným plánom pre strednú Európu a SNŠ, pričom tento plán predpokladal, že určitý podiel západných pôžičiek alebo finančnej pomoci SNŠ sa využije na financovanie nákupu tovaru pochádzajúceho z ČSFR, Maďarska a Poľska a takto získané devízy by stredoeurópske krajiny mohli investovať do nákupu technológií od vyspelých štátov, pričom F. Mitterand tento plán nazval ako nový Marshallov plán,188 (Krejčí, 1993)
- **Stredoeurópska zóna stability a bezpečnosti** – navrhol ju ukrajinský prezident L. Kravčuk a mala pozostávať z postkomunistických krajín bývalého sovietskeho bloku, pričom tento projekt tak mal vytvárať pásmo bezpečnosti medzi Ruskom a západnou Európou. (Duleba, 1998)

Súčasný britský historik **Timothy Garton Ash** skonštatoval, že ani Adam Michnik, ani mnoho poľských intelektuálov zásadne nepoužívajú pojem strednú Európa. Podľa ich presvedčenia si tieto malé štáty umiestnené medzi Sovietskym zväzom a Nemeckom sami spôsobili ťažkosti kvôli národnostným rivalitám v medzivojnovom období. Ak chcú získať skutočnú nezávislosť, musia spolupracovať. Väčšina Poliakov však nielen kultúrne a emocionálne, ale aj geopoliticky pozerá naďalej smerom na východ, t. j. na oblasti, ktoré boli staročia súčasťou historického Poľska. (Karlsson, 1998)

Podľa súčasného autora **Petra Hanáka**, ktorý vychádza z jednotlivých znakov dejín, ekonomiky aj politiky, tzv. východná Európa spája v skutočnosti dva odlišné regióny. Sú nimi stredoeurópsky a východoeurópsky, pričom odmieta začleňovanie strednej Európy ako podregiónu veľkého východoeurópskeho regiónu. (Hanák, 2001) V súčasnosti, po rozpade sovietskeho bloku je možné konštatovať, že došlo k oživeniu strednej Európy, ktorá vstala z popola ako fénix. V súvislosti so strednou Európou je potrebné vždy hovoriť len o relatívnej samostatnosti, ktorá je limitovaná veľmocami, ktoré sa nachádzajú v jej blízkosti. Čo však prinesie budúcnosť?

Budúce geopolitické postavenie strednej Európy je otázne a balansuje od dominancie Nemecka, cez relatívnu samostatnosť až pod ruský vplyv. „Staré overené poznanie, ktoré hovorí, že ten, kto ovláda strednú Európu, ovplyvňuje celý kontinent, sa prejavilo v snahe integrovať Slovensko, Česko, Rakúsko, Maďarsko a Poľsko. Nie je jasné, či sa proces integrácie zastaví na týchto hraniciach, alebo bude pokračovať ako snaha izolovať Rusko.“ (Tóth, 2006, s. 234) Iný názor zastáva **Alexandra Duleba,** keď tvrdí, že „Slovensko, Rumunsko a Bulharsko spolu s Ukrajinou vytvoria novú strednú Európu (lepšie povedané, „ukrajinské zápolie“), ktorá bude vtiahnutá do strategického zápasu o udržanie globálneho postbipolárneho poriadku novej „postsovietskej aréne“ súperenia.“ (Duleba, 1998, s. 23) **Rastislav Tóth** vyslovuje názor, že „malé krajiny zas inklinujú k vytváraniu „branných“ minipaktov voči veľmociam, napr. Benelux, rôzne formy stredoeurópskeho zoskupenia, Severská rada. Veľmoci vždy budú chcieť prezentovať svoj vplyv vo svete, kým väčšina malých krajín sa správa ostražito.“ (Tóth, 2006, s. 241)

Podľa **Z. Brzezinského** „na mape Európy môžeme zónu nemeckých zvláštnych záujmov zobraziť pretiahnutým

oválom, ktorý na západe zahrnuje samozrejme Francúzsko a na východe pokrýva postkomunistické štáty strednej Európy vrátane baltských republík, pokračuje na Ukrajinu a do Bieloruska a zasahuje až do Ruska." (Brzezinski, 1999, s. 75)

Jednou z kľúčových otázok, ktorá do istej miery vyrieši otázku budúcnosti strednej Európy, je prijatie, resp. neprijatie Ukrajiny do EÚ, čo môže mať aj celosvetové dôsledky, ak sa na problém pozeráme cez prizmu Huntingtonových civilizácii a zlomov medzi nimi. Podľa **Samuela P. Huntingtona** je jednou z možností budúceho vývoja Ukrajiny rozdelenie podľa civilizačnej zlomovej línie na dve entity, pričom východná by mala splynúť s Ruskom. (Huntington, 2001) Preto je možné očakávať, že západná časť sa stane súčasťou strednej Európy. Z globálneho aspektu sa pozerá na budúcnosť strednej Európy aj **Robert Th. Kastner** a vyjadruje presvedčenie, že „stredná Európa národných štátov bude transatlanticky globalizovaná a kontinentálne poeurópšťovaná." (Kastner, 2002, s. 165)

Budúce geopolitické postavenie strednej Európy je možné vidieť vo viacerých podobách: (Volner, 2003)

- tradičný most medzi Východom a Západom, kde sa prejavuje úsilie o reštaurovanie politického priestoru medzi dvoma mocenskými centrami, ktorý by tvoril prechodové pásmo,
- neutrálne pásmo – pochádza z obdobia bipolárneho rozdelenia sveta a je inšpirované neutralitou Rakúska, ktoré mu zaistilo spoločenský rozvoj tesne za hranicami železnej opony,
- mocensko-politické centrum – v minulosti habsburské impérium, ktoré zohrávalo takúto úlohu proti osmanským Turkom alebo Podunajská federácia,
- nárazníková zóna – pásmo medzi oblasťami mocensko-politického vplyvu, kde môže dochádzať ku konfrontácii,
- geopolitický zlom – ostro vyhranená hranica pravdepodobne na báze rozdielu medzi rozvinutou a zaostalou Európou,
- regionálny vplyv – v prípade mocensko-politickej regionalizácie Európy je možné predpokladať, že táto oblasť sa stane objektom geopolitického záujmu Nemecka.

2. KULTÚRNA A ETNOLOGICKÁ CHARAKTERISTIKA STREDNEJ EURÓPY

Erupcie nacionalizmov v strednej Európe, ktoré sa v menšej alebo vo väčšej miere prejavovali alebo prejavujú, vyplývajú z prítomnosti menšín, ktoré patria k väčšinovým národom žijúcim v iných štátoch. Najmä na pohraničných územiach vznikajú pásma zmiešaného obyvateľstva.

Nacionalistický princíp predpokladá totožnosť medzi národnou a politickou zložkou, tzn. ľudia sa buď vnútorne identifikujú s národnou jednotou alebo k nej dôjde represívnymi politickými metódami. (Gbúrová, 1996)

Milan Hodža zastával názor, že menšiny sú typický problém strednej Európy. Ako riešenie videl tolerantnú menšinovú politiku následníckych štátov a vhodné inštitucionálne zmeny. Predpokladal postupný rozvoj demokracie v celom stredoeurópskom priestore, s čím by prišli aj potrebné inštitucionálne riešenia. Preto sa nestotožňoval so zmenou hraníc. Aj Bibó predvídal, že existujúce hranice sa po 2. svetovej vojne stabilizujú. (Nič, 1998)

Multietnicita v strednej Európe má svoje dôvody, ktoré siahajú do ďalekej minulosti. Nárast populácie spôsobil vyčerpávanie miestnych zdrojov a to si vynútilo hľadanie nových území. (Murphy, 2004) Keď došlo k rozšíreniu Slovanov na rozsiahle územia, ktoré boli komunikačne a geograficky oddelené, nastala politická a kultúrna izolácia jednotlivých kmeňov. A to vyústilo do tvorby slovanských národov, ktoré sa od seba navzájom líšili jazykmi. (Krejčí, 2009)

Slovania, ktorí nadobudli pre vlastnú existenciu územie s prírodnými hranicami (napríklad Česi), prežili. Tí, ktorí sformovali malé skupiny a vyskytli sa v otvorenom priestore (polabskí Slovania), zahynuli, pretože prežitie v otvorenom priestore si totiž vyžadovalo veľkú početnosť, ktorá tak predstavovala fundamentálny zdroj sily (Poliaci alebo Rusi). (Krejčí, 2009)

Multietnicita sa najvýraznejšie prejavila v 19. a začiatkom 20. storočia v habsburskej ríši, ktorá sa stala so všetkými svojimi národmi zastaranou. Francúzsko a Anglicko integrovali ľudí s heterogénnym etnickým pôvodom do štátu podstatne skôr, ešte v stredoveku, kedy etnické uvedomenie obyvateľstva bolo rudimentárne. Preto štátny nacionalizmus v západnej Európe nemusel bojovať s etnicitou svojich občanov ako rakúsko-uhorské mocnárstvo, ktoré muselo zmierovať antagonistické etnické celky, ktorých etnické uvedomenie bolo vtedy už veľmi intenzívne. Táto etnicita sa začala prejavovať nielen kultúrne, ale aj v politických formách. Výsledkom bola kulminácia týchto antagonizmov a dezintegrácia impéria. (Bačová, 1996)

Stredná Európa tak nadobudla značne multietnickú podobu s nasledovnými etnikami, národmi a národnosťami: (Hykisch, 2001)

- germánske obyvateľstvo: Rakúšania, enklávy nemeckej kolonizácie,
- západní Slovania: Slováci, Moravania, Česi, Poliaci,
- východní Slovania: Rusíni, Ukrajinci na Podkarpatsku, juhu Poľska a na východe Slovenska,
- južní Slovania: Slovinci, Chorváti a čiastočne moslimskí Bosniaci, pravoslávni Srbi,
- ugrofínski Maďari a Sikulovia,
- Rumuni alebo Moldavania, romanizovaní Dákovia, Góti a neskôr pravoslávni Slovania,
- rozptýlené kupcovské etniká: Židia a Arméni,
- pôvodne kočovní Rómovia.

Milan Hodža zdôrazňoval heterogénnosť strednej Európy z hľadiska národnej psychológie a mentality. Nabádal, aby sa štátno-politická reunifikácia v strednej Európe rozšírila aj na reunifikáciu duchovnú. Výsledkom by bola absencia separátnych problémov jednotlivých krajín a ich nahradenie spoločným stredoeurópskym problémom. Inšpiroval sa pritom klasickým teoretikom naciológie a historikom náboženstva **Ernestom Renanom**, ktorý prišiel s teóriou národa, ktorý je utvorený vôľou. Za príklad používal švajčiarsky národ pozostávajúci z viacerých etnických komponentov. Tie utvorili spoločný (politický) národ vďaka svojej vôli orientovanej na spoločne prežité dejiny, budúcnosť a prekonané hrozby. (Lukáč, 2005) Vo Švajčiarsku evolučný tlak, ktorý sa vinul históriou, prinútil jednotlivé územné jednotky, ktorými sú dnes kantóny, spolupracovať a vyústil do modelu, ktorý sa vyznačuje vzájomnou relatívnou izolovanosťou jednotlivých etnických skupín, z ktorých všetky majú svoju politickú reprezentáciu vo vysokej politike a vzájomnou koordináciou, ktorá prebieha na úrovni politických elít. Previest cudzí model do nových podmienok strednej Európy by viedlo k neúspechu, preto uvažovať o jednotnom štáte, ktorý by zahŕňal stredoeurópske národy je v súčasnosti nemysliteľné, pretože harmonizácia záujmov je pomerne slabá.

Vzťah národa a štátu nie je jednoduchý. Samotné národné štáty alebo štáty vo všeobecnosti majú tieto možnosti príčin vzniku: (Krejčí, 1993)

1. Všetky národy sa usilujú o sebavyjadrenie vytvorením štátu – každý národ má svoj štát, resp. sa oň usiluje. A jeho vytváranie je prejavom prírodných zákonov alebo prirodzeného práva,
2. Štát je tvorcom národa – národ je možné vytvoriť vhodným formovaním politických inštitúcií,
3. Iná príčina štátu a národa – geografický determinizmus: pôda rozličného tvaru, pohoria.

Nemožno zabúdať, že zmienené jazykové rozdiely v pojatí národa vznikali v trojitom odlišnom politickom prostredí: (Krejčí, 1993)

- francúzskeho, amerického alebo britského už existujúceho národného štátu, kde zdôraznenie jednoty novodobého národa a štátu tento štát upevňovalo,
- nemeckého a talianskeho roztrieštenia národa na niekoľko štátov, kedy zdôrazňovanie národnej jednoty spoluvytváralo nový jednotný štát,
- a napr. rakúskeho či rakúsko-uhorského mnohonárodného štátu pri nadradenosti jedného národa nad ostatnými, kde zdôraznenie svojbytnosti národa či nadradenia národa nad štátom existujúci štát rozbíjalo.

V strednej Európe vznikli štáty iným spôsobom ako v západnej Európe. Západná Európa, ktorá je reprezentovaná Veľkou Britániou, Francúzskom a Španielskom predstavujú pevné štruktúry. Oproti tomu štáty strednej Európy sa opakovane znovu vytvárali. (Kastner, 2002)

Národ ako pojem má viaceré významy. Znamená kultúrnu afinitu, etnicitu, územie, mentálne aj geografické hranice, sebaurčenie, komunikačný jazyk, štát a jeho inštitúcie, hlbokú spoločnú pamäť. Každý národ má dve protichodné činnosti: deštruktívnu a tvorivú. Deštruktívna energia súvisí s davom. Tvorivá energia je spojená s komunikáciou, porozumením a empatiou. Každý národ potrebuje nástroje regulácie oboch typov energií. (Ferko, 1998)

Ak má byť etnická skupina označená ako národ, nestačí sa len odvolávať iba na jej jazykové odlišnosti alebo kultúrne špecifiká. Historicky známe národy v Európe aj na iných svetadieloch nevyrástli z jednojazyčnosti, ale v dôsledku integrujúcej politickej vôle. (Zajac, 1998)

Vo východnej Európe sa pojem etnická skupina používa na označenie spoločenstva, ktoré nedosahuje úroveň národa alebo nemá vlastný štát. **Anthony D. Smith** vymedzuje etnikum šiestimi definičnými znakmi: (Tesař, 2007)

- kolektívne meno (etnonymum),
- mýtus o spoločnom pôvode,
- pocit vzájomnej solidarity,
- zdieľané dejiny v podobe kolektívnych skúseností predávaných z generácie na generáciu,
- typická zdieľaná kultúra,
- asociácia s územím.

Pri niektorých národoch alebo etnikách sa môžeme stretnúť s mýtmi, ktoré vo svojej podstate upozorňujú na ich pôvod. U multietnických alebo multirasových komunitách sa vyznačujú rozprávaním o zakladajúcej udalosti, namiesto mýtu o biologickom pôvode. Najčastejšie takouto

udalosťou môže byť protikoloniálny boj, boj za politické sebaurčenie, za nezávislosť, tzn. situáciu, ktorá prinúti si uvedomiť, že tvoria súčasť širšieho celku. Podľa **Johna Hutschinsona** takéto komunity vznikajú na etnickom princípe ako výsledok konfliktu, pretože spoločný konkurent alebo nepriateľ dokáže najlepšie upevniť spoločné povedomie. (Tesař, 2007) Ak aplikujeme tento postup na podmienky regionálneho nadštátneho subjektu, akým je stredná Európa, môže byť spoločným nepriateľom na jednej strane Rusko ako nasledovník Sovietskeho zväzu, pre ktorý boli stredoeurópske krajiny len satelitmi a na druhej strane západné mocnosti. Inou alternatívou je založenie celej identity na jednej silnej osobnosti, ktorá by integrovala celý región a bola by akceptovateľná pre všetky zúčastnené štáty. Ak by si tento región vytvoril takýto personalizovaný symbol, bol by nútený tento symbol stále ochraňovať.

Mýtus o biologickom pôvode absentuje u niektorých súčasných etník. Jeho náhradou však môže byť predstava o zabratí krajiny alebo o príchode na nové územie. Príchod do uhorskej nížiny tak oslavujú Maďari. Česi sa v školách učia o príchode praotca Čecha so svojou družinou do Čiech, ktoré podal Kosmas. Príkladom mýtu o zakladajúcej udalosti, ktorá založila určitú politickú jednotku, môže byť vznik 1. ČSR pre Čechov. (Tesař, 2007) Podobným nástrojom je poetické definovanie regiónov, ktoré stavia na idealizácii teritória a na ňom žijúceho obyvateľstva. Nemeckí poeti tak definovali svoj región prostredníctvom bájí, legiend, teritórií a legendárnych hrdinov. Podobne aj severské legendy vytvárajú predstavu historických území a na ňom žijúci archetyp. (Tóth, 2005) Podobným mýtom je predanie Panónskej nížiny Svätoplukom Štefanovi I. za bieleho koňa. Objavujú sa pritom aj moderné mýty o tom, ako Slováci doplácajú na Čechov a opačne, čo viedlo k rozpadu ČSFR. Mýty sú z času na čas oživované, aby rozvírili nacionalistické emócie a mobilizovali voličov, hoci by mali byť dávno historicky prekonané.

Mýty predstavujú silný nástroj, ktorý je založený na sebaidentifikácii jednotlivca, ktorá sa viaže najprv k rodine, neskôr k širšej komunite a k národu. Konflikty medzi národmi alebo národnostnými menšinami sú teda konfliktami identít. Identita je mimoriadne silná väzba a jej násilná zmena má na ňu opačný efekt, vedie k jej posilneniu. Môže tiež vzniknúť dvojaká identita, na jednej strane k národnostnej menšine a na strane druhej k štátu. A medializované prípady túto identitu a národnostný odpor alebo nenávisť ešte viac prehlbujú.

V oblastiach, kde sa vyskytujú zmiešané komunity, dochádza k vzniku variabilnej identity. Vzťah vo vnútri zmiešaných komunít môže vyústiť až do vzájomného konfliktu medzi nimi. Podľa **Michaela E. Browna** existujú tieto faktory, ktoré problematizujú vzťahy: (Tesař, 2007)

- štrukturálne faktory: etnická geografia, vnútroštátne bezpečnostné obavy, slabosť štátov,
- politické faktory: diskriminačná politická inštitúcia, politika elít, vnútroskupinová politika, exkluzivistická národná ideológia,
- ekonomické a sociálne faktory: ekonomické problémy, ekonomický rozvoj a modernizácia, diskriminačné ekonomické systémy,
- kultúrne a perceptívne faktory: problematické dejiny, kultúrna diskriminácia.

Etnický konflikt nastáva vtedy, ak minimálne jedna zo zúčastnených strán chápe konflikt cez prizmu etnického cítenia. Znamená to, že daná skupina vníma svoju etnickú identitu subjektívne na jednej strane a na strane druhej pripisuje odlišnú identitu inej skupine. Sklon k etnickej nenávisti je, podľa niektorých vysvetlení sociobiológie, v ľudskom správaní zakódovaný. Podľa zakladateľa sociobiológie **Edwarda O. Wilsona** je etnocentrizmus, t. j. sklon vidieť vlastné etnikum ako nadradené nad tými ostatnými, biologickou predispozíciou. Dochádza často ku zhrňujúcemu zaraďovaniu všetkých členov do jednej kategórie, pričom pravdepodobne žiadna skupina nie je názorovo homogénna, tzn. skladá sa z jednotlivcov, ktorí presadzujú určitý postoj, niektorí sa prispôsobia, ďalší s ním nesúhlasia. Konflikt s inou skupinou posilňuje vnútornú homogenitu, ich postoje sa zbližujú a členovia dávajú najavo svoju súnaležitosť, preto tu vzniká dojem jednoty. (Tesař, 2007)

Nacionalizmus je založený na iracionálnych procesoch v ľudskom vedomí a správaní. Ich podstatou je túžba po etnickej integrite a kolektívnej identite. Stav strachu o vlastnú existenciu a bytie vylúči z okruhu účastníkov diskusie tých predstaviteľov, ktorí sa riadia zdravým rozumom a dochádza k etnickej alebo národnej agitácii, čo sa interpretuje ako útlak a krivda spáchaná na menšine. Polemika o tom, kto je vinníkom, či menšina alebo väčšina, je úplne bezvýsledná a nekonečná. (Bibó, 1996)

Práve elity tu zohrávajú rozhodujúcu rolu, pretože vytvárajú modely správania pre masy. Okrem toho sa objavujú v médiách, preto ovplyvňujú verejnú mienku a vytvárajú určitý obraz o realite, ktorý však môže byť v skutočnosti skreslený.

Uvedené skutočnosti vedú k tomu, že hľadiska etnologického je možné strednú Európu chápať rôznym spôsobom: (Čemez, 2011)

rovnomerne zmiešaná stredná Európa:

- francúzska štúdia z roku 1931: Rakúsko, Poľsko, Československo, Maďarsko, Rumunsko, Juhoslávia aj Taliansko, (Karlsson, 1998)
- Rudolf Horowetz: nástupnícke štáty habsburskej monarchie, (Jeřábek, 2008)

rovnomerne superzmiešaná stredná Európa:

- Tomáš Garrigue Masaryk: Gréci, Turci, Albánci, Bulhari, Rumuni, Slovinci, Chorváti, Srbi, Maďari, Slováci, Česi, Poliaci, Litovci, Lotyši, Dáni, Fíni, Estónci, Švédi, Nóri, Laponci, (Karlsson, 1998)

stredná Európa s prevahou západných národov:

- J. Wolffe založil Mitteleuropäische Wirtschaftsverein v roku 1904: Nemecko, habsburská ríša, Belgicko, Holandsko, Švajčiarsko, ale tiež aj Balkán, (Krejčí, 2009)
- Constantin Frantz, koncom 50. rokov 19. storočia: germánska aliancia sa má spojiť s Anglickom a škandinávskymi štátmi, (Krejčí, 2009)
- Karl von Bruck: Rakúsko, Nemecko, Taliansko a Švajčiarsko, (Krejčí, 2009)

stredná Európa s prevahou slovanských národov:

- Milan Hodža, 1922: Poľsko, Československo, Rakúsko, Maďarsko, Rumunsko, Bulharsko, Juhoslávia a Grécko, (Lukáč, 2005)
- Demokratická únia strednej Európy: Slovensko, Česko, Fínsko, Taliansko, Juhoslávia, Poľsko, Rumunsko, Ukrajina, (Jeřábek, 2008)
- Československý komitét pre stredoeurópsku hospodársku súčinnosť, 1926: Československo, Rakúsko, Poľsko, Rumunsko, Maďarsko, Juhoslávia, Bulharsko a bližšie nešpecifikované balkánske krajiny, (Jeřábek, 2008)
- Leo Gestetner: Československo, Maďarsko, Rumunsko, Bulharsko aj Juhoslávia, dokonca uvažoval o možnosti pričlenenia Turecka, (Lukáč, 2005)

stredná Európa s prevahou východoslovanských národov:

- Alexandra Duleba: Slovensko, Rumunsko a Bulharsko spolu s Ukrajinou vytvoria novú strednú Európu, (Duleba, 1998)
- Stredoeurópska zóna stability a bezpečnosti, ktorá mala pozostávať z postkomunistických krajín bývalého sovietskeho bloku. (Duleba, 1998)

3. VZŤAHY MEDZI STREDOEURÓPSKYMI ŠTÁTMI

Z etnickej a geopolitickej charakteristiky strednej Európy do určitej miery vyplývajú vzťahy medzi týmito štátmi alebo národmi. Medzi národmi strednej Európy stále prevládajú niekedy historicky podmienené predstavy, ktoré do istej miery znemožňujú spoluprácu v tomto regióne. Stereotypy, nech už sa týkajú ostatných (heterostereotypy) alebo seba samých (autostereotypy), fungujú ako systémový nástroj za účelom vytvorenia a udržania určitých predstáv a ponúkajú tak možnosť zaradenia jedincov za pomoci určitých vopred daných ukazovateľov, v dôsledku čoho je možné zvýrazniť rozlíšenie medzi „my“ a „oni“. (Hroch, 2009) Preto dochádza k formovaniu problematických vzťahov, ktoré komplikujú vytváranie pocitu vzájomnej dôvery.

Stretávame sa tu so širokým spektrom etnických antagonizmov a neuspokojených teritoriálnych túžob, ktoré sú odvodené od stále existujúcich historických sporov, ktoré tak boli zakonzervované počas studenej vojny. (Liďák, 2000)

V období bipolárneho rozdelenia sveta boli stredoeurópske krajiny silno napojené v rámci RVHP na Moskvu. Dnes sú už členmi Európskej únie aj Severoatlantickej aliancie. Geopoliticky sa tento priestor nachádza v strede bývalých antagonistických politických siločiar, teraz presne v ťažisku obchodných záujmov Západu aj Východu. (Hodač, Strejček, 2008)

Koniec studenej vojny znamenal koniec dominancie Sovietskeho zväzu, resp. **Ruska** v strednej Európe. Napriek tomu ekonomické väzby zostali a pretrvávala aj orientácia na Rusko, najmä na Slovensku počas vládnutia Vladimíra Mečiara. Aj keď stredoeurópske krajiny jasne deklarovali smerovanie do euroatlantických štruktúr, ekonomická závislosť od dovozu ropy a zemného plynu tu stále pretrváva, preto Rusko aj vo vzťahu k strednej Európe zostáva stále významným hráčom, aj keď priame politické väzby tu už nie sú.

Existujú tu negatívne historické skúsenosti týchto krajín s Ruskom, resp. s bývalým Sovietskym zväzom, ktorý spolu s ďalšími krajinami intervenoval v Československu v roku 1968 a ešte pred tým v Maďarsku v roku 1956. Výnimku tvorí Poľsko, kde generál Jaruzelski zasiahol do demokratizujúceho sa politického vývoja a tým uchránil Poľsko pred vpádom vojsk Varšavskej zmluvy. Navyše Poľsko má dlho trvajúce historické spory s Ruskom už od čias trojdelení a naopak zo strany Ruska z čias poľsko-sovietskej vojny v období Piłsudského. Politika je však pragmatická činnosť, v ktorej v konečnom dôsledku nerozhoduje kultúrno-historická blízkosť alebo vzdialenosť, ale politické a ekonomické záujmy.

Kozyrevova doktrína, ktorá bola prijatá po rozpade bipolárneho poriadku, striktne hovorila o tom, že Moskva si vyhradzovala právo zasiahnuť v prípade potreby v strednej Európe aj za cenu narušenia suverenity stredoeurópskych štátov s cieľom obhajoby vlastných záujmov a stredná Európa sa tak stala iba predmetom hry medzi Západom a Ruskou federáciou. (Duleba, Zálešák, 1998) Rusko túto tichú vojnu so Západom vstupom stredoeurópskych krajín do NATO prehralo.

Rusko sa tak vytratilo zo stredu Európy, čo znemožňuje formovanie politiky aktívneho balancovania rôznych záujmov v tomto priestore. Jednou z možností je posilňovanie vplyvu Francúzska a Veľkej Británie, čo však môže narážať na ich relatívnu slabosť, ako aj záujem týchto krajín presunúť pozornosť Nemecka od západnej Európy podnecovaním jeho aktivít vo východnej Európe. (Krejčí, 1993)

Uvažovanie o stredoeurópskom kontexte bez **Nemecka** by bolo chybou. Nemci zohrali pre strednú Európu rolu kultúrotvorného elementu a prispeli k jej hospodárskemu a technologickému pokroku. V prvom rade je to Nemecko, ktoré prechádza otvorenými dverami do strednej a východnej Európy. Preukázalo, že je schopné robiť v tomto priestore vlastnú politiku. (Koper, 2004) A to najmä vďaka svojej ekonomickej nadvláde, pretože nemecký kapitál (Mercedes Benz, Volkswagen, Siemens, Standard Elektrik Lorenz) prenikol do mnohých významných subjektov českého a slovenského hospodárstva. (Bombík, 1995)

Ak berieme do úvahy materiálne faktory absolútnej moci štátu, ktorá pozostáva z geografickej polohy, prírodných zdrojov, počtu obyvateľov štátu, priemyselnej kapacity a vojensko-technického potenciálu, (Krejčí, 2004) tak za hegemóna v strednej Európe je možné považovať jednoznačne Nemecko.

Geopolitická situácia stredoeurópskych krajín voči Nemecko bol rôzna. Česko bolo chránené vo svojom kotli, ktorý bol síce ľahko hájiteľný, ale nemali z neho možnosť ústupu. Poliaci disponovali ľahko prístupnými západnými hranicami a rozsiahlymi ústupovými možnosťami smerom na Litvu, Bielorusko a Ukrajinu. Maďari sa orientovali na Stredomorie. (Handl, Hon, Pick a kol., 1998) Naďalej tu však v prípade Česka pretrvávajú historické reminiscencie z obdobia 2. svetovej vojny, spomienky na Heydrichiádu na jednej strane a odsun sudetských Nemcov na strane druhej.

Nemecko má záujem na tom, aby sa zo strednej Európy stala ochranná hrádza voči dnes už slobodným krajinám bývalého Sovietskeho zväzu a Ruska.

Poľsko je v rámci Európy s počtom obyvateľov 38 miliónov stredne veľkým štátom. Pre Slovensko predstavuje po Ukrajine druhého najväčšieho suseda. Má veľké ambície ašpirovať na líderstvo v krajinách strednej Európy a profiluje sa ako regionálna mocnosť. Ešte v rokoch 1990 – 1991 bolo vnímané ako štát vyznačujúci sa dominanciou Sovietskeho zväzu, aj keď ako spriatelený protivník sa vyskytovalo na zozname COCOM (Koordinačný výbor pre kontrolu exportu). Pre Poľsko platilo embargo týkajúce sa dodávky strategických zbraní, hoci v tomto období bolo z tohto zoznamu Maďarsko už dávno vyradené. Okrem ekonomickej slabosti, aj tento fakt bol jedným z dôvodov pre nesúhlas časti česko-slovenských, resp. českých predstaviteľov (Václava Klausa) a čiastočne aj Maďarska prehlbovať kontakty s Poľskom a stredoeurópsku spoluprácu v polovici 90. rokov. Pre Poľsko bola typická snaha získať dobré vzťahy so všetkými svojimi susedmi a rozvíjať intenzívnu ekonomickú aj politickú spoluprácu a zabrániť objaveniu sa nových deliacich čiar v tomto regióne. Poľská politická elita bola príkladom urovnávania sporov, ktoré vychádzali z historického dedičstva. Poľská politika tak plnila úlohu stabilizačného faktora a odmietala prvky teritoriálneho revizionizmu. (Marušiak, 2008)

Poľsko začalo byť vnímané ako regionálna veľmoc až v druhej polovici 90. rokov. Bolo to dané jeho geografickou rozlohou, polohou, ako aj snahou vystupovať v integračnom procese bývalých komunistických krajín smerom do euroatlantických štruktúr ako iniciátor. Projekcia svojej krajiny do pozície regionálnej veľmoci u poľských politických elít bola posilnená vstupom Poľska do NATO, obnovením stredoeurópskej spolupráce na konci 90. rokov, zblížením s Nemeckom, nadviazaním strategického partnerstva s Ukrajinou. Vtedajší poľský minister zahraničných vecí Bronisław Geremek v tom čase vyhlásil, že Poľsko nie je veľkým štátom, ale ani malým štátom. Vyslovil apel, že Poľsko ako člen veľkých európskych a euroatlantických štruktúr môže zohrať rolu krajiny, ktorý preberá zodpovednosť za stredoeurópsky región. Poľsko sa tak malo stať jedným z faktorom vplyvu NATO alebo USA v strednej Európe, ako aj nositeľom posolstva Západu v tomto regióne. Poľsko však nadobudlo postavenie lídra v regióne nielen vďaka svojej rozlohe alebo vojenskému potenciálu, ale aj vďaka náskoku, ktorý získalo pred ďalšími krajinami tohto regiónu. Táto poľská komparatívna výhoda sa v dôsledku rozšírenia NATO a EÚ postupne vytráca. (Marušiak, 2008)

Poľsko sa snažilo svoju pozíciu v stredovýchodnej Európe aj v rámci celej Európy presadiť prostredníctvom tzv. Weimarského trojuholníka. Jeho členmi boli okrem Poľska aj Nemecko a Francúzsko. Od roku 1991 sa počas celých 90. rokov medzi nimi viac-menej pravidelne uskutočňovali konzultácie na vysokej úrovni. (Marušiak, 2008)

Poliaci a Česi si vďaka jazykovej podobnosti môžu dobre rozumieť. Poliaci sa im zdajú byť ako šikovní obchodníci,

ale leniví. Poliaci si myslia to isté o Čechoch. Poliaci sa považujú za statočných, ale Čechov vidia ako zbabelcov od doby, kedy boli v područí Nemecka cez 2. svetovú vojnu. V Poľsku pretrvávajú dve predstavy o Nemcoch. Prvý ukazuje poslušného, disciplinovaného, usilovného Nemca a ten druhý zachytáva Nemecko ako európsku hospodársku veľmoc. Rakúšania si vážili poľského kráľa Jána Sobieckeho, ktorý zachránil kresťanskú Viedeň od osmanských Turkov. Rakúšania vnímajú Poliakov ako nábožensky založených a odvážnych. Poliaci si všímajú Rakúsko ako právny štát uprostred blahobytu a poriadku. (Kastner, 2002) Po konfliktoch trvajúcich niekoľko storočí, v ktorých proti sebe stáli Poliaci a Nemci, sú vzťahy medzi oboma vládami najlepšie, čo sa nedá povedať o úrovni bežného občana. (Plater-Zyberk, 2000)

Pohľad **Čechov** na vlastné dejiny má výrazné emancipačné rysy, snaží sa zdôvodniť právo malého a ohrozeného národa na politickú samostatnosť odkazom na mimoriadne výkony dosiahnuté v minulosti. (Doležal, 1998)

Vzťahy Česka k Slovensku budú mať vždy zvláštny charakter a budú odlišné od vzťahov k iným štátom. Je to tak preto, lebo občanov Slovenska aj Česka spája spomienka na spoločný štát, ale aj veľa osobných väzieb, podobné kultúrne znaky aj ekonomické potreby. (Krejčí, 1993)

V súčasnosti sú česko-slovenské vzťahy označované najvyššími predstaviteľmi oboch krajín ako najlepšie v dejinách, t. j. lepšie ako v spoločnom štáte, pričom jeho rozpad mohol byť motivovaný prítomnosťou dvoch dominantných mužov (Vladimír Mečiar a Václav Klaus) v jednom priestore a zásadnými rozdielmi medzi víťaznými politickými subjektmi (HZDS a ODS), ich ekonomickými programami a predstavami o budúcnosti spoločného štátu, prípadne vonkajšími tlakmi smerujúcimi k oslabeniu strednej Európy.

Nemožno preto súhlasiť s názorom Samuela P. Huntingtona, ktorý sa vyjadril, že Česko-Slovensko sa rozdelilo v dôsledku kultúrnych rozdielov, hoci obe krajiny patria k tej istej civilizácii. (Huntington, 2001)

Okrem toho bolo rozdelenie ČSFR spôsobené trhlinami v základoch československého štátu, presnejšie vyplývalo z fikcie jednotného politického národa, nezodpovednosťou a neskúsenosťou politickej elity, dôsledkom sociálno-ekonomických dopadov tranzície, ako aj záujmami politickej elity na vzniku nových postov (približne 80 veľvyslaneckých úradov, obchodných a kultúrnych zastupiteľstiev SR, posilnenie ministerstiev a armády, vznik NBS). (Vodička, 1993) Už v období 1. ČSR existovalo vzájomné obviňovanie Čechov Slovákmi a naopak o tom, kto na koho viac dopláca. (Sidor, 1943)

Vzťahy Česka k Nemecku je možné odvodiť z faktu, že vzájomný pomer vojenskej a ekonomickej sily je nepriaznivý pre Českú republiku. Česká republika má s Nemeckom najdlhšie hranice zo všetkých susedov a dostala sa do nemeckej sféry vplyvu. Vstup Českej republiky do sveta pôjde v prvom rade cez Nemecko. Vzťah k Poľsku je bezproblémový. Ozbrojené sily Poľska nepredstavujú nebezpečenstvo, ekonomická príbuznosť vytvára možnosti spolupráce v tejto oblasti. Vzťahy k Rakúsku sú ešte stále poznačené nánosom spomienok na habsburské impérium. Existuje tu výrazná asymetria vo vzťahoch Česka ku svojím susedom. Dominuje tu vzťah k Nemecku. Na druhej strane Česko nepredstavuje pre Nemecko prioritu. (Krejčí, 1993)

Hoci maďarské menšiny zaraďujeme k obyvateľstvu s veľmi vysokým životným a kultúrnym štandardom, politika **Maďarska** v oblasti menšín stále prináša nervozitu do vzťahov v strednej Európe. Medzi jej doktríny patrí prekonávanie jazykových bariér väčšinového národa alebo Deklarácia o politických právach menšín, z ktorej chce maďarská zahraničná politika urobiť normu v celej Európe a včleniť ju do dvojstranných zmlúv so svojimi susednými štátmi. (Bombík, 1995)

Slováci si myslia, že Maďari neuznávajú územnú celistvosť ich krajiny. Maďari sa obávajú o prežitie svojej menšiny na území SR. Maďari sa považujú za historický národ, ale pre Slovákov sú iba votrelcami z ázijských stepí. Špecifický význam nadobudnú tie regióny, ktoré sú na pomedzí Slovenskej a Maďarskej republiky. Silná maďarská menšina bude môcť prispieť k integrácii tohto regiónu v tom prípade, ak každá zo zúčastnených strán bude zaobchádzať s problematikou národnostných menšín dostatočné obozretne. (Kastner, 2002)

Rakúsko prežíva s Maďarskom zakorenený pocit spolupatričnosti, ktorý sám seba posilňuje v priebehu vekov. Kontakty medzi Rakúskom a Poľskom pred rokom 1989 boli na všetkých úrovniach sporné, mizivé boli aj kultúrne vzťahy, rakúsky export klesol o polovicu v porovnaní s rokom 1980. Po páde železnej opony neviazali Rakúsko k Poľsku žiadne partikulárne záujmy. Poľsko vo svojej zahraničnopolitickej koncepcii, ktorá bola formulovaná v roku 1990, s Rakúskom nerátalo. Slovensko-rakúske vzťahy boli poznačené bremenom z minulosti, ktorým sú jadrové elektrárne v Jaslovských Bohuniciach a Mochovciach. K disharmónii prispela tiež situácia týkajúca sa dunajského vodného diela Gábčíkovo-Nagymaros, v ktorej bolo Rakúsko pomerne aktívne, hoci sa ho to priamo nedotýkalo. Treťou udalosťou bol únos Michala Kováča ml. do Rakúska. Viedenský súd obvinil nepriamo slovenskú vládu vo svojom verdikte z podielu na príprave únosu. (Kořan, 2004) Slovinci vnímajú Rakúšanov cez prizmu antislavizmu z čias habsburskej monarchie. Ani Česi nedosiahli v habsburskej monarchii také vyrovnanie, aké by boli očakávali. Maďarsko a Rakúsko spolu dvakrát prehrali vojnu (v rokoch 1918 a 1945) a vysoko sa oceňuje pomoc, ktorú poskytli Rakúšania utečencom

po maďarskej revolúcii v roku 1956. Rakúšania sa pozerajú na Slovincov ako na sympatických obyvateľov Horného Kraňska a tiež ako na krvilačných partizánov, monarchii verných Venétov alebo nacionálnych iredentistov. (Kastner, 2002)

„Cieľom všetkých národov v strednej Európe by malo byť zmierenie, vzájomné vyrovnanie a prekonanie krívd. Aby to však bolo kvalitné a trvalé, musí sa to uskutočniť na základe komplexnej informovanosti a vzájomnej úcty. A nie iba predstierať kvôli vstupu do Európskej únie." (Ferko, 1998, s. 120)

ZÁVER

Predložená vedecká práca ponúka rôzne definície strednej Európy v kontexte jej historických premien. Vysvetľuje príčiny slabej stredoeurópskej spolupráce s ďalekosiahlymi etnickými príčinami v staroveku a stredoveku, ktorými boli odlišnosti vo vývoji v západnej a v strednej Európe. Tie sa prejavili relatívne skorým integrovaním heterogénnych skupín obyvateľstva do spoločného štátu v západnej Európe, keď ich etnické cítenie v tom období bolo ešte pomerne slabé. To je dôvod, prečo sú v západnej Európe veľké, silné a jednotné štáty.

V strednej Európe tento proces prebiehal podstatne neskôr. V 19. storočí v habsburskom impériu vrcholili národno-emancipačné snahy, ktoré takémuto procesu zabránili, čo viedlo ku vzniku malých štátov v strednej Európe, čo má dosah aj do súčasnosti.

PhDr. Alexander Čemez, PhD.
Komunikácia a jazyk
Bazovského 2746/10, 911 08 Trenčín
Slovenská republika
cemez1@gmail.com

POUŽITÁ LITERATÚRA

1) Bačová, V.: *Etnická identita a historické zmeny*, Bratislava, Veda, 1996. 198 s. ISBN 80-224-0472-1.
2) Barša, P., Císař, O.: *Anarchie a řád ve světové politice,* Praha, Portál, 2008. 559 . ISBN 9788073670948.
3) Bibó, I.: *Bieda východoeurópskych malých štátov*: Vybrané štúdie, Bratislava: Kalligram, 1996. 578 s. ISBN 80-7149-148-9.
4) Bombík, S.: *Bližšie k Európe: štúdie a články*, Bratislava, Slovenská nadácia pre európske štúdie, 1995. 195 s. ISBN 80-967481-0-6.
5) Brzezinski, Z.: *Velká šachovnice*, Praha, Mladá fronta, 1999. 228 s. ISBN 80-204-0764-2.
6) Čemez, A.: Medzinárodná bezpečnosť a integrácia strednej Európy. In Kozoň, A., Hejdiš, M. (eds.) *Sociálna a ekonomická integrácia a dezintegrácia v bezpečnosti jedinca a spoločnosti*, Praha – Bratislava, VŠZaSP sv. Alžbety, SVŠEŠ, UJAK, SpoSoIntE. ISBN 978-80-89533-02-2, s. 398 – 404.
7) Čemez, A.: Multikultúrna výchova a identita v strednej Európe. In: Dupkalová, M., Ištván, I. (eds.): *Medzinárodná vedecká elektronická konferencia pre doktorandov, vedeckých pracovníkov a mladých vysokoškolských učiteľov Prešov 2011*, Prešov, Katedra pedagogiky FHPV PU v Prešove. ISBN 978-80-555-0482-7, s. 24 – 31.
8) Doležal, B.: *Masaryk, Bibó, Rádl: tři pohledy na smysl evropského vývoje* in: Szigeti, L., Kelemen, G. (editori): *Malé národy a štáty v strednej Európe*, Bratislava, Kalligram, 1998, s. 127
9) Duleba, A.: *Koniec súčasnej strednej Európy? Ukrajina a Slovensko po prvej vlne rozšírenia NATO: Geopolitické scenáre budúceho vývinu neintegrovanej strednej Európy a alternatívy pre Slovensko*, Bratislava, IVO, 1998. 167 s. ISBN 80-967739-6-8.
10) Duleba, A., Zálešák, T.: *Ruská zahraničná politika, stredná Európa a rozšírenie NATO* in: Bútora, M., Šebej, F. (editori): *Slovensko v šedej zóne? Rozširovanie NATO, zlyhania a perspektívy Slovenska*, Bratislava, IVO, 1998. 255 s. ISBN 80-88935-01-6.
11) Ferko, A.: *O historickom bezvedomí: Stredná Európa – eseje*, Bratislava, Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 1998. 172 s. ISBN 80-88735-99-8.
12) Gbúrová, M.: *Medzi identitou a integritou*, Prešov, Slovacontact, 1996. 112 s. ISBN 80-88876-00-1.
13) Hanák, P.: *Stredná Európa ako historický región* in: Szücs, J. a kol.: *Tri historické regióny Európy*, Bratislava, Kalligram, 2001. 130 s. ISBN 80-7149-263-9.
14) Handl, V., Hon, J., Pick, O. a kol.: *Vztahy ke státům střední Evropy od roku 1990*, Praha, Ústav mezinárodních vztahů, Karolinum, 1998. 284 s. ISBN 80-85864-44-4.
15) Hodač, J., Strejček, P.: *Politika Ruské federace v postsovětském prostoru a střední Evropě*, Brno, Mezinárodní politologický ústav, 2008. 317 s. ISBN 9788021047211.
16) Horváth, P.: *Stredná Európa a jej integračné pokusy* in: *Slovenská politologická revue*, č. 2/2004, s. 2
17) Hroch, M.: *Národy nejsou dílem náhody: příčiny a předpoklady utváření moderních evropských národů*, Praha, Slon, 2009. 315 s. ISBN 9788074190100.
18) Huntington, S. P.: *Střet civilizací: boj kultur a proměna světového řádu*, Praha, Rybka Publishing, 2001. 447 s. ISBN 8086182495.
19) Hykisch, A.: *Nebojme sa sveta*, Bratislava, Lizard, 2001. 371 s. ISBN 80-967844-3-9.
20) Ivanička, K.: *Základy synergetiky*, Banská Bystrica, FPVaMV UMB, 1997. 180 s. ISBN 80-8055-482-X.
21) JEŘÁBEK, M.: *Za silnou střední Evropu: Středoevropské hnutí mezi Budapeští, Vídní a Brnem 1925 – 1939*, Praha, Dokořán, 2008. 302 s. ISBN 9788073631802.
22) Karlsson, I.: *Európa a národy – európsky národ alebo Európa národov,* Bratislava, Slovenský inštitút medzinárodných štúdií, 1998. 145 s. ISBN 80-88880-22-X.
23) Kastner, R. Th.: *Tržní prostor střední Evropa: Mnoho kultur, jedna měna, nové šance*, Brno, Barrister & Principal, 2002. 191 s. ISBN 80-86598-35-7.
24) Koper, J.: *Vôľa veľmocí ako subjektívny faktor globalizácie,* Zvolen, Bratia Sabovci, s.r.o., 2004. 173 s. ISBN 80-89029-84-1.
25) Kořan, M.: *Rakouská zahraniční politika vůči ostatním zemím visegrádské skupiny* in: Hloušek, V., Sychra, Z.: *Rakousko v evropské a středoevropské politice*, Brno, Masarykova univerzita, 2004. 125 s. ISBN 80-210-3589-7.
26) Krejčí, O.: *Český národní zájem a geopolitika*, Praha, Universe, 1993. 179 s. ISBN 80-901506-2-4.
27) Krejčí, O.: *Geopolitika středoevropského prostoru: Pohled z Prahy a Bratislavy*, Praha, Victoria Publishing, 2009. 399 s. ISBN 9788074310010.
28) Krejčí, O.: *Mezinárodní politika,* Praha, Ekopress, 2007. 743 s. ISBN 9788086929217.
29) Kroutvor, J.: *Potíže s dějinami*, Praha, Prostor, 1990. 143 s. ISBN 80-85190-01-X.
30) Liďák, J.: *Medzinárodné vzťahy – medzinárodná politika*, Bratislava, Sofa, 2000. 179 s. ISBN 8085752700.
31) Lukáč, P.: *Milan Hodža v zápase o budúcnosť strednej Európy v rokoch 1939 – 1944*, Bratislava, Veda, 2005. 349 s. ISBN 80-224-0909-X.
32) Marušiak, J.: *Zahraničná politika Poľska po roku 1989 kontexte európskych integračných procesov* in: Marušiak, J., Sládek, K., Zelenák, P. (editori): *Integračné a dezintegračné procesy v strednej Európe v 20. storočí*, Bratislava, ÚPV SAV, Veda, CEP, 2008. 385. ISBN 9788-80-224-1000-7.

33) Montesquieu, Ch.: *Duch zákonov*, Bratislava, Tatran, 1989. 597 s. ISBN 80-222-0096-4.
34) Murphy, R. P.: *Úvod do kulturní a sociální antropologie*, Praha, SLON, 2004. 268 s. ISBN 80-86429-25-3.
35) Nič, M.: *Milan Hodža a István Bibó: Dve vízie strednej Európy po druhej svetovej vojne* in: Szigeti, L., Kelemen, G. (editori): *Malé národy a štáty v strednej Európe*, Bratislava, Kalligram, 1998, s. 164
36) Tesař, F.: *Etnické konflikty*, Praha, Portál, 2007. 251 s. ISBN 9788073670979.
37) Plater-Zyberk, H.: *Ako stabilná je stredná Európa?* in: Dick, Ch., Aldis, A. (editori): *Stredná a východná Európa: Problémy a perspektívy,* Bratislava, Slovenský inštitút medzinárodných vzťahov, 2000. 264 s. ISBN 80-968224-3-8.
38) Sidor, K.: *Slovenská politika na pôde pražského snemu (1918 – 1938)*, Bratislava, Andreja, 1943.
39) Tóth, R.: *Chuť moci vo svete: Politické systémy sveta*, Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo – Mladé letá, 2006. 255 s. ISBN 8010000035.
40) Tóth, R.: *Modernizácia politického systému*, Banská Bystrica, FPVaMV UMB, 2001. 138 s. ISBN 8080555524.
41) Tóth, R.: *Úvod do regionálnej politiky* in: Tóth, R. a kol.: *Úvod do politických vied*, Bratislava, Smaragd, 2005. 193 s. ISBN 80-89063-15-2.
42) Vodička, K.: *Koaliční jednání: rozdělíme stát! Volby ´92 a jejich důsledky pro československou státnost* in: Kipke, R., Vodička, K. (editori): *Rozloučení s Československem: Příčiny a důsledky česko-slovenského rozchodu*, Praha, Český spisovatel, 1993. 237 s. ISBN 80-202-0447-4.
43) Volner, Š.: *Základy geopolitiky*, Banská Bystrica, FPVaMV, 2003. 120 s. ISBN 8080558817.
44) Zajac, P.: Stredná Európa. In: Szigeti, L., Kelemen, G. (eds.): *Malé národy a štáty v strednej Európe*, Bratislava, Kalligram, 1998.

PRÁVNA ÚPRAVA TZV. PROPOPULAČNÝCH OPATRENÍ V PRÁVNOM PORIADKU SLOVENSKEJ REPUBLIKY VOJNOVÉHO OBDOBIA

LEGISLATION OF SO CALLED PRO-POPULATION POLICY INSTRUMENTS IN THE LAW OF WARTIME SLOVAK REPUBLIC

Róbert Jáger[1]

ABSTRAKT

JÁGER, R. Štúdia z názvom P*rávna úprava tzv. propopulačných opatrení v právnom poriadku Slovenskej republiky vojnového obdobia* popisuje vývoj natality a slovenskej spoločnosti (ako súčasti spoločnosti československej) v medzivojnovom období. Rovnako sú tu popisované nástroje propopulačnej politiky s akcentom na ochranu plodu a ochranu tehotenstva v Slovenskej republike vojnového obdobia (1939-1945). Pozornosť je venovaná ideovým zdrojom predmetnej právnej úpravy, ako aj zákonodarnému procesu prijímania predmetnej právnej úpravy, ako aj poukázaniu ako bola právna úprava ochrany plodu a ochrany tehotenstva realizovaná v praxi.

Kľúčové slová:
Interrupcia, umelé prerušenie tehotenstva, ochrana plodu, ochrana tehotenstva, Slovenská republika vojnového obdobia, Československá republika medzivojnového obdobia.

ABSTRACT

JÁGER, R. Legislation of so-called pro-population policy instruments in the law of the wartime Slovak Republic. This study describes the development of natality in Slovak society (as part of Czechoslovak society) in the inter-war period. Subsequently pro-population policy instruments are described, with an emphasis on protection of the foetus and pregnancy protection in the wartime Slovak Republic (1939–1945). Attention is paid to the ideological sources of the legislation, as well as the legislative process of adopting the legislation in question. Attention is also paid to the description of how legislation on protection of the foetus and pregnancy protection was realized in practice.

Key words:
Abortion; Protection of the foetus; Protection of pregnancy; wartime Slovak Republic; Czechoslovak Republic inter-war period.

1) JUDr. PhDr. Róbert Jáger, PhD. Katedra dejín práva, Právnická fakulta Trnavskej Univerzity, Kollárova 10, Trnava.

Vážnym problémom mnohých krajín súčasnej Európy je klesajúca pôrodnosť a s tým spojený problém postupného starnutia populácie. Kvôli eliminovaniu negatívnych dopadov týchto skutočností na spoločnosť sa snažia predstavitelia verejnej moci realizovať mnoho (viac menej úspešných či neúspešných) opatrení majúcich propopulačný charakter. Problém klesania natality v našej spoločnosti však existoval už v medzivojnovom období[2]. Rovnako aj predstavitelia verejnej moci daného obdobia boli nútení prijímať určité opatrenia, ktorých primárnym účelom bolo zvýšenie natality. Výraznejší posun v úspešnosti týchto opatrení možno sledovať najmä v období Slovenskej republiky vojnového obdobia, kedy bolo prijatých niekoľko opatrení majúcich propopulačný charakter[3]. V tejto štúdii sa budeme venovať najmä popisu ochrany plodu a ochrany tehotenstva, ktoré boli v spoločnosti daného obdobia považované za jeden z nástrojov propopulačnej politiky. Vzhľadom na vysokú úspešnosť propopulačnej politiky Slovenskej republiky vojnového obdobia možno nástroje[4] použité v danom období považovať prinajmenšom za formu inšpirácie aj pre spoločnosť súčasnú.

Termínom „propopulačné opatrenia" na účely tejto štúdie budeme rozumieť súhrn opatrení majúcich za cieľ zvýšiť pôrodnosť obyvateľstva, alebo vyjadrené negatívne, je to súbor opatrení majúcich za cieľ zníženie pretrvávajúceho poklesu alebo stagnácie pôrodnosti obyvateľstva na našom území[5]. Synonymum termínu „propopulačné opatrenia" je termín „pronatalitné opatrenia"[6].

1. PÔRODNOSŤ V ČESKOSLOVENSKEJ SPOLOČNOSTI V MEDZIVOJNOVOM OBDOBÍ

Od polovice dvadsiatych rokov 20. storočia dochádzalo v našej spoločnosti k postupnému poklesu pôrodnosti[7]. Po roku 1921 na vývoj počtu obyvateľov pôsobilo najskôr pozitívne ukončenie 1. sv. vojny a vznik ČSR. Bezprostredne po ukončení vojny stúpla sobášnosť, čo následne vyvolalo zvýšenú pôrodnosť (táto bola najvyššia na východnom Slovensku). V dôsledku ďalšieho makroekonomického vývoja v povojnovom období dochádzalo k útlmu priemyselnej výroby, v dôsledku čoho narastal počet nezamestnaných. Následne klesala kúpna sila a znižovala sa životná úroveň obyvateľov. Prirodzeným dôsledkom tohto javu bola aj nižšia pôrodnosť (a znižovanie prirodzeného prírastku).

Jedným z prvých, ktorí poukázali na tento negatívny aspekt demografického vývoja, bol profesor Alojz Ján Chura. Podľa neho bol rok 1924 považovaný za začiatok „rapídneho poklesu". Do roku 1936[8] klesla pôrodnosť na Slovensku o 32 percent[9]. V rokoch 1938 a 1939 síce došlo k jej stagnácii[10], ale situácia bola naďalej považovaná za kritickú.

V októbri 1940 bol profesor Chura nútený korigovať svoje pozitívne predpovede z júla roku 1940 o náraste pôrodnosti[11] a konštatoval, že „nič sa neurobilo a nerobí sa nič na zabránenie populačného úpadku sloven-

2) Tento pokles predstavoval určitú fázu demografického prechodu z relatívne vysokých hodnôt: z 4,30 živo narodených detí na jednu ženu v roku 1920 na 2,80 živo narodených detí na jednu ženu v období pred II. svetovou vojnou.

3) Okrem ochrany plodu a tehotenstva to bola napríklad aj zvýšená daňová povinnosť slobodných osôb, zavedenie prídavkov na deti robotníkov, a „prinavrátenie" žien do domácnosti. Týmto aspektom pronatalitnej (alebo propopulačnej politiky) sa venujeme v samostatných štúdiách. Nárast ukazovateľov pôrodnosti bol v sledovanom období nielen na území Slovenska, ale napríklad aj na území protektorátu Čechy a Morava.

4) V tomto prípade však nie je možné hovoriť len o úspešnosti jednotlivých nástrojov propopulačnej politky oddelene, ale je možné hovoriť o úspešnosti len ako celku, teda o úspešnosti všetkých nástrojov propopulačnej politiky v danom období.

5) V tomto prípade však sledovaným obdobím počas ktorého bol spozorovaný dlhodobý pokles alebo v lepšom prípade stagnácia pôrodnosti bolo obdobie medzivojnové.

6) Ex lat. nativitas –atis-um. Narodenie, narodeniny. Pozri bližšie: ŠPAŇÁR, J. – HRABOVSKÝ, J. *Latinsko/Slovenský – Slovensko/Latinský slovník*, Bratislava, 1998, str. 384.

7) O nezvyčajnosti takéhoto javu v našej spoločnosti možno hovoriť najmä vzhľadom na atypickosť tohto vývoja z pohľadu sociologického. U väčšiny spoločností dochádza k (prirodzenému) poklesu pôrodnosti najmä v čase nepriaznivých vonkajších okolností (akým v danom období určite bola I. svetová vojna) a po ukončení vojnových konfliktov zväčša dochádza k postupnému opätovnému nárastu pôrodnosti v populácii. V prípade našej populácie však došlo k viacerým deformáciám demografického obrazu spoločnosti (nezanedbateľná časť mužskej populácie v reprodukčnom veku vzhľadom na neutešené hospodárske pomery odchádzala za prácou do zahraničia etc., čo spôsobilo zníženie počtu /ak nie priam nedostatočnosť/ mužov v reprodukčnom veku). K tejto problematike pozri bližšie JÁGER, R. - JANIGOVÁ, E. *Vývoj právnej úpravy poskytovania sociálnej pomoci na území Slovenska (od najstarších čias do roku 1939)*. Banská Bystrica, 2013. s.111.

8) V tomto roku vyšiel prvý zväzok Churovho diela *Slovensko bez dorastu*.

9) CHURA, A. J. *Slovensko bez dorastu?* Bratislava, 1936. s. 19.

10) SVETOŇ, J. *Vývoj obyvateľstva na Slovensku*. Bratislava, 1970. s. 258. K národnostnej štruktúre obyvateľstva Slovenska v roku 1930 pozri napríklad KOVÁČ, D. a kol., *Kronika Slovenska II- Slovensko v dvadsiatom storočí*, Bratislava, 1999, s.176. K problematike národnostnej štruktúry obyvateľstva Slovenska v predchádzajúcich obdobiach pozri napríklad: STODOLA, E. *Štatistika Slovenska*, Turčiansky Sv. Martin, 1912.

11) Pozitívne prognózy vývoja pôrodnosti na našom území boli vytvorené na základe predpokladu nasledujúcich udalostí: odchod „pospolitosti" s veľmi nízkou pôrodnosťou, odpadnutie maďarského obyvateľstva s nižšou pôrodnosťou, úbytok „potratárov", zlepšovanie sociálnej situácie a zmenu spoločenskej atmosféry.

skej národnej pospolitosti". Zároveň kritizoval neprijatie právnej úpravy zakazujúcej predaj antikoncepčných prostriedkov a nesprísňovanie protipotratovej právnej úpravy[12].

Na nevyhnutnosť realizácie opatrení majúcich za cieľ zvýšenie pôrodnosti obyvateľstva na našom území upozorňoval aj Štefan Polakovič[13]. Odporúčal napríklad sprísnenie trestania potratov, zakázanie antikoncepcie, zdanení bezdetných, zlepšení finančnej situácie mladých rodín a povinnosť žien stať sa matkami[14]. V roku 1941 vyšlo jeho dielo *„Slovenský národný socializmus",* v ktorom zopakoval vyššie uvedené požiadavky, pričom zároveň poukázal na to, že napriek dvojročnému trvaniu Slovenskej republiky a zmene spoločenskej atmosféry („ovzdušia") sa stále významne nezlepšovala situácia, keďže nedošlo k legislatívnej úprave viacerých navrhovaných a diskutovaných opatrení[15]. Mnohé z ním navrhovaných opatrení však boli do právneho poriadku Slovenskej republiky inkorporované práve v roku 1941.

2. OCHRANA TEHOTENSTVA A OCHRANA PLODU

Ak sme vyššie uvádzali, že populačný prírastok v slovenskej (a československej spoločnosti) medzivojnového obdobia klesal (v lepšom prípade stagnoval) a uvádzali sme aj opatrenia, ktoré mali za cieľ tomuto stavu zabrániť, tak je len logické, že zákonodarca sa, popri snahe o pozitívne motivovanie obyvateľstva k zakladaniu a rozširovaniu rodín, snažil aj o predchádzanie takého konania, ktoré by malo za výsledok prerušenie tehotenstva. Na tomto mieste sa budeme venovať názorom vtedajších odborníkov z oblasti ako lekárskej tak aj právnickej na problematiku ochrany plodu (nenarodeného dieťaťa), ochranu tehotenstva ako aj podmienkam prerušenia tehotenstva alebo súdobým názorom na predchádzanie tehotenstva.

Je nevyhnutné uviesť, že termín prerušenie tehotenstva[16] je termín známy právnej (ako aj lekárskej) vede najnovšej. Súdobá literatúra používala termín napríklad „vyhnanie plodu" či „vypudenie plodu". Ako synonymá bolo možné použiť aj termín aborcia. Súčasný termín interrupcia alebo prerušenie tehotenstva v danej dobe používaný nebol. Rovnako sa v súdobej literatúre nepreferovalo používanie termínu „antikoncepčné prostriedky", ale bolo preferované používanie termínu „kontrakoncepčné prostriedky". Aby sme uľahčili porozumenie pertraktovanej problematiky, dovolili sme si súdobé termíny upraviť do podoby termínov používaných v dnešnej dobe (s prihliadnutím na to, aby sa nijakým spôsobom nezmenil význam pôvodného textu).

Vzhľadom na charakter slovenskej spoločnosti, ktorý bol od najstarších čias našich dejín veľmi silno spätý s kresťanstvom, jeho hodnotami a tradíciami, nebude nijako prekvapivým konštatovanie, že odpovede na otázky späté s prerušením tehotenstva alebo späté s predchádzaním tehotenstva v našej spoločnosti aj počas obdobia Slovenskej republiky vojnového obdobia boli zodpovedané zväčša negatívne. Hoci mnoho európskych krajín daného obdobia mierne liberalizovalo svoje názory na túto problematiku, v slovenskej spoločnosti naďalej pretrvávali pôvodné, viac konzervatívne, stanoviská k tejto problematike. (Rovnako je možné diskutovať aj o veľmi silnom vplyve tradičnej slovenskej religiozity aj na zmýšľanie značnej časti dnešnej slovenskej populácie).

V zmysle uvedeného nie je nijako prekvapivé, že medzi politikmi HSĽS prevládali názory požadujúce sprísnenie trestania prerušenia tehotenstva a zakázanie či obmedzenie antikoncepčných prostriedkov. Okrem tradičnej slovenskej religiozity značný vplyv na tieto názory mala aj encyklika Pia XI. Casti Connubii. V tejto encyklike boli odsúdené interrupcie, sterilizácie a aj používanie antikoncepčných prostriedkov[17]. Rovnako aj Polakovič sa vo svojich dielach *K základom Slovenského štátu*

12) Slovenský lekár,1940, č. 13, s. 302. Slovenský lekár, 1940, č.17, s. 406.
13) Štefan Polakovič: slovenský filozof kresťanskej orientácie, stúpenec a rozvíjateľ filozofie Mauricea Blondela, naciológ, organizátor slovenskej filozofie, ideológ slovenskej štátnosti, predstaviteľ slovenského povojnového exilu a publicista. Od roku 1944 profesor filozofie Slovenskej univerzity (dnes UK). Interpretoval ideológiu Jozefa Tisa a slovenského nacionalizmu v intenciách blondelizmu. Pričinil sa o založenie Filozofického odboru Matice slovenskej v roku 1940 a o vydávanie prvého slovenského filozofického časopisu s názvom Filozofický sborník, ktorý vychádzal až do roku 1950. V roku 1947 emigroval do Argentíny.
14) POLAKOVIČ, Š. *K základom Slovenského štátu*, Filozofické eseje. Bratislava, 1939. s. 162.
15) POLAKOVIČ, Š. *Slovenský národný socializmus – Ideové poznámky*, Bratislava, 1941. s. 90-91.
16) Ak v tejto časti práce používame termín „prerušenie tehotenstva", máme tým na mysli „umelé prerušenie tehotenstva".
17) BABOR, J. *Eugenika a encyklika Casti connubii Pia XI*. In: Pamätnica III. kongresu slovanských katolíckych akademikov a seniorov v Bratislave 1931. Bratislava, 1931. s. 125-127.

a Slovenský národný socializmus postavil proti antikoncepcii a prerušeniu tehotenstva. Zároveň vyzýval na ich potlačenie, nakoľko v nich videl ohrozenie mravnosti národa a jeho demografického rozvoja[18].

Rovnako rázny postoj proti prerušeniu tehotenstva prezentoval Vojtech Tuka vo svojom prejave na zasadaní Snemu dňa 30.11.1939[19]. V závere tejto emotívnej reči, ktorá sa v Sneme stretla s búrlivým prejavom akceptácie, jej autor poznamenal: „nezabúdajme, že pokrok alebo klesnutie populácie nie je nič iné ako číselne vykázaná úroveň mravnosti národa"[20]. Je teda zrejmé, že opatrenia na ochranu plodu a plodnosti boli vnímané aj ako prostriedok propopulačnej politiky.

3. VÝVOJ PRÁVNEJ ÚPRAVY OCHRANY PLODU A PRERUŠENIA TEHOTENSTVA DO ROKU 1939

Pre lepšie pochopenie zmien, ku ktorým dochádzalo v právom poriadku Slovenskej republiky vojnového obdobia v oblasti realizovania prerušenia tehotenstva alebo predchádzania tehotenstvu, je nutné aspoň v stručnosti načrtnúť právnu úpravu pôvodnú. Prijatím zákonného článku č. V/1878 trestného zákonníka o zločinoch a prečinoch sa uskutočnila prvá kodifikácia trestného práva v Uhorsku[21]. Právna úprava obsiahnutá v Trestnom zákonníku rozlišovala „vyhnanie plodu", ktoré bolo spôsobené tehotnou ženou alebo iným s jej zvolením, a „vyhnanie plodu"[22] bez zvolenia tehotnej ženy. §285 Trestného zákonníka postihoval prerušenie tehotenstva, ktoré bolo spôsobené tehotnou ženou alebo niekým iným s jej súhlasom, pričom sa trestalo úmyselné, a to aj sprostredkované, prerušenie tehotenstva alebo usmrtenie plodu. Trest predstavoval „žalár" (trest odňatia slobody) do dvoch rokov v prípade mimomanželského tehotenstva, inak sa mohol uložiť trest odňatia slobody do troch rokov. Ak sa niekto iný dopustil tohto činu zištne a so súhlasom tehotnej, mal byť potrestaný trestom odňatia slobody do piatich rokov. Podľa súdnej praxe pre naplnenie skutkovej podstaty nebola podstatná dĺžka tehotenstva, ale len jeho faktická existencia. Rovnako nebolo dôležité, či bol plod usmrtený už v maternici alebo sa narodil živý, alebo to, že zomrel pre predčasnosť pôrodu[23]. § 286 Trestného zákonníka postihoval prerušenie tehotenstva bez súhlasu tehotnej ženy. Sankciou bol trest odňatia slobody do piatich rokov. Ak by pri takomto konaní došlo k smrti tehotnej ženy trest odňatia slobody sa mal zvýšiť na trest v rozmedzí od desať do pätnásť rokov. § 289 Trestného zákonníka za tieto činy umožňoval subsidiárne uložiť aj vedľajší trest, ktorým bola v tomto prípade strata úradu.

Aj napriek vyššie uvedenému konzervatívno-religióznemu charakteru slovenskej spoločnosti sa z času na čas objavili názory podporujúce či požadujúce čiastočnú liberalizáciu prerušenia tehotenstva. Poslankyňa Poslaneckej snemovne Národného zhromaždenia Louisa Landová-Štychová[24] opakovane iniciovala návrh zákona, ktorým sa mali nahradiť ustanovenia upravujúce problematiku prerušenia tehotenstva podľa Trestného zákonníka (rovnako mal dôjsť k zmene obdobných ustanovení všeobecného trestného zákona z roku 1852, ktorý platil na území Čiech a Moravy)[25]. V zmysle návrhov Landovej-Štychovej nemalo byť trestné prerušenie tehotenstva, ak bolo vykonané v dobe, keď plod nebol ešte schopný života

18) POLAKOVIČ, Š. *K základom Slovenského štátu*. In: Filozofické eseje. Bratislava, 1939. s. 164. POLAKOVIČ, Š. *Slovenský národný socializmus – Ideové poznámky,* Bratislava, 1941. s. 93-94.

19) „Z lekárskej fakulty bolo mi polouradne oznámené, že na Slovensku sa stáva ročne 50 000 - 60 000 potratov, slovenský národ príde ročne o toľko dorastu. V našich lekárskych kruhoch zahniezdil sa zvyk, že ženám sa „pomôže", a to úradne, lekársky, ale samozrejmá vec, len pod tou podmienkou, že to vraj vyžaduje zdravie budúcej matky. A taká matka potom prinesie od druhého lekára vysvedčenie, že áno, jej zdravie vyžaduje potrat. A čo je pravda, odvolávam sa na chýrečného berlínskeho gynekológa, profesora Bumana, ktorý 45 rokov bol profesorom na lekárskej fakulte a môžete si myslieť, pánovia, koľko tisíc a tisíc matiek prešlo jeho rukami. A na konci svojho profesorského účinkovania vyhlásil verejne toto: „Po cely môj život, v celom mojom lekárskom účinkovaní bolo len 6 takých prípadov, kde zdravie matky vyžadovalo umelý potrat." Pozri bližšie: Tesnopisecká správa o 18. zasadnutí Snemu Slovenskej republiky v Bratislave v štvrtok 30. novembra 1939. Online dokument prístupný dňa 4.1.2014 http://www.psp.cz/eknih/1939ssr/stenprot/018schuz/s018001.htm.

20) Pozri bližšie: Tesnopisecká správa o 18. zasadnutí Snemu Slovenskej republiky v Bratislave v štvrtok 30. novembra 1939. Online dokument prístupný dňa 4.1.2014 http://www.psp.cz/eknih/1939ssr/stenprot/018schuz/s018001.htm.

21) BEŇA, J. - GÁBRIŠ, T. Dejiny práva na území Slovenska I (do roku 1918), Bratislava, 2008,s. 190.

22) Ďalej v texte budeme používať termín „prerušenie tehotenstva".

23) MILOTA, A. - NOŽIČKA, J. *Trestné zákony zeme slovenskej a podkarpatskoruskej*, Kroměříž, 1931, s. 121.

24) Louisa Landová-Štychová bola česká novinárka, popularizátorka vedy, priekopníčka feminizmu a politička. Zasadala v Poslaneckej snemovni Národného zhromaždenia ako poslankyňa za Československú stranu národne socialistickú, neskôr za Socialistické zjednotenie a Komunistickú stranu Československa.

25) Návrh poslance L. Landové-Štychové a soudruhů na novelisaci ustanovení hlavy XVI., I. dílu všeobecného trestního zákona ze dne 27. května 1852 o vyhnání plodu ze života jakož i § 284-286 z r. 1878: V. (tlač č. 535). Online dokument prístupný dňa 4.1.2014 http://www.psp.cz/eknih/1925ns/ps/tisky/index06.htm.

mimo maternice, bolo vykonané na základe žiadosti ženy a za splnenia jednej zo štyroch indikácií: lekárskej, eugenickej, sociálnej alebo kriminálnej (ak išlo o následky znásilnenia alebo zvedenia mladistvých do 17 rokov)[26, 27].

Napriek pomerne striktnej právnej úprave prerušenia tehotenstva, ktorá na území Slovenskej republiky vojnového obdobia platila, fakticky sa prerušenie tehotenstva realizovalo. Platila v lekárskych kruhoch všeobecne akceptovaná zásada, podľa ktorej bolo možné tehotenstvo prerušiť „len vtedy, ak sa hroziaca závažná škoda na živote alebo zdraví ženy nedala odvrátiť inak"[28]. Táto zásada sa v praxi, ako tomu už častokrát býva, vykladala veľmi ľahkovážne a svojvoľne. V praxi to znamenalo, že ak konkrétny lekár konštatoval, že tehotenstvo je na neprospech zdravia tehotnej ženy, mohlo jej byť tehotenstvo prerušené. (O tom, že v praxi sa prerušenie tehotenstva reálne uskutočňovalo nasvedčuje aj správa, ktorú prezentoval Vojtech Tuka vo vyššie uvedenom prejave)[29, 30].

Aj v lekárskych odborných kruhoch prevládali skôr negatívne stanoviská k otázke prerušenia tehotenstva. Oponenti čo i len čiastočného dekriminalizovania prerušenia tehotenstva argumentovali tým, že ide o závažný a rizikový zásah do tela tehotnej. Rovnako poukazovali aj na fakt, že čo i len čiastočnou dekriminalizáciou prerušenia tehotenstva mohlo neskôr dôjsť k „akceptácii potratov ako dostupného a legálneho antikoncepčného prostriedku, čím by sa v konečnom dôsledku zvýšil počet nechcených tehotenstiev, pohlavných chorôb v prípade uprednostňovania potratov pred prostriedkami preventívnej ochrany, ktoré poskytujú ochranu aj pred venerickými chorobami, a počet sterilných manželstiev vzhľadom na častý následok potratu v podobe trvalej sterility"[31].

Zástancovia prerušenia tehotenstva naopak poukazovali na to, že čiastočnou dekriminalizáciou prerušenia tehotenstva by došlo k zosúladeniu stavu právneho so stavom faktickým. Zároveň videli v dekriminalizácii prerušenia tehotenstva na základe eugenickej indikácie[32] možnosť ako zabrániť šíreniu dedičných chorôb. Pri sociálnej indikácii poukazovali na prerušenie tehotenstva ako na prostriedok na zastavenie šírenia chudoby[33]. Nie je nijako prekvapivé, že väčšina lekárov, vrátane významných predstaviteľov lekárskej vedy na Slovensku (prof. Dr. Ostrčil, prof. Prokop, prof. Netoušek, prof. Hong, prof. Frankenberger, Doc. Křivý) rázne odmietala eugenickú a sociálnu indikáciu ako argument v prospech čo i len čiastočnej dekriminalizácie prerušenia tehotenstva[34]. Nezanedbateľné množstvo lekárov však uznávalo lekársku indikáciu. Aj napriek tomuto tvrdeniu však žiaden z vyššie uvedených návrhov zákonov na čiastočnú dekriminalizáciu prerušenia tehotenstva nezískal širšiu podporu v lekárskej obci[35].

26) Pozri bližšie: *„Odstranění plodu v době, kdy jest již schopen života mimoděložního smí býti vykonáno jedině na základě lékařské indicace. Kdo by vykonal v této době cokoliv, aby odstranil plod bez lékařských indicací dopustí se zločinu, který se trestá žalářem od 1 do 5 let. Byla-li tím způsobena ženina smrt, trestá se pachatel těžkým žalářem od 5 do 10 let."* Návrh poslance L. Landové-Štychové a soudruhů na novelisaci ustanovení hlavy XVI., I. dílu všeobecného trestního zákona ze dne 27. května 1852 o vyhnání plodu ze života jakož i § 284-286 z r. 1878: V. (tlač č. 535). Online dokument prístupný dňa 4.1.2014 http://www.psp.cz/eknih/1925ns/ps/tisky/index06.htm.

27) Aj Ministerstvo spravodlivosti ČSR vypracovalo vlastný návrh zákona, na základe ktorého mal byť dobrovoľný potrat za približne rovnakých indikácií legalizovaný. Pozri bližšie: SNA, fond SSR, šk. č. 104, 14/941.

28) KOHOUT, J. *Umělé přerušení těhotenství z léčebných důvodů vzhledem k rozhodnutí nejvyššího soudu ze dne 30. prosince 1930*. In: Praktický lékař, 1932, č. 1, s. 13. Alebo LETZ, R. *Slovenské dejiny V. (1938-1945)*. Bratislava, 2012, s.198.

29) „Z lekárskej fakulty bolo mi poloúradne oznámené, že na Slovensku sa stáva ročne 50.000-60.000 potratov, slovenský národ príde ročne o toľko dorastu. V našich lekárskych kruhoch zahniezdil sa zvyk, že ženám sa „pomôže", a to úradne, lekársky, ale samozrejmá vec, len pod tou podmienkou, že to vraj vyžaduje zdravie budúcej matky. A taká matka potom prinesie od druhého lekára vysvedčenie, že áno, jej zdravie vyžaduje potrat".

30) Aby sa takémuto svojvoľnému výkladu zabránilo, bolo nevyhnutným, aby v tejto veci zaujal stanovisko Najvyšší súd. Stalo sa tak, a Najvyšší súd ČSR z 30. decembra 1930 podal rigorózny výklad spomenutej zásady. V zmysle tohto rozhodnutia umelé prerušenie tehotenstva bolo možno vykonať len vtedy, ak tehotnej žene hrozí „bezprostredné nebezpečenstvo pre jej život, inak bolo trestné. KOHOUT, J. *Umělé přerušení těhotenství z léčebných důvodů vzhledem k rozhodnutí nejvyššího soudu ze dne 30. prosince 1930*. In: Praktický lékař, 1932, č. 1, s. 13.

31) PELC, H. *Stanovisko lékařské a sociálně zdravotní k otázce umělého přerušení těhotenství a ochraně před početím.* In: Praktický lékař, 1930, č. 8, s. 288-289.

32) BABOR, J. *Eugenika a encyklika Casti connubii Pia XI.* In: Pamätnica III. kongresu slovanských katolíckych akademikov a seniorov v Bratislave 1931, Bratislava, 1931. s. 125-127.

33) PELC, H. *Stanovisko lékařské a sociálně zdravotní k otázce umělého přerušení těhotenství a ochraně před početím.* In: Praktický lékař, 1930, č. 8, s. 288-289.

34) SNA, fond SSR, šk. č. 104, 14/941.

35) FALISOVÁ, A. *Zdravotníctvo na Slovensku v medzivojnovom období*, Bratislava, 1999. s. 171.

4. VÝVOJ PRÁVNEJ ÚPRAVY OCHRANY PLODU A PRERUŠENIA TEHOTENSTVA PO ROKU 1939

§ 86 úst. zák. č. 185/1939 Sl. z. o *Ústave Slovenskej republiky* bolo deklarované, že manželstvo, rodina a materstvo sú pod zvýšenou ochranou právneho poriadku[36]. Len pre porovnanie poukážeme, že § 126 úst. zák. č. 121/1920 Zb. z. a. n. Ústavná listina Československej republiky deklaroval že manželstvo, rodina a materstvo sú pod zvláštnou ochranou zákonov[37]. Po prijatí úst. zák. č. 185/1939 Sl. z. došlo teda k miernemu terminologickému posunu vo veciach ochrany manželstva, rodiny a materstva[38]. Na prvý pohľad nebadateľná zmena však v rovine teórie štátu a práva a v rovine právnej filozofie môže mať veľký význam: ochrana poskytovaná na základe zákonov je užšia, nakoľko zákony tvoria len časť právneho poriadku. Ochrana právnym poriadkom je teda koncipovaná omnoho širšie ako tomu bolo podľa pôvodnej úpravy. Túto, na prvý pohľad len terminologickú zmenu, v oblasti ochrany manželstva, rodiny a materstva je nevyhnutné hodnotiť v zmysle vyššie uvedených terminologických rozdielov nanajvýš pozitívne.

Medzi prvé pokusy, majúce za cieľ zmeniť právnu úpravu predchádzania tehotenstva (antikoncepčnou cestou) sa stal vládny návrh zákona o zákaze obchodovania s antikoncepčnými[39] prostriedkami, ktorý sa mal týkať „všetkých prostriedkov, ktoré sú spôsobilé účinkovať antikoncepčne“[40].

Nedodržanie tohto zákazu malo byť v zmysle návrhu zákona trestané ako prečin trestom odňatia slobody do šiestich mesiacov, v prípade opakovaného deliktu trestom odňatia slobody do dvoch rokov. Zároveň existovala aj možnosť uložiť vedľajšie (peňažné) tresty od 1 000 do 100 000 Ks. Návrh zákona bol v dôvodovej správe odôvodnený tým, že „uvádzanie antikoncepčných prostriedkov ohrozuje rodinu a spôsobuje depopuláciu, ohrozenie verejnej mravnosti a zodpovednosti“[41]. Zo stanoviska Najvyššieho účtovného kontrolného úradu možno dedukovať odmietavé stanovisko vo vzťahu k návrhu zákona. V tomto stanovisku sa argumentovalo tým, že zákaz predaja antikoncepčných prostriedkov by „mohol mať za následok rozšírenie pohlavných chorôb a zvýšenie počtu nemanželských detí, rovnako by mohlo dôjsť aj k priamemu podnieteniu dovozu antikoncepčných prostriedkov z cudziny a k ich rozširovaniu na našom území“[42]. V stanovisku bolo poukázané aj na fakt, že aj Nemecko známe silnou propopulačnou politikou, nezakazovalo obchod s antikoncepčnými prostriedkami, a ich predaj sa dokonca realizoval aj na verejných miestach. Návrh zákona v takejto podobe bol vo svojej podstate „novinkou, lebo doteraz snáď ani jeden štát nezasiahol k podobnému opatreniu“[43]. Tento vládny návrh nebol predložený na rokovanie Snemu, avšak jeho idea bola obsiahnutá v ďalšom vládnom návrhu zákona, ktorý mal upravovať ochranu plodu.

Prvá verzia návrhu zákona upravujúceho realizáciu prerušenia tehotenstva[44] (neskoršieho zákona č. 66/1941 Sl. z. o ochrane plodu, jeho vzniku a o zmene §§ 285 a 286 trestného zákona a §§ 423 až 427 vojenského trestného zákona /ďalej len „zákon o ochrane plodu“/) pochádza z roku 1940. Pôvodný návrh zákona zahŕňal aj ďalšie trestné činy proti životu ako vražda, usmrtenie či účasť na samovražde. V dôvodovej správe k tomuto návrhu zákona bola za hlavný dôvod vydania tohto zákona označená snaha o zvýšenie populácie: „zvýšená ochrana plodu a jeho vzniku je predpokladom zdravej populácie, podmienkou rozvoja a šťastnej budúcnosti národa a preto je aj eminentným záujmom štátu“[45].

V zmysle vládneho návrhu zákona o ochrane plodu bolo už v §1 stanovené, že umelé prerušenie tehotenstva je zakázané a trestné. Následne bola z tohto ustanovenia stanovená výnimka pre prípad vážneho ohrozenia života tehotnej ženy. Zákrok prerušenia tehotenstva mal byť prevedený len v určených ústavoch ministerstvom vnútra, a mal byť vykonaný príslušným prednostom ale-

36) Pozri bližšie: § 86 úst. zák. č. 185/1939 Sl. z. o ústave Slovenskej republiky, zo dňa 21.júla 1939.

37) Pozri bližšie: § 126 úst. zák. č. 121/1920 Zb. z. a. n. Ústavná listina Československej republiky. Text prístupný napríklad v BEŇKO, J. a kol. *Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti II*, Bratislava, 1998, s.115.

38) K právnej úprave vzťahov medzi rodičmi a deťmi pozri napríklad ŠOŠKOVÁ, I. Zákon o osvojení z roku 1928 - jednotná právna úprava inštitútu osvojenia v medzivojnovom Československu. In: FRÝDEK, M. -TAUCHEN, j. (eds). *Pocta Karlu Schellemu k 60. narozeninám: sborník k životnímu jubileu*. Brno: Nakladatelství KEY Publishing, 2012, (str. 595-603).

39) Pôvodné znenie dokumentu obsahovalo termín „kontrakoncepčné“ prostriedky.

40) SNA, fond ÚPV, šk. č. 157, 57/41.

41) SNA, fond ÚPV, šk. č. 243, 13408/39.

42) SNA, fond SSR, šk. č. 75, 31/1940.

43) SNA, fond SSR, šk. č. 75, 31/1940.

44) Pozri bližšie: Vládny návrh zákona o ochrane plodu, jeho vzniku a o zmene §§ 285, 286 trestného zákona a §§ 423 až 427 vojenského trestného zákona. Tlač č. 310, on-line dokument prístupný dňa 4.1.2014 http://www.psp.cz/eknih/1939ssr/tisky/t0310_00.htm.

45) Pozri bližšie: Dôvodová správa k vládny návrh zákona o ochrane plodu, jeho vzniku a o zmene §§ 285, 286 trestného zákona a §§ 423 až 427 vojenského trestného zákona. Tlač č. 310, on-line dokument prístupný dňa 4.1.2014 http://www.psp.cz/eknih/1939ssr/tisky/t0310_00.htm.

bo jeho riadnym zástupcom, až po tom ako bolo zistené ohrozenie života tehotnej ženy dvoma úradnými lekármi. K vykonaniu prerušenia tehotenstva mohlo nastať len po vyčerpaní všetkých liečebných možností. Celý priebeh zákroku mal byť podrobne popísaný v zápisnici, ktorá sa mala odovzdať ministerstvu vnútra. Prijatie akejkoľvek formy (priamej alebo nepriamej) odmeny za takýto zákrok malo byť zakázané[46].

Podľa § 2 vládneho návrhu zákona lekár, ktorý porušil tieto pravidlá, mal byť potrestaný trestom odňatia slobody od šiestich mesiacov do piatich rokov. Osobitne malo byť potrestané porušenie ustanovení o vyhotovení a odovzdaní zápisnice o zákroku ministerstvu vnútra[47].

Podľa dôvodovej správy k tejto časti návrhu sa týmto mal len právne normovať stav, ktorý v praxi už existoval. „V praxi totiž, keď prevedie lekár prerušenie tehotnosti preto, lebo tehotnosť ohrozovala život alebo zdravie tehotnej ženy, je táto jeho činnosť beztrestná. Keďže sa ňou sledoval cieľ záchrany života ženy a nie prerušenie tehotenstva ako také“[48]. Len ako zaujímavosť uvádzame aj fakt, že predmetný návrh zákona umožňoval vykonanie prerušenia tehotenstva aj v situácii kedy „vypudenie plodu“ začalo prirodzene. Išlo teda len o dokončenie spontánneho potratu.

V odborných lekárskych kruhoch vyvolal tento vládny návrh zákona búrlivú reakciu. Preto v decembri 1940, ešte pred predložením konečnej verzie vládneho návrhu zákona, zvolal dekan lekárskej fakulty Slovenskej univerzity odbornú komisiu[49], aby sa táto vyjadrila k vládnemu návrhu zákona. Komisia zaujala pomerne radikálne stanovisko, v rámci ktorého navrhla, aby v § 1 vládneho návrhu zákona bol zakázaný každý „potrat do 7 mesiaca i predčasné vyvolanie pôrodu[50], smerujúce k úmyselnému usmrteniu plodu“. V stanovisku odbornej komisie bolo zároveň deklarované, že lekárska indikácia „pre zavedenie potratu podľa dnešného stavu lekárskych vedomostí nejestvuje. Predčasné vyvolanie pôrodu za účelom zachovania života matky a plodu malo byť prípustné len na základe písomného posudku internej kliniky Slovenskej univerzity“[51]. Ešte radikálnejšie vyznieva konštatovanie obsiahnuté v stanovisku odbornej komisie požadujúce aby sa úmyselné spôsobenie nedovoleného prerušenia tehotenstva alebo vyvolanie predčasného pôrodu trestalo ako vražda, pričom ak by sa takéhoto konania dopustil lekár, mal by mu naviac byť odňatý diplom[52] [53]. Tieto pripomienky však počas ďalších prác na vládnom návrhu zákona neboli akceptované. Ako jeden z argumentov pre nezapracovanie týchto pripomienok odbornej komisie bol názor ministra pravosúdia (ministra spravodlivosti) Dr. Fritza. Ten uviedol, že ustanovenie o „aktuálnom stave lekárskych vedomostí“ nemožno začleniť do zákona, keďže ten by sa musel meniť spolu s prípadnou zmenou týchto vedomostí[54].

Po tom, ako bol tento vládny návrh zákona predložený Snemu, bol návrh pridelený ústavno-právnemu výboru a sociálnemu a zdravotnému výboru. Na spoločnom zasadnutí dňa 25. marca 1941 ho tieto výbory prerokovali[55]. Výbory (na rozdiel od ministerstva pravosúdia) akcepto-

46) Porovnaj: § 1.(1) Umelé prerušenie tehotnosti je zakázané a trestné. (2) V prípade vážneho ohrozenia života tehotnej ženy môže sa umelé prerušenie tehotnosti previesť len v ústavoch Ministerstvom vnútra na to určených a len po vyčerpaní všetkých liečebných možností; smie ho previesť len prednosta príslušného oddelenia ústavu, prípadne jeho riadny zástupca po zistení ohrozenia života tehotnej ženy dvoma úradnými lekármi. (3) Ohrozenie života sa zistí a potreba zákroku sa odôvodní zápisnične pred prevedením zákroku. Tiež o prevedení zákroku sa vyhotoví zápisnica. Odpis zápisnice treba ihneď predložiť Ministerstvu vnútra. (4) Za úkony, uvedené v predošlých odsekoch, nesmie sa prijať ani priamo ani nepriamo nijaká odmena. Pozri bližšie: návrh zákona o ochrane plodu, jeho vzniku a o zmene §§ 285, 286 trestného zákona a §§ 423 až 427 vojenského trestného zákona. Tlač č. 310, on-line dokument prístupný dňa 4.1.2014 http://www.psp.cz/eknih/1939ssr/tisky/t0310_00.htm.

47) § 2.(1) Lekár, ktorý v prípade vážneho ohrozenia života tehotnej ženy prevedie umelé prerušenie tehotnosti proti ustanoveniam § I, ods. I, potresce sa pre zločin žalárom od šesť mesiacov do päť rokov. (2) Kto poruší ustanovenia § I, ods. 3, potresce sa pre prečin väzením od jedného mesiaca do troch rokov. Pozri bližšie: návrh zákona o ochrane plodu, jeho vzniku a o zmene §§ 285, 286 trestného zákona a §§ 423 až 427 vojenského trestného zákona. Tlač č. 310, on-line dokument prístupný dňa 4.1.2014 http://www.psp.cz/eknih/1939ssr/tisky/t0310_00.htm.

48 Pozri bližšie: návrh zákona o ochrane plodu, jeho vzniku a o zmene §§ 285, 286 trestného zákona a §§ 423 až 427 vojenského trestného zákona. Tlač č. 310, on-line dokument prístupný dňa 4.1.2014 http://www.psp.cz/eknih/1939ssr/tisky/t0310_00.htm.)

49) V zložení prof. K. Čársky, prof. M. Šeliga, prof. E. Filo, prof. A. J. Chura a prof. H. Krsek.

50) Pôvodný text používal termín „zavedenie pôrodu“.

51) SNA, fond MV, šk. č. 154, 400/41. Pozri bližšie: LETZ, R., *Slovenské dejiny V. (1938-1945)*. Bratislava, 2012, s.198.

52) Tamtiež.

53) Odôvodnenie komisie okrem iného uvádzalo: „Komisia vychádzala pri posúdení otázky potratu z toho základného prírodovedeckého stanoviska, že život plodu je životom ľudským a ako taký teda nesporne potrebuje právnej ochrany. Preto sa komisia zásadne stavia proti hocijakému taxatívne dovolenému, alebo dokonca len pasívne trpenému usmrcovaniu plodu a to bez výnimiek. Obyčajne uvádzané tzv. lekárske indikácie k zavedeniu potratu – nech sa už označujú ako absolútne alebo dokonca i len relatívne – podľa názoru komisie neobstoja pred prísnou vedeckou kritikou.“ Pozri bližšie: SNA, fond MV, šk. č. 154, 400/41.

54) SNA, fond MV, šk. č. 154, 400/41.

55) Na prerokovaní tohto vládneho návrhu zákona na spoločnom zasadnutí výborov sa zúčastnili aj reprezentanti lekárskej fakulty (prof. Šeliga a prof. Filo).

vali názory odbornej komisie Lekárskej fakulty vo vzťahu k lekárskej indikácii prerušenia tehotenstva a pozmenili vládny návrh zákona tak, že z neho boli vypustené vyššie uvedené ustanovenia (§1 a §2). Bez ohľadu na to, aké stanovisko zastávame v otázkach prerušenia tehotenstva, veľmi sympaticky znie druhá veta stanoviska ústavno-právneho výboru, ktorý vo svojej správe deklaroval: „podľa dnešného stavu lekárskej vedy niet takmer takých prípadov, žeby samotná tehotnosť ohrozovala život ženy. Tehotnosť je stav fyziologický a nie stav patologický“[56].

Vládny návrh zákona bol následne v Sneme schválený a publikovaný ako zákon č. 66/1941 Sl. z. o ochrane plodu, jeho vzniku a o zmene §§ 285 a 286 trestného zákona a §§ 423 až 427 vojenského trestného zákona /ďalej len „zákon o ochrane plodu“/ . Zákon o ochrane plodu zahŕňal okrem sprísnenia trestov za už existujúce skutkové podstaty prerušenia tehotenstva (§ 2), zaviedol aj nové skutkové podstaty, ktoré kriminalizovali napomáhanie prerušenia tehotenstva (§ 1), dočasné a trvalé úmyselné zbavenie schopnosti plodenia (§ 3), ako aj produkciu a distribúciu antikoncepčných prostriedkov zameraných proti počatiu.

V zmysle § 1 zákona o ochrane plodu boli zavedené nové skutkové podstaty, ktoré trestali úmyselnú „činnosť, ktorou sa má umožniť prerušenie tehotenstva,“ pričom nebolo rozhodujúce, či došlo alebo nedošlo k prerušeniu tehotenstva. Konkrétne išlo o

a) prenechanie alebo zadováženie prostriedkov s vedomím, že majú byť použité na prerušenie tehotenstva[57];
b) poskytnutie návodu ako možno takýto prostriedok zadovážiť, vyrobiť alebo použiť;
c) poskytnutie iného návodu ako možno prerušiť tehotenstvo s vedomím, že tento má byť použitý na prerušenie tehotenstva;
d) ponúknutie sa niekomu na prerušenie tehotenstva alebo pomoc pri prerušení tehotenstva[58] [59].

Zákon o ochrane plodu, okrem ustanovení majúcich za cieľ predchádzať prerušeniu tehotenstva (teda majúcich za cieľ ochranu „plodu“), obsahoval aj ustanovenia zamerané na ochranu „plodnosti“: v zmysle § 3 zákona o ochrane plodu mal byť ten, kto zbaví iného schopnosti plodenia s úmyslom učiniť ho neplodným, potrestaný pre zločin trestom odňatia slobody od jedného do piatich rokov (ak sa tak stalo proti vôli poškodeného, mal byť potrestaný trestom odňatia slobody od dvoch do desiatich rokov)[60]. Ak nastala len dočasná sterilita, vinník sa mal potrestať trestom miernejším: mal mu byť uložený trest odňatia slobody od šiestich mesiacov do troch rokov, ak konal proti vôli poškodeného, od dvoch do piatich rokov, ak konal proti vôli poškodeného[61]. Ak by bol páchateľom takéhoto trestného činu lekár alebo pôrodná asistentka[62], súd mal zakázať danej osobe výkon povolania navždy alebo len na určitý čas[63]. Je zaujímavé, že toto ustanovenie trestajúce sterilizáciu nijakým spôsobom nezmenilo ustanovenie § 303 trestného zákonníka, obe tieto úpravy boli účinné súčasné.

Podľa § 4 zákona o ochrane plodu mal byť ten, kto vyrába, dováža, predáva alebo inak rozširuje, prípadne s cieľom rozširovania prechováva prostriedky, ktoré slúžia výlučne proti počatiu, potrestaný pre prečin trestom odňatia slobody od jedného mesiaca do jedného roku a peňažným trestom od 1000 Ks do 10 000 Ks. Samotné toto ustanovenie zákona o ochrane plodu bolo zamerané proti prostriedkom, ktoré, v zmysle dôvodovej správy „vedľa účelu zabrániť plodeniu sledujú aj iné zdravotné účely, ako sú napr. ochranné prostriedky, ktoré majú zároveň chrániť pred pohlavnými chorobami.“ Zákonodarca v tomto ohľade pristúpil na pripomienky Najvyššieho účtovného kontrolného úradu, ktoré už boli uvedené vyššie. Podľa správy ústavno-právneho výboru sa výbor ohľadom tohto bodu stotožnil s kresťanskou náukou, „podľa ktorej všetky prostriedky, ktoré môžu slúžiť proti počatiu, sú amorálne“[64].

56) Pozri bližšie: Správa ústavno-právneho výboru o vládnom návrhu zákona o ochrane plodu, jeho vzniku a o zmene §§258 a 286 trestného zákona a §§423 a 427 vojenského trestného zákona. (tlač. č. 316), on-line dokument prístupný dňa 4.1.2014 http://www.psp.cz/eknih/1939ssr/tisky/t0319_00.htm.
57) Text zákona obsahoval termín „vyhnanie plodu“.
58) Pozri bližšie: § 1, zák. č. 66/1941 Sl. z. o ochrane plodu, jeho vzniku a o zmene §§ 285 a 286 trestného zákona a §§ 423 až 427 vojenského trestného zákona.
59) Takéto konania mali byť trestané, ak daný čin nebol prísnejšie trestaný podľa iných trestných ustanovení, ako prečin trestom odňatia slobody od jedného do šiestich mesiacov.
60) Pozri bližšie: § 5, ods. 1. zák. č. 66/1941 Sl. z. o ochrane plodu, jeho vzniku a o zmene §§ 285 a 286 trestného zákona a §§ 423 až 427 vojenského trestného zákona.
61) Pozri bližšie: § 3, ods. 2. zák. č. 66/1941 Sl. z. o ochrane plodu, jeho vzniku a o zmene §§ 285 a 286 trestného zákona a §§ 423 až 427 vojenského trestného zákona.
62) Pôvodný text obsahoval termín „pôrodná asistentka (babica)“.
63) Pozri bližšie: § 5, ods. 2. zák. č. 66/1941 Sl. z. o ochrane plodu, jeho vzniku a o zmene §§ 285 a 286 trestného zákona a §§ 423 až 427 vojenského trestného zákona.
64) Pozri bližšie: Správa ústavno-právneho výboru o vládnom návrhu zákona o ochrane plodu, jeho vzniku a o zmene §§258 a 286 trestného zákona a §§423 a 427 vojenského trestného zákona. (tlač. č. 316), online dokument prístupný dňa 5.1.2014 http://www.psp.cz/eknih/1939ssr/tisky/t0319_00.htm.

V praxi však nedošlo ani po nadobudnutí jeho účinnosti k zjednoteniu stavu faktického a právneho, ktorý bol spôsobený právnym zákazom vykonávania prerušenia tehotenstva a praktickým obchádzaním tohto zákazu odôvodňovaným lekárskym indikovaním nevyhnutnosti takéhoto zákroku.

Interpretácia zákona o ochrane plodu vo vzťahu k lekárskym indikáciám bola naďalej nejasná. Zatiaľ čo zo správ ústavno-právneho výboru a sociálneho a zdravotného výboru vyplývalo, že akékoľvek umelé prerušenie tehotenstva je trestné a neexistujú žiadne reálne lekárske indikácie, ktoré by prerušenie tehotenstva umožňovali, z listu ministerstva pravosúdia adresovanému Spolku lekárov Slovenského štátu o vykladaní zákona o ochrane plodu vyplýva postup opačný[65].

V liste sa uvádza: Predpisy §§ 285 trestného zákona výslovne nestanovujú, v ktorých prípadoch môže lekár beztrestne previesť umelé prerušenie tehotenstva preto, lebo tehotnosť ohrozovala život tehotnej ženy, je táto jeho činnosť beztrestná. Vec sa z právneho hľadiska tak posudzuje, že lekár prerušením tehotenstva zamýšľal zachrániť život ženy a nie vypudiť plod, takže v takomto prípade je vypudenie plodu iba prostriedkom na zachránenie života ženy. Nemôže sa preto jednať o úmyselné vypudenie plodu podľa už zmienených §§"[66].

Počas existencie Slovenskej republiky vojnového obdobia nebol tento zjavný výkladový spor vyriešený. Vzhľadom na fakt, že stanovisko ministerstva bolo zaslané priamo Spolku lekárov Slovenského štátu (teda vrcholnej stavovskej organizácii lekárov na Slovensku), možno predpokladať, že v praxi sa postupovalo podľa výkladu zo strany ministerstva. Toto konštatovanie však nie je možné podložiť žiadnymi relevantnými dobovými dokumentmi, a zostáva teda len nedokázanou domnienkou.

ZÁVER

Zavedenie propopulačných opatrení, ochranu plodu a tehotenstva nevynímajúc, počas existencie Slovenskej republiky vojnového obdobia možno považovať za pozitívny krok majúci za cieľ postupné zlepšovanie sociálneho postavenia obyvateľstva. (Hoci o vhodnosti niektorých propopulačných opatrení je možné z pozície súčasného náhľadu pochybovať, predsa len v dôsledku týchto opatrení ako celku došlo aspoň k čiastočnému zlepšeniu stavu pôrodnosti). Propopulačné opatrenia boli len jedným z množstva pozitívnych zmien, ktoré pre slovenské obyvateľstvo predstavitelia vládnej moci daného obdobia urobili. Okrem ochrany plodu a tehotenstva, zavedenia prídavkov na deti robotníkov boli zavedené aj napríklad sociálne dávky starým a chudobným, drahotné prídavky či valorizácia miezd. Životná úroveň obyvateľstva Slovenskej republiky vojnového obdobia sa udržovala na výrazne lepšej úrovni ako tomu bolo v iných stredoeurópskych štátoch, o štátoch okupovaných nehovoriac[67]. Pomerne štedrá sociálna politika predstaviteľov slovenskej vládnej moci bola okrem iného aj dôsledkom vojnovej konjunktúry, prosperity poľnohospodárstva a relatívnej nenarušenosti slovenského hospodárskeho života udalosťami druhej svetovej vojny.

JUDr. PhDr. Róbert Jáger, PhD.
Katedra dejín práva
Právnická fakulta Trnavskej Univerzity
robert.jager@centrum.sk

65) Pozri bližšie: list Ministerstva pravosúdia adresovanému Spolku lekárov Slovenského štátu o vykladaní zákona o ochrane plodu zo dňa 2.7.1941. SNA fond ÚPV, škatuľa č. 157, 57/41.

66) Pozri bližšie: list Ministerstva pravosúdia adresovanému Spolku lekárov Slovenského štátu o vykladaní zákona o ochrane plodu zo dňa 2.7.1941. SNA fond ÚPV, škatuľa č. 157, 57/41.

67) Zachovalo sa nám viacero správ o tom, že diplomati zo západnej Európy (Nemecko nevynímajúc) považovali za veľkú česť cestovať na Slovensko, lebo si tu mohli okrem iného nakúpiť tovary v ostatných vojnou postihnutých krajinách takmer neznámych – káva, čokoláda, tabak. Pozri bližšie: KOVÁČ, D. a kol. *Kronika Slovenska II- Slovensko v dvadsiatom storočí,* Bratislava, 1999, s. 270.

LITERATÚRA

1) BABOR, J. Eugenika a encyklika Casti connubii Pia XI. In: *Pamätnica III. kongresu slovanských katolíckych akademikov a seniorov v Bratislave 1931*. Bratislava, 1931 (str. 125-127).
2) BEŇA, J. - GÁBRIŠ, T., *Dejiny práva na území Slovenska I (do roku 1918)*. Bratislava: PrF UK, 2008. ISBN 978-80-7160-257-6.
3) BEŇKO, J. a kol. *Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti II*. Bratislava: Národné literárne centrum – Dom slovenskej literatúry, 1998, 524 s. ISBN 80-88878-48-9.
4) BIANCHI, L. a kol. *Dejiny štátu a práva na území Československa v období kapitalizmu II. 1918 – 1945*. Bratislava: SAV, 1973.
5) BIRNSTEIN, U. a kol. *Kronika křesťanství*. Praha: Fortuna print, 1998, 462 s. ISBN80-86144-23-2.
6) BUKOVINA, J. C. Slovenský robotník v SR. In: ŠPRINC, M. *Slovenská republika 1939 – 1949*. Scranton (PA): Obrana Press, 1949. (str. 147-161).
7) FALISOVÁ, A. Medzivojnové Slovensko z pohľadu zdravotného a sociálneho. In: ZEMKO, M. - BYSTRICKÝ, V. (eds). *Slovensko v Československu (1918-1939)*. Bratislava: VEDA, 2004, 688 s. ISBN 80-224-0795-X.
8) GÁBRIŠ, T. *Právo a dejiny – Právno-historická propedeutika*. Krakov: Spolok Slovákov v Poľsku, 2012, 387 s. ISBN 978-83-7490-490-2.
9) GOTZ, A. *Hitlerův národní stát*. Praha: Argo. 2007. 358 s.
10) CHURA, A. J. *Slovensko bez dorastu?* Bratislava: vlastným nákladom autora. 1936.
11) JÁGER, R. - JANIGOVÁ, E. *Vývoj právnej úpravy poskytovania sociálnej pomoci na území Slovenska (od najstarších čias do roku 1939)*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, 2013, 182 s. ISBN 978-80-557-0522-4.
12) KOHOUT, J. Umělé přerušení těhotenství z léčebných důvodů vzhledem k rozhodnutí nejvyššího soudu ze dne 30. prosince 1930. In: *Praktický lékař*. 1932, č. 1.
13) KOVÁČ, D. a kol. *Kronika Slovenska II. –Slovensko v dvadsiatom storočí*. Bratislava: Fortuna Print a Adox, 1998, 616 s. ISBN 80-7153-174-X.
14) LACLAVÍKOVÁ, M. Formovanie pracovného práva a práva sociálneho zabezpečenia na našom území začiatkom 20. storočia, In: MOSNÝ, P. et al. *Právno-historická realita sociálnej doktríny 20. storočia*. Krakov: Spolok Slovákov v Poľsku, 2013, 329 s. (str.67-126). ISBN 978-83-7490-587-9.
15) LIPTÁK, Ľ. Život na Slovensku v medzivojnovom období. In: ZEMKO, M. - BYSTRICKÝ, V. (eds). *Slovensko v Československu (1918 – 1939)*. Bratislava: VEDA, 2004, 688 s. ISBN 80-224-0795-X.
16) LETZ, R., *Slovenské dejiny V. (1938-1945)*. Bratislava: Literárne informačné centrum. 2012.352 s. ISBN 978-80-8119-055-1.
17) MILOTA, A. - NOŽIČKA, J. *Trestné zákony zeme slovenskej a podkarpatskoruskej*, Kroměříž, 1931.
18) MOSNÝ, P. - HUBENÁK, L. *Dejiny štátu a práva na Slovensku*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2005, 362 s. ISBN 80-7097-600-4.
19) MOSNÝ, P. Východiská sociálnej doktríny Slovenskej republiky 1949-1945. In: MOSNÝ,P. et al. *Právno-historická realita sociálnej doktríny 20. storočia*. Krakov: Spolok Slovákov v Poľsku, 2013, 329 s. ISBN 978-83-7490-587-9.
20) PELC, H. Stanovisko lékařské a sociálně zdravotní k otázce umělého přerušení těhotenství a ochraně před početím. In: *Praktický lékař*. 1930, č. 8 (str. 288-289).
21) POLAKOVIČ, Š. K základom Slovenského štátu. In: *Filozofické eseje*. Bratislava: Matica Slovenská, 1939.
22) POLAKOVIČ, Š. *Slovenský národný socializmus – Ideové poznámky*. Bratislava: Matica Slovenská, 1941.
23) RÁKOSNÍK, J. *Odvrácená tvář meziválečné prosperity (Nezaměstnanost v Československu v letech 1918-1938)*. Praha: Karolinum, 2008. 461 s.
24) SIVÁK, F. a kol. *Slovenské a české dejiny štátu a práva v rokoch 1918 – 1945*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 1996.
25) STODOLA, E. *Štatistika Slovenska*. Turčiansky Sv. Martin: vlastným nákladom autora. 1912. 158 s.
26) ŠPAŇÁR, J. – HRABOVSKÝ,J. *Latinsko/Slovenský – Slovensko/Latinský slovník*, Bratislava: SPN. 1998, 1222 s. ISBN 80-08-02816-5.
27) ŠAFÁŘ, F. *Právny vývoj sociálneho poistenia na Slovensku*. In: Právny obzor, č. 23, 1940, (str. 52-46).
28) ŠOŠKOVÁ, I. Zákon o osvojení z roku 1928 - jednotná právna úprava inštitútu osvojenia v medzivojnovom Československu. In: FRÝDEK, M. -TAUCHEN, j. (eds). *Pocta Karlu Schellemu k 60. narozeninám: sborník k životnímu jubileu*. Brno: Nakladatelství KEY Publishing, 2012, (str. 595-603). ISBN 978-80-7418-144-3.
29) ŠVECOVÁ, A. Starostlivosť o sociálne slabé minority na Slovensku v období I. ČSR. In: MOSNÝ,P. et al. *Právno-historická realita sociálnej doktríny 20. Storočia*. Krakov: Spolok Slovákov v Poľsku, 2013, 329 s. (str.157-206). ISBN 978-83-7490-587-9.
30) TUROŠÍK, M. *Roman Law*. Banská Bystrica: UMB, 2013. 115 s. ISBN 978-80-557-0556-9.

SPOLOČENSKÁ ZMLUVA A STANOVY - ZAKLADATEĽSKÉ DOKUMENTY OBCHODNÝCH SPOLOČNOSTÍ

MEMORANDUM OF ASSOCIATION AND ARTICLES - FOUNDING DOCUMENTS OF COMPANIES

Adriána Palajová

ABSTRAKT

Štúdia pojednáva o zakladateľských dokumentoch troch právnych foriem obchodných spoločností (verejnej obchodnej spoločnosti, spoločnosti s ručením obmedzeným, akciovej spoločnosti) primárne v slovenskej úprave, v staršej a aktuálnej českej úprave. Pozornosť je zameraná taktiež na reguláciu týchto dokumentov a vzťahy na ich báze vznikajúce v právnom poriadku prvej Československej republiky, či z pohľadu autorov právnej vedy. Analýza predmetnej problematiky sa sústreďuje na význam, funkcie zakladateľských dokumentov obchodných spoločností, ich charakter ako zmlúv, obligatórne i fakultatívne náležitosti a formu. Snaží sa poukazovať na spoločný právny základ, ale aj odlišnosti posudzovanej úpravy a na základe toho poskytnúť možné riešenie úpravy zakladateľských dokumentov v podmienkach Slovenskej republiky.

Kľúčové slová:
obchodné spoločnosti, spoločenská zmluva, stanovy, obligatórne náležitosti, fakultatívne náležitosti, forma zmlúv, spoločníci.

ABSTRACT

The study explores the founding documents of three legal forms of companies (general partnership, limited liability company, joint stock company) in the Slovak legal system, and the older and current Czech legal systems. Attention is also focused on regulation of these documents and relations stemming from them in the legal system of the first Czechoslovak Republic, and from the perspective of authors in jurisprudence. The analysis of the above issues concentrates on the importance of the function of the founding documents of companies, their character as contracts, mandatory and optional elements and form. It attempts to highlight the common legal basis but also differences in the modifications under consideration, offering on this basis a possible solution to the treatment of founding documents in the Slovak Republic.

Key words: companies; memorandum of association; articles; mandatory particulars; optional particulars; form of contracts, partners.

1. SPOLOČENSKÁ ZMLUVA

Spoločenská zmluva predstavuje v praxi najčastejšie uzatváraný zakladateľský dokument aj vzhľadom na skutočnosť, že slovenský zákonodarca ju určuje ako podklad pre založenie troch právnych foriem obchodných spoločností. Jej právna úprava je obsiahnutá v konkrétnych ustanoveniach zákona č. 513/1991 Zb. Obchodný zákonník v platnom znení (ďalej aj ako „Obchodný zákonník" alebo „OBZ") o obchodných spoločnostiach a je precizovaná s ohľadom na charakter a zložitosť fungovania danej obchodnej spoločnosti, ktorá je ňou zakladaná.

Ako prvú reguluje Obchodný zákonník spoločenskú zmluvu verejnej obchodnej spoločnosti. Ide o personálnu spoločnosť, a tak v zmysle § 76 OBZ ju zakladajú aspoň 2 osoby. Vzhľadom na túto pluralitu spoločníkov je zakladateľským dokumentom verejnej obchodnej spoločnosti vždy spoločenská zmluva. Podľa Všeobecného obchodného zákonníka z roku 1863 sa vyžadovalo pre vznik verejnej obchodnej spoločnosti uzavretie spoločenskej zmluvy podľa čl. 85, odst. 2. A. Malovský - Wenig (1947, s.189) zdôrazňuje, že táto zmluva bola perfektná, akonáhle sa spoločníci dohodli o jej podstatných bodoch, t.j. o druhu spoločenskej živnosti a o majetkových prostriedkoch spoločnosti. Obligatórne (podstatné) náležitosti[1] spoločenskej zmluvy pre túto právnu formu obchodnej spoločnosti vymedzuje § 78 ods. 1 OBZ a sú nimi:

a) obchodné meno a sídlo spoločnosti;
b) určenie spoločníkov uvedením názvu a sídla právnickej osoby alebo mena a bydliska fyzickej osoby;
c) predmet podnikania spoločnosti.

Rovnaké náležitosti spoločenskej zmluvy verejnej obchodnej spoločnosti boli vyžadované v číselne zhodnom ustanovení aj predošlej českej právnej úpravy – Zákone č. 513/1991 Sb. Obchodní zákoník (ďalej ako „český Obchodný zákonník" alebo „čObZ"). Nakoľko táto spoločnosť je osobná je podľa Z. Bartovej (In M. Patakyová a kol., 2012, s.273– 274) rozsah esenciálnych náležitostí spoločenskej zmluvy je minimálny. Zdôvodňuje to tým, že minimálnym počtom obligatórnych náležitostí spoločenskej zmluvy a naopak značným množstvom dispozitívnych zákonných ustanovení pripúšťajúcich modifikáciu v spoločenskej zmluve sa verejná obchodná spoločnosť zo všetkých právnych foriem obchodných spoločností najvýraznejšie vyznačuje zmluvnými prvkami. Aktuálnu českú úpravu spoločenskej zmluvy tejto obchodnej spoločnosti nachádzame v zákone č. 90/2012 Sb. o obchodních korporacích (ďalej ako „Zákon o obchodných korporáciách" alebo „ZOK"). Podľa § 98 ZOK obsahuje taktiež firmu[2] spoločnosti a určenie spoločníkov fyzických alebo právnických osôb, ale navyše zákonodarca pridáva povinnosť uviesť v spoločenskej zmluve verejnej obchodnej spoločnosti ako alternatívu za predmet podnikania údaj, že táto spoločnosť bola založená za účelom správy vlastného majetku. Treba podotknúť, že toto ustanovenie nadväzuje na východiskovú úpravu právnických osôb v zákone č. 89/2012 Sb. Občanský zákoník (ďalej ako „nový český Občiansky zákonník" alebo „NObčZ"), ktorá v zmysle § 123 ods.1 stanovuje, že zakladateľské právne konanie určí aspoň názov, sídlo právnickej osoby, predmet činnosti aký má právnická osoba, štatutárny orgán a ako sa vytvára, ak to zákon nestanoví priamo. Určí tiež, kto sú prví členovia štatutárneho orgánu.

V poradí treťou Obchodným zákonníkom regulovanou je spoločenská zmluva spoločnosti s ručením obmedzeným, ktorej základné imanie podľa § 105 tvoria vopred určené vklady spoločníkov. Je to kapitálová spoločnosť a pripomíname, že zákonodarca umožňuje jej založenie spoločenskou zmluvou len viacerým osobám[3] (minimálne 2 a maximálne 50). Vzhľadom k tomu M. Blaha (In M. Patakyová a kol., 2012, s. 325) považuje túto zmluvu za právny úkon sui generis, ktorý má zvyčajne vlastnosti minimálne dvojstranného, resp. viacstranného právneho úkonu. Pokiaľ ide o charakter spoločenskej zmluvy spoločnosti s ručením obmedzeným v právnej literatúre sa môžeme stretnúť názorom I. Feketeho (2004, s. 83-84), ktorý označuje spoločenskú zmluvu s.r.o. nasledujúcimi prívlastkami spolu s ich vymedzením ako zmluvu obchodnú, zakladateľskú, mnohostrannú, formálnu, pomenovanú (typizovanú), kauzálnu, konsenzuálnu, odplatnú, odvážnu, zámennú a ako zmluvu v prospech tretej osoby. Obligatórne náležitosti spoločenskej zmluvy spoločnosti s ručením obmedzeným sú stanovené v § 110 OBZ. Môžeme povedať, že prvé 3 náležitosti (písm. a) až c) § 110 ods. 1 OBZ) sa opakujú ako v prípade spoločenskej zmluvy verejnej obchodnej spoločnosti, ale nakoľko zákonodarca umožňuje založiť spoločnosť s ručením obmedzeným aj na nepodnikateľský účel, preto vyžaduje uviesť predmet

1) I. Štenglová (In I. Štenglová a kol., 2013, s. 220) poznamenáva, že pojem **podstatné náležitosti (zložky)** zmluvy (essentialia negotii) žiadny právny predpis nedefinuje. Teória však obsahuje celú radu definícií tohto pojmu, ktoré sa čo do obsahu zásadne nelíši. J. Dvořák (In K. Knapp, J. Švestka a kol. 2009, s.87) považuje za podstatné náležitosti také časti jej obsahu, ktoré ju charakterizujú, či ju právne identifikujú a zároveň dostatočne odlišujú (diferencujú) od iných zmlúv. K. Eliáš (In J. Bejček, K. Eliáš, P. Raban a kol., 2010, s.51) ohľadne podstatných náležitostí zmluvy uzatvára, že charakterizujú jednotlivé typy zmlúv a musia byť nutným obsahom oferty.
2) Česká úprava obchodného práva operuje s pojmom firma, ktorý v slovenskej úprave zodpovedá inštitútu obchodného mena.
3) Pokiaľ by spoločnosť s ručením obmedzeným zakladala 1 osoba, zakladateľským dokumentom je zakladateľská listina.

činnosti takejto spoločnosti namiesto predmetu podnikania. Ďalšími obligatórnymi náležitosťami sú:

d) výška základného imania a výška vkladu každého spoločníka a výška splatených vkladov pri založení spoločnosti včítane spôsobu a lehoty splácania vkladu, pokiaľ ide o nepeňažné vklady, aj ich predmet a určenie peňažnej sumy, v akej sa nepeňažný vklad započítava na vklad spoločníka, ku ktorému sa zaviazal;
e) mená, bydliská, rodné čísla prvých konateľov spoločnosti a spôsob, akým konajú v mene spoločnosti; pri zahraničnej fyzickej osobe sa uvádza dátum narodenia, ak rodné číslo nebolo pridelené;
f) mená, bydliská, rodné čísla členov dozornej rady, pokiaľ sa zriaďuje; pri zahraničnej fyzickej osobe sa uvádza dátum narodenia, ak rodné číslo nebolo pridelené;
g) určenie správcu vkladov podľa § 60 ods. 1 OBZ;
h) výšku rezervného fondu, ak spoločnosť vytvára rezervný fond pri svojom vzniku a výšku, do ktorej je spoločnosť povinná rezervný fond dopĺňať, a spôsob dopĺňania;
i) výhody poskytnuté osobám podieľajúcim sa na založení spoločnosti alebo na činnostiach smerujúcich k nadobudnutiu oprávnenia na jej činnosť;
j) predpokladané náklady spoločnosti súvisiace so založením a vznikom spoločnosti;
k) ďalšie údaje, ak tak ustanovuje zákon.

Aj český Obchodný zákonník v rovnakom ustanovení pojednával o obligatórnych náležitostiach[4] spoločenskej zmluvy spoločnosti s ručením obmedzeným. Vo svojej podstate išlo o rovnaké náležitosti, ale na rozdiel od slovenskej úpravy bol stručnejší a nekonkretizoval napr. výšku splatených vkladov pri založení spoločnosti ani údaje o nepeňažných vkladoch, či údaje o konateľoch alebo členoch dozornej rady, ak by nimi boli zahraničné osoby. Dokonca vôbec nepožadoval uviesť údaje podľa písm. h), i), j) § 110 OBZ.

Právna literatúra sa zameriava aj na výklad úpravy niektorých obligatórnych náležitostí spoločenskej zmluvy s.r.o.. Napr. I. Štenglová poukazuje na to, že určenie správcu vkladov je teda v písm. g) ods. 1 § 110 čObZ upravená duplicitne, avšak jej výslovná úprava odstránila niektoré pochybnosti o tom, či nedostatok tejto náležitosti spôsobuje neplatnosť spoločenskej zmluvy. Diskutabilným je, či obligatórnou náležitosťou spoločenskej zmluvy je tiež dojednanie týkajúce sa rezervného fondu v rozsahu upravenom v § 124 čObZ. Napriek odlišnej praxi registrových súdov sa prikláňa I. Štenglová k názoru, že dojednanie o rezervnom fonde nie je obligatórnou súčasťou spoločenskej zmluvy, lebo český Obchodný zákonník pre prípad, že príslušná úprava v spoločenskej zmluve nie je, rieši postupne vytvorenie a dopĺňanie rezervného fondu do všetkých potrebných podrobností. Napriek tomu táto autorka považuje za praktické dojednanie o rezervnom fonde do spoločenskej zmluvy začleniť. (I. Štenglová, S. Plíva, M. Tomsa, 2009, s.351) No a k niektorým podstatným náležitostiam spoločenskej zmluvy s.r.o. podáva výklad taktiež česká judikatúra. Napr. „Určenie prvých konateľov s.r.o. patrí medzi podstatné náležitosti spoločenskej zmluvy. Ak má dôjsť ku zníženiu počtu týchto konateľov, ak počet bol uvedený v spoločenskej zmluve, môže sa tak stať iba zmenou spoločenskej zmluvy. Pokiaľ spoločenská zmluva alebo zákon zverujú valnému zhromaždeniu rozhodovanie o zmenách spoločenskej zmluvy, môže sa tak stať spôsobom uvedeným v ustanovení § 127 ods. 4 obch. zák.“ (Rc 41/95) Pokiaľ ide o výšku vkladovej povinnosti spoločníka s.r.o: „V prípade, že má byť vklad spoločníka do spoločnosti s.r.o. nepeňažný, musí byť v spoločenskej zmluve stanovená čiastka, ktorou sa predmet vkladu započítava na vklad spoločníka (§109 odst.3 čObZ). Ak je predmetom sporu povinnosť splatiť vklad, možno stanoviť cenu predmetu konania v zmysle položky 2 sadzobníka súdnych poplatkov, ktorý je prílohou zák. č. 549/1991 Sb., v novelizovanom znení.“ (OP 12/1995)

Aktuálne v podmienkach ČR upravená spoločenská zmluva s.r.o. §-fom 146 v Zákone o obchodných korporáciách, ktorý taktiež ako pri spoločenskej zmluve v.o.s nadväzuje na základné náležitosti zakladateľského konania určených § 123 ods.1 NObčZ (viď pri predchádzajúca strana). B. Havel (In I. Štenglová a kol., 2013, s. 284) komentuje túto úpravu tým, že § 146 ZOK sčasti nahradzuje a sčasti dopĺňa požiadavky § 123 odst.1 NObčZ, ale v niektorých prípadoch sú tieto požiadavky duplicitné. Spoločenská zmluva s.r.o. v zmysle § 146 ods. 1 ZOK musí obsahovať v zásade už uvedené náležitosti ako v Obchodnom zákonníku:

a) firmu spoločnosti;
b) predmet podnikania alebo činnosti spoločnosti;
c) určenie spoločníkov uvedením mena a bydliska alebo sídla[5];
d) určenie druhu podielu každého spoločníka, práv a povinností s nimi spojených, aj spoločenská zmluva dovoľuje vznik rôznych druhov podielov;
e) výšku vkladu alebo vkladov pripadajúcich na podiel alebo podiely;

4) Pokiaľ ide o určenie sídla I. Štenglová (In I. Štenglová, S. Plíva, M. Tomsa, 2009, s.349) uvádza, že v zakladateľskom dokumente tejto právnej formy postačovalo namiesto adresy sídla len uvedenie obce, kde je jej sídlo. Pri zápise do obchodného registra však musí ohlásiť plnú adresu svojho sídla.

5) Zákonodarca nerozlíšil presne medzi spoločníkom fyzickou osobou a právnickou osobou tým, že pravdepodobne zabudol doplniť pre spoločníka právnickú osobu uviesť v spoločenskej zmluve požiadavku jej názvu.

f) výšku základného kapitálu[6];
g) počet konateľov a spôsob ich konania za spoločnosť.

Zákonodarca zdôrazňuje v § 146 ods. 2 ZOK, že spoločenská zmluva pri založení spoločnosti obsahuje taktiež:

a) vkladovú povinnosť zakladateľov, vrátane lehoty pre jej splnenie;
b) údaj o tom, koho zakladatelia určujú konateľom alebo konateľmi, poprípade členmi iných orgánov spoločnosti, ktorí majú byť podľa tohto zákona volení valným zhromaždením;
c) určenie správcu vkladov a
d) pri nepeňažnom vklade jeho popis, jeho ocenenie, časť, ktorá sa započítava na emisný kurz a určenie osoby znalca, ktorý zrealizuje ocenenie nepeňažného vkladu.

V porovnaní so slovenskou úpravou predstavuje v súčasnej českej úprave nóvum to, že údaje podľa tohto ods. 2 umožňuje (nie nariaďuje) zákonodarca po vzniku spoločnosti a po splnení vkladovej povinnosti zo spoločenskej zmluvy vypustiť. Z pohľadu B. Havla (In I. Štenglová a kol., 2013, s.285-286) tak nová úprava rozlišuje náležitosti spoločenskej zmluvy s.r.o., ktoré obsahuje táto zmluva po celú dobu trvania (viď §146 ods. 1 písm. a)-g) ZOK) a údaje pri založení s.r.o. (viď §146 ods. 2 písm. a)-d) ZOK). Navyše upozorňuje na § 146 odst.3 ZOK, podľa ktorého vypustenie vymedzených údajov nie je zmenou spoločenskej zmluvy. Pri pohľade do histórie, boli požiadavky zákonodarcu jednoduchšie. Obligatórnymi náležitosťami[7] podľa §4 zákona č. 58/1906 o spoločnosti s obmedzeným ručením z roku 1906 (s jeho pôsobnosťou rozšírenou v roku 1920 i na Slovensko) boli len 4, a to firma a sídlo, predmet podniku, výška kmeňového kapitálu a čiastka kmeňového vkladu každého spoločníka. (A. Malovský - Wenig, 1947, s. 450) Tento zákon stanovoval vyhotovenie spoločenskej zmluvy aj s ustanovením jednatelů (konateľov) ako podmienky pre zápis spoločnosti s obmedzeným ručením do obchodného registra na obchodnom súde, v obvode ktorého mala svoje sídlo. Okrem toho, v prípadoch, kedy sa spoločnosť zaoberala železničným podnikaním, dopravou vysťahovalcov, vydávaním záložných listov alebo bankovníctvom dlžných úpisov, sa vyžadovala štátna koncesia. (P. Jánošíková - V. Knoll, 2007, s.126 In A. Palajová, 2012, s.455) Spoločenská zmluva týchto spoločností musela byť štátne schválená. Kým spoločnosť s obmedzeným ručením nebola zapísaná, neexistovala ako subjekt práva. Osoby konajúce za spoločnosť s obmedzeným ručením pred jej zápisom do obchodného registra ručili osobne a solidárne. (A. Palajová, 2012, s. 456)

K významu a zámerom spoločenskej zmluvy s.r.o. nachádzame v právnej literatúre viaceré názory. Pravdepodobne aj z nich český zákonodarca vychádzal, keď sa rozhodol rozdeliť náležitosti tejto spoločenskej zmluvy v Zákone o obchodných korporáciách do spomínaných dvoch odsekov. M. Blaha (In M. Patakyová a kol., 2012, s. 325) uvádza, že cieľom spoločenskej zmluvy nie je len založenie spoločnosti, ale plní dôležitú funkciu pri úprave vnútorných vzťahov spoločnosti a jej fungovania. Rovnako aj autori komentára k českému Obchodnému zákonníku poukazujú na zameranie spoločenskej zmluvy s.r.o., ktorá vyjadruje vôľu zakladateľov zriadiť spoločnosť a usporiadať určitým spôsobom jej vnútorné vzťahy tak, aby sa v úprave rozhodovacích procesov odrážala pozícia jednotlivých zakladateľov spoločnosti a nevznikali prekážky plynulému výkonu činnosti spoločnosti. Podľa týchto autorov tak spoločenská zmluva plní jednak funkciu zriaďovaciu, ale tiež funkciu organizačnú. Jej obsah musí preto rešpektovať základné znaky danej formy obchodnej spoločnosti, ale súčasne odrážať i mnohokrát úplne špecifické vnútorné pomery, ktoré v spoločnosti vznikajú. (J. Pokorná – Z. Kovařík – Z. Čáp a kol., 2009, s.516) D. Hanes zdôrazňuje, že na rozdiel od zakladateľskej zmluvy akciovej spoločnosti, ktorá obligatórne vplynie do jej stanov ako trvalého vnútorného predpisu, spoločenská zmluva spoločnosti s ručením obmedzeným ostáva trvale právnym prostriedkom úpravy vzťahov v spoločnosti. Sama je právnym prostriedkom, ktorým sa v rámci zákona spravujú právne pomery v tejto spoločnosti. (D. Hanes, 1996, s.46) Predpokladáme, že vzhľadom na jej obsah B. Havel (In I. Štenglová a kol., 2013, s.285) považuje spoločenskú zmluvu s.r.o. za „chrbtový" dokument spoločnosti. Avšak aktuálne v právnej úprave ČR sa nebráni tomu, aby jednotliví spoločníci urobili vedľajšie dojednania, ktoré budú zaväzovať len jej účastníkov, nie už ostatných spoločníkov či spoločnosť. Tieto dojednania možno prípadne prevádzať spolu s podielom s využitím možnej cesie zmluvy podľa § 1895 a nasl. NObčZ.

V rámci dispozitívnych ustanovení jednotlivých právnych foriem obchodných spoločností pripomíname, že Obchodný zákonník vytvoril ich zakladateľom priestor upraviť si v spoločenskej zmluve viaceré otázky inak ako ich vymedzuje. K fakultatívnym náležitostiam spoločenskej zmluvy je vhodné prezentovať pohľad autorov v právnej literatúre. Z. Bartová podáva aj exemplifikatívny výpočet fakultatívnych náležitostí spoločenskej zmluvy verejnej obchodnej spoločnosti. (In M. Patakyová a kol., 2012, s.273– 274) Špeciálne bývajú v spoločenskej

6) Základný kapitál je v slovenskej úprave základné imanie.
7) K ďalším náležitostiam spoločenskej zmluvy s.o.r. viac (A. Palajová, 2012, s. 456).

zmluve v.o.s. upravené napr. otázky významné pre právne postavenie spoločníkov (napr. lehota pre výpoveď účasti spoločníka v spoločnosti, prípustnosť dedenia podielu spoločníka, pravidla pre rozdelenie likvidačného zostatku a v dôsledku toho tiež stanovenie vyporiadacieho podielu). Spoločenská zmluva môže obsahovať i dojednanie o ďalších spôsoboch zrušenia spoločnosti okrem tých, ktoré zákon výslovne stanovil (viď §88 ods. 1 čObZ). S ohľadom na to úpravu niektorých dôležitých otázok Obchodný zákonník opomína, doporučuje sa preto, aby im bola venovaná pozornosť v spoločenskej zmluve, pretože tu zákon neposkytuje potrebnú oporu. Ide predovšetkým o úpravu povinnosti spoločníkov osobne sa zúčastniť na podnikaní spoločnosti a stanovenie pravidiel pre túto účasť, o úpravu spôsobu schvaľovania ročnej účtovnej závierky a rozhodovanie o tom, či spoločníci budú povinní poskytnúť spoločnosti časť svojho podielu na zisku späť spoločnosti a aká veľká táto časť bude, o úpravu výšky podielu spoločníkov na spoločnosti a o spôsobe rozhodovania o zrušení spoločnosti. V tejto kategórii dojednania spoločenskej zmluvy môže byť určený i spôsob ustanovenia a odvolania prokuristu. (J. Pokorná – Z. Kovařík – Z. Čáp a kol., 2009, s.428) I. Štenglová (In I. Štenglová a kol., 2013, s. 221-222) uvádza, že ostatné (fakultatívne náležitosti) určujú po vzájomnej dohode spoločníci. Zákon o obchodných korporáciách však zaradenie niektorých ďalších náležitostí sám predvída, resp. upravuje, i keď ich zaradenie nepredpisuje (napr. § 99 odst. 2 ZOK, § 99 odst.3 ZOK, ...) a dokonca s niektorými možnosťami odchylnej úpravy v spoločenskej zmluve počíta Zákon o obchodných korporáciách i v rámci všeobecnej úpravy obchodných spoločností (napr. § 36 odst. 2, 4- vyporiadací podiel). Okrem náležitostí predpísaných, či predvídaných Zákonom o obchodných korporáciách alebo novým českým Občianskym zákonníkom je možné do spoločenskej zmluvy začleniť i ďalšie náležitosti podľa individuálnych potrieb konkrétnej spoločnosti (napr. prevzatie vkladovej povinnosti a pri nepeňažnom vklade si vyžiada začlenenie ocenenia takéhoto vkladu). Podobne poznamenávali k spoločenskej zmluve s.r.o. aj autori komentára k českému Obchodnému zákonníku, že mohla obsahovať i úpravu náležitostí, ktoré síce neuvádzal, ale sú pre činnosť spoločnosti dôležité, napr. ekonomické otázky. Táto úprava v zmluve nesmela odporovať kogentným ustanoveniam Obchodného zákonníka ani iným právnym predpisom. (J. Pokorná – Z. Kovařík – Z. Čáp a kol., 2009, s.519) Stanoviská autorov právnej literatúry uzatvárame odporúčaním I. Pelikánovej (2004, s. 406), ktorá na margo náležitostí predošlej českej úpravy spoločenskej zmluvy v.o.s. nabádala, aby mala bohatší obsah ako v § 78 čObZ, lebo by sa tak predchádzalo prípadným sporom. Na druhej strane zas uvažovala o jednomyseľnosti na každú zmenu, pokiaľ nebolo upravené zmluvou väčšinové rozhodovanie alebo neustanovil niečo iné český Obchodný zákonník. Pravidlá fungovania v.o.s. sa tak mohli stať dosť rigidné, preto konkrétna zmluva by mala nájsť vhodnú mieru vyváženosti dostatočnej právnej istoty a na druhej strane nezväzujúcu pružnosť.

Podľa § 57 OBZ o Založení spoločnosti sa vyžaduje, aby spoločnosť zakladaná spoločenskou zmluvou bola podpísaná všetkými zakladateľmi, pričom pravosť ich podpisov musí byť úradne overená. Základným ustanovením určujúcim formu spoločenskej zmluvy v Obchodnom zákonníku je § 63 OBZ, v zmysle ktorého právne úkony okrem iných týkajúce sa založenia spoločnosti musia mať písomnú formu, teda aj spoločenská zmluva. Nesmieme zabudnúť pripomenúť, že pre založenie s.r.o. bolo stanovené špecifikum - zákonom č. 246/2012 Z.z. bol do Obchodného zákonníka doplnený nový §105b. Určuje, že osoba, ktorá má daňový nedoplatok alebo nedoplatok na cle (doplnený zákonom č. 440/2012 Z.z.) nemôže založiť spoločnosť s ručením obmedzeným. Zakladateľ spoločnosti požiada správcu o vydanie súhlasu za účelom založenia tejto právnej formy spoločnosti. (A. Palajová In A. Palajová - Z. Poláček Tureková, 2013, s.144)[8] Český Obchodný zákonník mal totožné nároky na formu a podpisovanie spoločenskej zmluvy vychádzajúc z historicky rovnakého právneho základu. Pozoruhodné je, že podľa Všeobecného obchodného zákonníka z roku 1863 pre spoločenskú zmluvu v.o.s. nebola predpísaná určitá forma. Mohla teda byť uzatvorená tiež mlčky konkludentnými činmi, najmä tým spôsobom, že dve alebo viac osôb začne pod spoločnou firmou prevádzkovať obchodnú živnosť, napr. viac dedičov kupca vedie ďalej poručiteľov obchodný podnik pod jeho firmou. V tomto prípade splývalo uzatvorenie spoločenskej zmluvy so vznikom verejnej spoločnosti ako právneho subjektu, podobne ako pri dare ručnom darovacia zmluva s tradíciou. Ak nespadalo uzatvorenie spoločenskej zmluvy v jedno so vznikom spoločnosti ako subjektu práva, vznikali zo spoločenskej zmluvy len práva a záväzky spoločníkov navzájom proti sebe (napr. záväzky ku vkladom). A. Malovský - Wenig (1947, s.189) Avšak aj nový český Občiansky zákonník v § 123 odst.2 určuje, že pre zakladateľské právne konanie právnickej osoby sa vyžaduje písomná forma a nadväzujúc naň pre spoločenskú zmluvu v.o.s. postačí jednoduchá písomná forma, keďže §8 ods.1 Zákona o obchodných korporáciách nepredpisuje pre v.o.s. žiadnu odchýlku. Naproti tomu pre spoločenskú zmluvu kapitálovej spoločnosti (spoločnosti s ručením obmedzeným) stanovuje formu verejnej listiny. Predpokladáme, že pre zákonodarcu mohla byť vzorom aj úprava z obdobia prvej Československej republiky (Zákon č. 58/1906 r.z. o s.o.r.), kedy sa primárne na vznik spoločnosti s ručením obmedzeným vyžadovalo uzatvorenie spoločenskej zmluvy v notárskej

8) Viac k súhlasu správcu dane so založením s.r.o. tamtiež na s. 144-145.

forme. (A. Malovský - Wenig, 1947, s. 450) Z teoretického pohľadu prezentujeme názor I. Pelikánovej (2004, s. 405), ktorá poukazuje na to, že ak by nebola dodržaná písomná forma s overenými podpismi pri spoločenskej zmluve v.o.s., mohlo vzniknúť len združenie bez právnej subjektivity podľa § 829 českého Občianskeho zákonníka, pre ktoré nebola predpísaná písomná forma. Fakticky pôsobiacu spoločnosť bolo preto možné považovať za združenie podľa Občianskeho zákonníka, ak vôľa strán k nemu smerovala, i keď nebola prevedená žiadna formalizácia takého vzťahu. Ak by bol obchodný register zapísal takúto spoločnosť, tak bolo nutné aplikovať § 68a čObZ. Nakoľko hodnotíme formu, tak I. Štenglová (In I. Štenglová, S. Plíva, M. Tomsa, 2009, s.349) konštatuje, že spoločenská zmluva i zakladateľská listina s.r.o. museli mať podľa staršej úpravy formu notárskej zápisnice, lebo nedostatok tejto formy spôsoboval neplatnosť zmluvy podľa § 40 ods.1 českého Občianskeho zákonníka.

2. STANOVY

Stanovy sú osobitým zakladateľským dokumentom určeným slovenským zákonodarcom primárne pre akciovú spoločnosť. Avšak o stanovách nájdeme ustanovenie aj v úprave spoločnosti s ručením obmedzeným. Hoc ide o akýsi doplňujúci zakladateľský dokument, pre tieto spoločnosti majú odlišný význam a poslanie.

Obchodný zákonník sa zmieňuje prvýkrát o stanovách spoločnosti s ručením obmedzeným, a to v § 110 ods. 2 ako jedinom pre s.r.o.: „Spoločenská zmluva môže určiť, že spoločnosť vydá stanovy, ktoré upravia vnútornú organizáciu spoločnosti a podrobnejšie niektoré záležitosti obsiahnuté v spoločenskej zmluve.“ Aj český Obchodný zákonník zahŕňal rovnaké ustanovenie. V aktuálnej českej úprave Zákona o obchodných korporáciách nenájdeme v rámci úpravy s.r.o. podobné ustanovenie o stanovách. Tie zákonodarca spomína iba v § 3 ods. 3 ZOK a to tak, že spoločenskou zmluvou sa podľa tejto hlavy (Hlavy I) a Hlavy IV (Spoločnosť s ručením obmedzeným) rozumejú i stanovy a zakladateľská listina. To komentujú R. Salajka a P. Novotný (www.epravo.cz, 28.7.2014) ako zásadnú zmenu v Zákone o obchodných korporáciách, ktorá spočíva v spojení inštitútu spoločenskej zmluvy (v zmysle úpravy účinnej do 1.1.2014) s inštitútom stanov. Z uvedeného ustanovenia tak vyplýva, že tam, kde sa v staršej úprave bežne používalo už pomerne zaužívaná formulácia „aj neurčuje spoločenská zmluva alebo stanovy inak“, je po novom používaná striedmejšia formulácia „ak neurčuje spoločenská zmluva inak“. Pokiaľ ide o názory autorov právnej vedy na stanovy s.r.o. v zmysle staršej právnej konštrukcie ako uvádza J. Husár (In J. Suchoža a kol., 2007, s.270) stanovy spoločnosti s ručením obmedzeným sa vydávajú za účelom precizácie organizačnej štruktúry spoločnosti a niektorých záležitostí obsiahnutých v spoločenskej zmluve. O tom, či spoločnosť vydá stanovy, sa musia spoločníci dohodnúť v spoločenskej zmluve. Rozhodnúť o vydaní stanov spoločnosti – v prípade, ak vydanie stanov nie je dohodnuté v spoločenskej zmluve – nemôže ani valné zhromaždenie spoločnosti ani konateľ spoločnosti. Stanovy nemôžu byť svojim obsahom v rozpore so spoločenskou zmluvou. Ak spoločnosť vydá stanovy, tieto sa prikladajú k návrhu na zápis do obchodného registra. Podobne sa ku charakteru stanov s.r.o. a ich nevyužívaní vyjadrovali v českej literatúre s tým, že zákon umožňoval spoločnosti oddeliť obe funkcie a vydať stanovy, ktoré majú výhradne organizačný charakter. Táto dispozícia však zostávala v mnohých spoločnostiach nevyužitá pre nedôslednosť právnej úpravy, ktorá v niektorých prípadoch neumožňovala úpravu v stanovách, jednak pre zložitosť prelínania obidvoch sústav pravidiel pre vnútorné pomery spoločnosti. Vzhľadom na uvedené pripomíname, že stanovy predstavujú fakultatívny zakladateľský dokument pre spoločnosť s ručením obmedzeným. (J. Pokorná – Z. Kovařík – Z. Čáp a kol., 2009, s.519-520) Staršia právna úprava s.r.o. v Rakúsku (zákon č. 58/1906 o s.r.o.) a v Nemecku (zákon o spoločnostiach s ručením obmedzeným z roku 1892) podľa D. Hanesa (1996, s. 69) nepoznala inštitút stanov a obsahovala len úpravu spoločenskej zmluvy, preto sa vo vtedajšej odbornej literatúre nestretávame s úvahami o stanovách a ani s nejakým rozborom ich problematiky. Dokonca sa v nemeckej praxi a v literatúre na pomenovanie spoločenskej zmluvy začalo ako synonymum používať označenie „stanovy“ (Satzung) alebo „štatút“ (Statut).

Druhým zakladateľským dokumentov akciovej spoločnosti upraveným Obchodným zákonníkom sú stanovy. V právnej literatúre sa viacerí autori venujú ich charakteru, či porovnaniu so spoločenskou zmluvou iných právnych foriem obchodných spoločností. J. Dědič (2012, s. 68) hodnotí stanovy ako jeden z najdôležitejších právnych dokumentov akciovej spoločnosti. Ide o spoločenskú zmluvu, zmluvu sui generis, ako vyplýva aj z judikátov Najvyššieho súdu ČR (napr. sp. zn. 29 Odo 701/2004 zo dňa 27.4.2005 a sp. zn. 29 Odo 146/2003 zo dňa 21.8.2003), ktorá sa mení rozhodnutím valného zhromaždenia (jediného akcionára), rozhodnutím predstavenstva spoločnosti alebo na základe iných právnych skutočností. K tejto zmluve sa pristupuje nadobudnutím akcií. Stanovy plnia ako uvádza J. Dědič spolu so zakladateľskou zmluvou alebo zakladateľskou listinou funkciu spoločenskej zmluvy u ostatných obchodných spoločností, keďže jej obsahom je úprava vnútorných pomerov a fungovania spoločnosti vrátane úpravy práva a povinností akcionárov. Stanovami možno zaväzovať spoločnosť, jej akcionárov a členov jej orgánov a v rozsahu stanovenom Obchodným zákonníkom i zamestnancov spoločnosti. T. Dvořák (2005, s.78) zas

uvažuje, že stanovy akciovej spoločnosti sú čo do právneho i faktického významu nepomerne dôležitejšie ako zakladateľský dokument. Sú základným dokumentom v živote každej a.s., s istou „nadsázkou“ ich T. Dvořák (2005, s.82) označuje za „ústavu a.s.“, za dokument zásadnej povahy. Rovnako ako pri tvorbe zakladateľského dokumentu je potrebné pri tvorbe stanov postupovať obozretne, s patričnou znalosťou veci, či možno ešte s väčšou obozretnosťou ako pri zakladateľskom dokumente. Zatiaľ čo význam za kladateľského dokumentu sa vyčerpáva vznikom spoločnosti, stanovy majú pre a.s. zásadný význam po celú dobu jej existencie. Zmluvnú povahu stanov, ale aj ďalších vnútorných normatívnych aktov potvrdil aj Európsky súdny dvor. Z. Bartová ako E. Hajnišová (2008, s. 130-134) poukazujú na rozsudok ESD zo dňa 10.03.1992 vo veci C-214/89, Powel Duffryn plc v. Wolfgang Petereit, ktorý podľa nich vyriešil pochybnosti ohľadom záväznosti stanov vo vzťahu k akcionárom akciovej spoločnosti, ktorí sa na jej založení nepodieľali a teda nemali vplyv na obsah stanov. Potvrdil zmluvnú povahu stanov a ich záväznosť pre všetkých akcionárov, a to aj v prípade, že tým do spoločnosti vstúpia, prípadne v nej zotrvajú a mali možnosť sa s týmito rozhodnutiami zoznámiť, dobrovoľne sa im podriaďujú a nemôžu namietať niečo iné. (M. Patakyová a kol., 2010, s. 513 In P. Kubíček a kol., 2011, časť 2- diel 4- kap.2- s. 2) Z. Bartová a E. Hajnišová (ako sa zmienil aj J. Dědič viď vyššie) tak zhodne konštatujú, že vzhľadom na tento špecifický kontraktačný postup sú stanovy označované za zmluvu „sui generis“. Stanovy majú inak povahu konštitutívneho aktu, ktorým sa stávajú na základe rozhodnutia valného zhromaždenia, ktorej prislúcha dané oprávnenie k autonómnej úprave niektorých vnútorných vzťahov (porovnaj odôvodnenie cit. Rozhodnutia Vážny 5118 z r. 1925 In T. Dvořák, 2005, s. 83). I. Štenglová (In I. Štenglová a kol., 2013, s. 434) uvádza, že vzhľadom k tomu, že Zákon o obchodných korporáciách na rozdiel od Obchodného zákonníka nepripúšťa založenie akciovej spoločnosti s verejnou ponukou akcií, nepripadá do úvahy dvojfázové založenie a.s. spočívajúce v spísaní zakladateľskej zmluvy a prijatie stanov na ustanovujúcom valnom zhromaždení, ale na založenie a.s. postačuje prijatie stanov, ktoré sú podľa judikatúry i doktríny zmluvou sui generis. Tomu zodpovedá i úprava v §125 odst. 1 NOBčZ, podľa ktorej zakladá viac zakladateľov právnickú osobu prijatím stanov alebo uzavretím inej zmluvy. Spisovanie spoločenskej zmluvy či listiny považuje I. Štenglová (In I. Štenglová a kol., 2013, s. 435) za nadbytočné i preto, že jej význam sa obmedzoval práve len na samotný akt založenia spoločnosti a všetky následné zmeny sa odohrávali práve v stanovách. Avšak podľa Všeobecného obchodného zákonníka z roku 1863 v skutočnosti tvorili stanovy akciovej spoločnosti ešte len s úpismi akcií dohromady spoločenskú zmluvu. (A. Malovský - Wenig, 1947, s. 263) Právom podľa K. Hermana - Otavského (1929, s. 214) uvádzal Wenig, že „... elementy zmluvného a korporačného práva sa prelínajú tak tesne, zákonodarstvo, veda i judikatúra nevdojak premiešane používajú názvy, hovoriac raz o stanovách, inak o spoločenskej zmluve“. (K. Herman - Otavský, 1929, s. 213-214).

Úprava stanov akciovej spoločnosti je zákonodarcom rozpracovanejšia. Je to dôsledok toho, že vnútorná štruktúra tejto spoločnosti a jej fungovanie v porovnaní s inými je komplikovanejšia a stanovy majú existenčný význam pre túto spoločnosť. Vzhľadom na príznačne kapitálový charakter tejto spoločnosti sú ich obligatórnymi náležitosťami v zmysle § 173 OBZ:

a) obchodné meno a sídlo spoločnosti;
b) predmet podnikania (činnosti);
c) výška základného imania a spôsob splácania akcií; príp. aj podmienená výška základného imania (§ 207 OBZ) alebo schválená výška základného imania, ak valné zhromaždenie poverilo predstavenstvo zvýšiť základné imanie (§ 210 OBZ);
d) počet akcií, ich menovitá hodnota a podoba, ako aj určenie, či akcie znejú na meno alebo na doručiteľa, ak spoločnosť vydáva akcie v oboch formách, počet akcií na doručiteľa a počet akcií na meno, príp. uvedenie obmedzenia prevoditeľnosti akcií na meno;
e) spôsob zvolávania valného zhromaždenia, jeho pôsobnosť a spôsob jeho rozhodovania;
f) počet členov predstavenstva, dozornej rady alebo iných orgánov, ako aj vymedzenie ich pôsobnosti a spôsob rozhodovania;
g) výška začiatočného rezervného fondu a výška, do ktorej je spoločnosť povinná ho dopĺňať a spôsob dopĺňania;
h) spôsob rozdelenia zisku;
i) dôsledky porušenia povinnosti splatiť včas upísané akcie;
j) spôsob zvyšovania a znižovania základného imania a
k) postup pri dopĺňaní a zmene stanov;
l) ďalšie údaje, ak to ustanovuje zákon.

Český Obchodný zákonník obsahoval rovnako v § 173 obligatórne náležitosti stanov akciovej spoločnosti. V porovnaní so slovenským znením sa nám objavujú mierne odlišnosti a spresnenia v požiadavkách zákonodarcov. Slovenská úprava vyžaduje uviesť navyše v stanovách podľa písm. c) výšku základného imania v prípadoch zvýšenia základného imania predstavenstvom a podmieneného zvýšenia základného imania; podľa písm. d) uviesť obmedzenie prevoditeľnosti akcií na meno a v písm. g) aj výšku začiatočného rezervného fondu. Česká úprava zas požadovala uviesť okrem iných vyššie spomínaných aj v písm. e) počet hlasov spojených s jednou akciou a ak spoločnosť vydala akcie v rôznej menovitej hodnote tiež počet hlasov vzťahujúcich sa k tej ktorej výške menovitej hodnoty akcií; v písm. g) dĺž-

ku funkčného obdobia člena orgánu; v písm. i) nielen spôsob rozdelenia zisku, ale aj spôsob úhrady straty a v písm. k) spomína najmä možnosť znižovať základné imanie vzatím akcií z obehu losovaním. Historicky významná úprava Všeobecného obchodného zákonníka z roku 1863 podľa A. Malovského - Weniga neupravovala úpis akcií v rámci spoločenskej zmluvy, ale ako osobitný právny ústav (inštitút) a obmedzovala pojem spoločenskej zmluvy len na tzv. stanovy (čl. 208, odst. 2 obch.z.), ktoré podľa zákona mali obsahovať najmä všeobecné pravidlá o firme spoločnosti, predmete, sídle, prostriedkoch a kontrole podnikania spoločnosti, ďalej ustanovenia organizačného charakteru, neskôr ustanovenia o právach a povinnostiach spoločníkov (čl. 209 obch.z.). Aktuálna úprava stanov akciovej spoločnosti v Zákone o obchodných korporáciách je obsiahnutá v § 250 a nadväzuje na základné náležitosti zakladateľského konania určených v už spomínanom a citovanom § 123 ods.1 NObčZ. Môžeme zhodnotiť, že vo svojej podstate sú obligatórne náležitosti stanov rovnaké ako v slovenskom a českom Obchodnom zákonníku, resp. stmelené z obidvoch úprav, ale zjednodušene a prehľadne rozpísané do 2 skupín.

Podľa § 250 ods. 2 ZOK stanovy obsahujú:

a) firmu a predmet podnikania alebo činnosti;
b) výšku základného kapitálu;
c) počet akcií, ich menovitú hodnotu, určenie či a koľko akcií bude znieť na meno alebo na majiteľa alebo či budú vydané ako zaknihované cenné papiere, poprípade údaj o obmedzení prevoditeľnosti akcií, poprípade údaj, či sú akcie imobilizované;
d) ak majú byť vydané akcie rôznych druhov, ich názov a popis práv s nimi spojených;
e) počet hlasov spojených s jednou akciou a spôsob hlasovania na valnom zhromaždení; ak majú byť vydané akcie s rôznou menovitou hodnotou, obsahujú stanovy taktiež počet hlasov vzťahujúcich sa k tej ktorej výške menovitej hodnoty akcií a celkový počet hlasov v spoločnosti;
f) údaj o tom, ktorý zo systémov vnútornej štruktúry spoločnosti bol zvolený a pravidlá určenia počtu členov predstavenstva alebo dozornej rady;
g) iné údaje, ak tak stanoví zákon.

Pri založení akciovej spoločnosti obsahujú jej stanovy v zmysle § 250 ods. 3 ZOK taktiež:

a) údaje o tom, koľko akcií ktorý zakladateľ upisuje, za aký emisný kurz, spôsob a lehotu pre splácanie emisného kurzu a akým vkladom bude emisný kurz splatený;
b) v akej výške musí byť splatený základný kapitál k okamihu vzniku spoločnosti;
c) vtedy ak bude emisný kurz akcií plnený nepeňažnými vkladmi, meno vkladateľa, popis nepeňažných vkladov, ako i počet, menovitú hodnotu a druh akcií, ktoré sa za tento nepeňažný vklad vydajú, ich formu alebo údaj, že budú vydané ako zaknihované cenné papiere a určenie znalca, ktorý prevedie ocenenie nepeňažného vkladu;
d) určenie ceny nepeňažných vkladov pri založení spoločnosti;
e) aspoň približnú výšku nákladov, ktoré v súvislosti so založením spoločnosti vzniknú;
f) údaj o tom, koho zakladatelia určujú členmi orgánov spoločnosti, ktorí majú byť podľa stanov volení valným zhromaždením;
g) určenie správcu vkladov a
h) vtedy, ak majú byť vydané akcie ako zaknihované cenné papiere, čísla majetkových účtov, na ktoré majú byť zaknihované akcie vydané.

V právnej úprave stanov akciovej spoločnosti (rovnako pri spoločenskej zmluve s.r.o.) zákonodarca rozčleňuje údaje obsiahnuté v stanovách a.s. na tie, ktoré obsahujú stanovy po celú dobu trvania (viď §250 odst.2 písm. a) - g) ZOK) a ďalšie pri založení a.s. (viď §250 odst.3 písm. a) - h) ZOK), na čo poukazuje aj I. Štenglová (In I. Štenglová a kol, 2013, s. 435-436). Ustanovenie § 250 ods. 4 ZOK poskytuje možnosť, nie povinnosť vypustiť zo stanov údaje nutné pre založenie a.s. potom, čo už nie sú pre ďalšie trvanie a.s. nevyhnutné. Pre vypustenie údajov nie je potrebné rozhodnutie valného zhromaždenia, môže o ňom rozhodnúť predstavenstvo.

Fakultatívne náležitosti stanov Obchodný zákonník dopĺňa v § 174 a uvádza, že stanovy podľa potreby takisto upravia:

a) vydávanie rôznych druhov akcií, ich označenie, počet a práva s nimi spojené a
b) pravidlá pre vydávanie dlhopisov podľa § 160 OBZ a práva s dlhopismi spojené.

Český Obchodný zákonník ešte zahrnul do § 174 aj pod písm. c) pravidlá pre zvýhodnené nadobúdanie akcií zamestnancami spoločnosti a pod písm. d) názov denníka, v ktorom predstavenstvo uverejní oznámenie podľa § 204 b ods. 4 alebo 4 čObZ, ak spoločnosť vydá poukážky na akcie, ktoré majú byť vymenené za akcie na meno. Podľa T. Dvořáka (2005, s. 86) sú fakultatívne náležitosti dvojakého druhu. Prvým druhom sú obvyklé, resp. pravidelné náležitosti stanov (naturalia negotii), na ktoré v súvislosti so stanovami Obchodný zákonník väčšinou pamätá dispozitívnym odkazom (napr. údaje uvedené v § 174 slovenského a českého Obchodného zákonníka). Druhým druhom sú náhodilé náležitosti stanov (accidentalia negotii), na ktoré ani Obchodný zákonník sám výslovne nepamätá (napr. poskytovanie osobitných sociálnych výhod zamestnancom spoločnosti nad rámec určený všeobecnými pracovnoprávnymi predpismi). Ten-

to autor podáva aj výpočet niektorých najvýznamnejších fakultatívnych náležitostí. E. Hajnišová k náležitostiam stanov poznamenáva, že stanovy samy o sebe nevyžadujú úradnú formu a svojim charakterom nie sú právnym predpisom. Ich obsah nie je možné ponechať na ľubovôľu spoločníkov, aby smerovali jasným zákonným zákazom. Stanovy akciovej spoločnosti určujú údaje, ktoré individualizujú spoločnosť od ostatných subjektov právnych vzťahov. Keďže sa stanovy považujú za zmluvu svojho druhu, môžu určiť sankcie súkromnoprávneho charakteru (napr. za nedodržanie podmienok splácania vkladov, resp. zmluvná pokuta). (E. Hajnišová, 2008, s. 130 – 134)

Význam stanov podľa Z. Bartovej (In P. Kubíček a kol., 2011, časť 2- diel 4- kap.2- s.2) spočíva práve v ich obsahu, nakoľko vzhľadom na predmet ich úpravy stanovy charakterizujú spoločnosť ako právnickú osobu, upravujú majetkové otázky týkajúce sa spoločnosti, upravujú vlastnú organizačnú štruktúru akciovej spoločnosti, upravujú práva a povinnosti akcionárov, s čím je úzko spätá špecifikácia akcií, aké spoločenské práva sa s akciami spájajú, určenie objemu hlasovacích práv spojených s jednou akciou. E. Hajnišová (2008, s. 130-134) uvádza, že stanovy akciovej spoločnosti môžu konkretizovať právnu úpravu vtedy, ak to sama úprava priamo vyžaduje, v medziach dispozitívnej právnej úpravy môžu niektoré otázky upraviť odchylne od právnej úpravy alebo môžu upraviť tie otázky, ktoré právna úprava neupravuje.

Obchodný zákonník vyžaduje pre stanovy v § 162 ods. 2 formu notárskej zápisnice o právnom úkone[9], teda prísnejšiu ako písomnú formu pre zakladateľské dokumenty iných spoločností. Aj český Obchodný zákonník určoval zakladateľským dokumentom akciovej spoločnosti ako kapitálovej formu notárskeho zápisu, pričom reguláciu stanovil vo všeobecnom ustanovení obchodných spoločností (§57). To je opäť dôsledok zložitej štruktúry akciovej spoločnosti a jej náročnej právnej úpravy. Podľa §8 Zákona o obchodných korporáciách musia mať stanovy akciovej spoločnosti formu verejnej listiny, inak budú neplatné podľa §6 ZOK, pričom súd k tejto neplatnosti prihliadne i bez návrhu. Aj v minulosti v zmysle ustanovení Všeobecného obchodného zákonníka bola spoločenská zmluva akciovej spoločnosti formálnym aktom a síce pre stanovy predpisoval zákon formu súdnej alebo notárskej listiny, na upísanie akcií postačovala jednoduchá písomná forma (čl. 208, odst. 2 a 3 obch. z.). (A. Malovský - Wenig, 1947, s. 263)

ZÁVER

So zakladateľskými dokumentmi obchodných spoločností je spojený vznik východiskových zmluvných vzťahov v obchodných spoločnostiach, a to medzi spoločníkmi alebo akcionármi. Tieto dokumenty predstavujú nielen zmluvný podklad pre kreovanie obchodných spoločností, ale aj istý rámec pre tvorbu ďalších zmluvných vzťahov v obchodných spoločnostiach v zmysle § 261 ods. 6 písm. a) OBZ. Obsahová stránka zakladateľských dokumentov je preto veľmi dôležitá a zakladatelia konkrétnej právnej formy obchodnej spoločnosti by z nášho pohľadu mali dbať na kvalitnú úpravu fakultatívnych náležitostí týchto dokumentov a čo najviac ich precizovať vzhľadom na individuálne potreby danej spoločnosti. Nemali by zabúdať aj na úpravu ekonomických otázok, ktorú Obchodný zákonník síce neobsahuje, a teda neklasifikuje ich ako obligatórnu súčasť zakladateľského dokumentu. Zmluvná povaha spoločenskej zmluvy a stanov (a.s. nie s.r.o.) zaväzuje všetkých spoločníkov, či akcionárov danej spoločnosti, t.j. nielen tých, ktorí spoločnosť zakladali, ale aj tých, ktorí do nej neskôr už počas jej existencie vstúpili.

Záverom by sme chceli prezentovať naše návrhy de lege ferenda pre právnu úpravu zakladateľských dokumentov obchodných spoločností v podmienkach slovenského právneho poriadku. Z nášho pohľadu sa nám naskytajú do budúcnosti dve možné riešenia. Prvým by bola spoločná (tzv. základná) úprava zakladateľského dokumentu pre všetky právne formy obchodných spoločností s významom obmedzeným len pre účely založenia a v právnej úprave jednotlivých právnych foriem obchodných spoločností by boli obsiahnuté ďalšie tzv. doplňujúce obligatórne náležitosti príznačné pre danú právnu formu. V podobnej štruktúre by bola vytvorená právna úprava stanov a.s. obchodných spoločností určených pre fungovanie po ich vzniku. Druhé riešenie právnej úpravy zakladateľských dokumentov obchodných spoločností by mohlo byť inšpirované novou českou právnou úpravou týchto dokumentov obsiahnutou v Zákone o obchodných korporáciách, ktorá rozlišuje náležitosti zakladateľského dokumentu konkrétnej právnej formy obchodnej spoločnosti uvedené v ňom po celú dobu trvania tejto spoločnosti a údaje potrebné pri jej založení s možnosťou ich vypustenia zo zakladateľského dokumentu, keď už nie sú pre ďalšie trvanie spoločnosti nevyhnutné a boli splnené vkladové povinnosti všetkých spoločníkov. Možno za úvahu by stálo inšpirovať sa do istej miery britskou úpravou a vytvoriť vzorové modely spoločenskej zmluvy, stanov a ďalších zakladateľských dokumentov, ktoré by predstavovali požadovaný štandard.

JUDr. Adriána Palajová
Katedra ekonómie, oceňovania, spoločenských vied a práva
Bankovní institut vysoká škola
zahraničná vysoká škola Banská Bystrica
adriana.palajova@gmail.com

9) Je to tzv. solemnizačná notárska zápisnica, ktorou notár zodpovedá za obsah úkonu a za jeho súlad s právnymi predpismi.

LITERATÚRA

[1] Companies Act 2006 c. 46- Part 2- General- Section 8. Dostupné na: http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2006/46/section/8, [cit. 08.06.2014].

[2] Companies Act 2006 c. 46- Part 3-Chapter 2- General- Section 18. Dostupné na: http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2006/46/section/18, [cit. 08.06.2014].

[3] BIRDS, J. and MILES, R.- HILDYARD, R.- BOARDMAN, N. *Annotated Companies Legislation*, United States: Oxford University Press Inc., New York, 2010, 2608p. ISBN 978-0-19-959392-7. Dostupné na: http://books.google.sk/books?id=_axoi8SbDTYC&printsec=frontcover&dq=Annotated+Companies+Legislation&hl=sk&sa=X&ei=LL2dU_qkHIOH0AWdzIEg&ved=0CB8Q6AEwAA#v=onepage&q=Annotated%20Companies%20Legislation&f=false, [cit. 10.06.2014].

[4] DĚDIČ J. a kol. *Akciové společnosti*. 7. prepracované vyd. Praha: C.H.Beck, 2012. 676s. ISBN 978-80-7400-404-9.

[5] DVOŘÁK, T. Akciová společnost a Evropská společnost. Praha: ASPI, a.s. 2005, 1014 s. ISBN 80-7357-120-X.

[6] HAJNIŠOVÁ, E. *Stanovy ako determinant vnútorného života akciovej spoločnosti*. In Obchodné spoločnosti. Aktuálne otázky a problémy. Plzeň: Aleš Čenek, s.r.o., 2008, 304s. ISBN 978- 80- 7380-157-1.

[7] HANES, D. *Spoločnosť s ručením obmedzeným*. Druhé prepracované vydanie. Bratislava: IURA EDITION, 1996, 261s. ISBN 80-88715-24-5.

[8] HERMANN-OTAVSKÝ, K. *Všeobecní zákonník obchodní a pozdější normy obchodního práva v zemích historických*. Díl I. 1.vyd. Praha: Československý Kompas. 1929, 1811 s. ISBN [neuvedené].

[9] FEKETE, I. *Spoločnosť s ručením obmedzeným*. Bratislava: EPOS, 2004. 688s. ISBN 80-8057-584-3.

[10] KUBÍČEK, P. a kol. *A.s.- zodpovedne, strategicky, efektívne: praktické rady a tipy pre vrcholový manažment akciovej spoločnosti* (ročné predplatné), Bratislava: Verlag Dashöfer, ISSN 1337-804X, 2008- 2013, 1790s.

[11] MALOVSKÝ-WENIG, A. *Příručka obchodního práva.* 1.vyd. Praha: Československý Kompas, 1947, 510s. ISBN [neuvedené].

[12] STAMP, M. and contributors: *Practical company law and corporate transactions*. third edition. London: Sweet & Maxwell, 2011, 723p. ISBN 978-0-414-04312-1. Dostupné na: http://books.google.sk/books?id=bFfi_geESYC&printsec=frontcover&dq=Practical+company+law+and+corporate+transactions&hl=sk&sa=X&ei=Wb6dU8WQDKqc0AXTuoGYDg&ved=0CB8Q6AEwAA#v=onepage&q=Practical%20company%20law%20and%20corporate%20transactions&f=false, [cit. 12.06.2014].

[13] PALAJOVÁ, A. Vybrané zmluvné vzťahy v spoločnosti s obmedzeným ručením v právnom poriadku prvej Československej republiky. In *Pocta Doc. Karlu Schellemu k 60.narozeninám* (Sborník prací k životnímu jubileu). Brno: KEY Publishing s.r.o., 2012. ISBN 978-80-7418-144- 3. s.455-459.

[14] PATAKYOVÁ, M. a kol. *Obchodný zákonník. Komentár.* 3. vydanie. Praha: C.H. Beck, 2012, 1219 s. ISBN 978-80-7400-314-1.

[15] PELIKÁNOVÁ, I. Komentář k Obchodnímu zákoníku. 2 díl (§ 56-104e). Praha: ASPI Publishing, 2004, 576 s., ISBN 80-86395-99-5.

[16] POKORNÁ, J. – KOVAŘÍK, Z. – ČÁP, Z. a kol. Obchodní zákoník. Komentář. I.díl. Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2009, 1115 s., ISBN 978-80-7357-491-8.

[17] SUCHOŽA, J. a kol. *Obchodný zákonník a súvisiace predpisy – Komentár.* 1.vyd. Bratislava: EUROUNION, 2007. 1023s. ISBN 978-80-88984-98-6.

[18] ŠTENGLOVÁ, I., PLÍVA, S., TOMSA, M. a kol. Obchodní zákoník. Komentář. 12. vyd. Praha : C. H. Beck, 2009. 1397 s. ISBN 978-80-7400-055-3.

[19] ŠTENGLOVÁ I. a kol. *Zákon o obchodních korporacích. Velký komentář.* 1.vyd. Praha: C.H.Beck, 2013, 1008s. ISBN 978-80-7400-480-3.

[20] http://www.epravo.cz/top/clanky/spolecenska-smlouva-u-sro-ve-svetle-zakona-o-obchodnich-korporacich-91638.html, [cit. 28.07.2014].

[21] Zákon č. 513/1991 Zb. Obchodný zákonník v znení neskorších predpisov.

[22] Zákon č. 513/1991 Sb. Obchodní zákoník v platném znění.

[23] Zákon č. 89/2012 Sb. Občanský zákoník.

[24] Zákon č. 90/2012 Sb. o obchodních korporacích

VPLYV PRIAMYCH ZAHRANIČNÝCH INVESTÍCIÍ NA EKONOMICKÚ VÝKONNOSŤ ŽILINSKÉHO KRAJA[1]

FOREIGN DIRECT INVESTMENTS AND THEIR IMPACT ON ECONOMIC PERFORMANCE OF ŽILINA REGION

Alžbeta Kucharčíková - Jozef Klučka – Emese Tokarčíková

ABSTRAKT

Žilinský región je situovaný na severozápade Slovenska. Veľkosťou hrubého domáceho dôchodku, nezamestnanosti, zamestnanosti a priemernej mzdy patrí medzi stredne výkonné regióny v rámci Slovenska. Priame zahraničné investície začali do Žilinského kraja vo zvýšenej miere prúdiť po roku 2004, v súvislosti s príchodom automobilky KIA a etablovaním sa jej subdodávateľských partnerov. Cieľom článku je poukázať na stav a vývoj ekonomickej výkonnosti a priamych zahraničných investícií v Žilinskom kraji a dokázať kauzálny vzťah medzi stavom zahraničných investícií a ekonomickou výkonnosťou tohto kraja. Pomocou regresnej analýzy bol potvrdený pozitívny vplyv týchto investícií na rast hrubého domáceho dôchodku, rast priemernej mzdy a pokles nezamestnanosti. Jednoznačný vplyv na rast zamestnanosti však potvrdený nebol.

Kľúčové slová:
priame zahraničné investície, Žilinský kraj, ekonomická výkonnosť, hrubý domáci produkt, nezamestnanosť, zamestnanosť, priemerná mzda.

ABSTRACT

The Žilina region is situated in north-western Slovakia. In terms of level of GDP, unemployment, employment and average wages, it ranks among regions with a medium level of economic performance in Slovakia. FDI started to flow into the region mainly after 2004 in connection with the arrival of Kia Motors and establishment of its subcontractor partners. The aim of the paper is to explore the status of and trends in economic performance and FDI in the Žilina region, and to prove a causal relationship between FDI and the region's economic performance. Using regression analysis, the positive impact of FDI on GDP growth, average wage growth and combating unemployment has been verified. However, a clear effect of FDI on employment growth has not been confirmed.

Key words:
foreign direct investment; Žilina region; economic performance; gross domestic product; unemployment; employment; average wage.
JEL Classification: F21, R11

1) Článok vznikol ako súčasť riešenia výskumného grantového projektu MŠVVaŠ SR: VEGA 1/0421/13 Atribút efektívnosti a ľudský kapitál.

ÚVOD

Sprievodný znak súčasných globalizačných ekonomických i politických a sociálnych procesov vo svete predstavujú priame zahraničné investície (PZI). Najviac investícií vo svete plynie medzi troma ekonomicky najsilnejšími regiónmi, a to USA, Európskou úniou a Japonskom. Kým v nedávnej minulosti prevládali PZI orientované do oblasti finančníctva, v súčasnosti je záujem o energetiku, informačné technológie, automobilový a farmaceutický priemysel. Pozitívnym aspektom PZI z hľadiska regionálneho rozvoja je skutočnosť, že prispievajú k efektívnej alokácii zdrojov, pretože investori smerujú svoje investície do tých regiónov, kde očakávajú dosahovanie úspor z rozsahu. Tomu zvyčajne potom prispôsobujú rôzne racionalizačné opatrenia.

1. PRIAME ZAHRANIČNÉ INVESTÍCIE A ICH VYMEDZENIE

Podľa Organizácie OSN pre obchod a rozvoj UNCTAD sa PZI definujú ako investície založené na dlhodobom vzťahu k podniku a odrážajúce trvalý záujem a kontrolu rezidentským subjektom jednej krajiny (zahraničný investor alebo materská spoločnosť) v podniku rezidenta inej krajiny, ktorým môže byť podnik s PZI alebo filiálka zahraničného podniku.

OECD definuje priame zahraničné investície ako takú kategóriu investícií, ktorá odráža trvalý záujem nejakého podniku (priamy investor) v inom podniku (podnik zahraničnej investície), ktorý je rezidentom inej ekonomiky, ako je priamy investor. Záujem implikuje existenciu dlhodobého vzťahu medzi priamym investorom a podnikom priamej investície a zodpovedajúcim stupňom vplyvu (nie nevyhnutne kontroly) na riadenie podniku. Vlastníctvo 10 % a viac hlasovacích práv v podniku inej rezidentskej krajiny ako je rezidencia investora, sa považuje dôkaz tohto vzťahu.

Podľa Národnej banky Slovenska podnik priamej investície môže byť dcérsky podnik, pridružený podnik alebo pobočka v závislosti od podielu priameho investora na základnom kapitáli. Pojmy dcérsky, pridružený podnik a pobočka používané v štatistike priamych zahraničných investícií, sa líšia od definícií týchto pojmov používaných v medzinárodne platných účtovných štandardoch. Dcérsky podnik predstavuje viac ako 50 %-ný podiel priameho investora na základnom kapitále alebo hlasovacích právach, pri pridruženom podniku ide o podiel od 10 do 50 percent. Pobočka je 100 %-ne vlastnená priamym investorom, pričom môže ísť o trvalé kancelárie alebo zastúpenia, pozemky a stavby priamo vlastnené nerezidentom a mobilné zariadenie, ktoré v danej ekonomike operujú viac ako jeden rok. Za súčasť priamych zahraničných investícií sa považujú okrem podielu na základnom kapitáli aj reinvestovaný zisk a ostatný kapitál, spojený s rôznymi medzipodnikovými úverovými operáciami.

Determinanty prílevu priamych zahraničných investícií

Motívom investorov investovať v zahraničí môže byť mnoho. Je to napríklad hľadanie nových podnikateľských príležitostí nasmerovaných na špecifické potreby zákazníkov, snaha získať nové prírodné i ľudské zdroje za nižšiu cenu ako v domácej ekonomike. Môže to byť hľadanie nových možností pre odbyt výrobkov, v konečnom dôsledku je to ale rast efektívnosti produkcie a rast vlastných výnosov. (Tokarčíková, 2011)

Určenie determinantov prílevu priamych zahraničných investícií sa odvíja od špecifických podmienok danej krajiny alebo regiónu. Podľa Baláža (2001) sú determinanty interné, ktoré vychádzajú z vnútorných podmienok investora a sú závislé od schopnosti manažmentu využiť výhodnú stratégiu. Zaradiť k nim možno aj schopnosť správne reagovať na konkurenčné aktivity. Externé determinanty vychádzajú z ekonomického, právneho a kultúrneho prostredia hostiteľskej krajiny.

Baláž (2010) a Neumannová (2011) hovoria o troch skupinách determinantov. Sú to:

- politické a právne (politická stabilita, medzinárodné dohody, daňová politiky, pravidlá vstupu na trh a fungovanie trhu a pod.),
- ekonomické (veľkosť trhu, rast trhu, ceny výrobných faktorov, infraštruktúra a pod.),
- podnikateľské prostredie a štátna podpora zahraničného investora (opatrenia na prilákanie investícií, korupcia, spoločenské vybavenie a pod.).

Dudáš (2006) determinanty, ktoré najviac ovplyvňujú rozhodovanie investorov, rozdelil do šiestich kategórií, a to stav politického prostredia, makroekonomická stabilita, stav domácej pracovnej sily, stav infraštruktúry, daňový systém a investičné stimuly, výdavky na výskum, vývoj a vzdelávanie.

Verejnosť vníma veľmi citlivo ako významný determinant PZI hlavne investičné stimuly, ktoré môže poskytnúť zahraničnému investorovi vláda. Podľa Uramovej a Marcinekovej (2008) zaostávajúce regióny majú často problém nielen s nezamestnanosťou, ale aj základnou vybavenosťou územia. Nedisponujú dostatočnou surovinovou základňou, sú charakteristické chýbajúcou infraštruktúrou, nedostatočným technologickým zázemím, nízkou úrovňou verejných služieb a pod. Investori preto

uprednostňujú regióny s vyššou ekonomickou úrovňou aj napriek tomu, že sa na ne viaže nižší objem investičných stimulov.

1.1. PZI v Slovenskej republike

Slovensko sa do roku 1998 v dôsledku politiky vtedajšej vlády nachádzalo v objeme PZI na poslednom mieste v rámci krajín V4. Od roku 1998 prílev PZI na územie Slovenska rástol vyšším tempom, ako to bolo v minulosti, pričom po vstupe Slovenska do Európskej únie PZI prílev ešte zosilnel.

Slovensko bolo pred vstupom do EÚ svojou veľkosťou výrazne znevýhodnené voči susedným krajinám, najmä voči Poľsku. Po odstránení obchodných bariér bola táto nevýhoda eliminovaná a do popredia sa dostali nákladovo-logistické faktory, v ktorých je Slovenská republika oveľa viac konkurencieschopná. (Šipikal in Wokoun, 2010)

V roku 2004 bol stav PZI 16,1 mld. EUR, v roku 2008 to bolo až 36,5 mld. EUR. To sa prejavilo aj v náraste stavu PZI. Obrat však nastal v súvislosti s prejavmi hospodárskej recesie. Zahraniční investori v tomto období viac ako inokedy zvažovali riziko svojich investícií v neistých časoch. Riadenie rizika identifikuje potenciálne udalosti a dôsledky v prípade ich výskytu, pričom riadenie rizík sa uskutočňuje v rámci definovaného rizikového apetítu. Keďže základným cieľom aplikácie riadenia rizika je poskytnúť podniku (i podniku zahraničného investora) primeranú garanciu pre dosiahnutie podnikových cieľov, je pochopiteľné, že tieto skutočnosti brali do úvahy zahraniční investori v kontexte s prejavmi hospodárskej recesie. (Klučka, 2011)

Napriek tomu, že stav PZI v SR neustále rastie, po roku 2008 sa dynamika podstatne znížila. Stav PZI na Slovensku k 31.12.2013 predstavoval 42,6 mld. EUR. (Obr. 1) Pokiaľ porovnáme vývoj ukazovateľa podiel PZI (hodnota prílevu) na HDP krajiny, zisťujeme jeho postupný nárast od roku 2009. V roku 2012 dosiahol tento ukazovateľ hodnotu 3,1 %, kým v Českej republike 5,4 % a Maďarsku 11,1 %. Vysoká úroveň ukazovateľa však môže byť spôsobená aj nižšou úrovňou dosahovaného HDP, preto sa na sledovanie a medzinárodné porovnávanie využíva aj prepočet objemu PZI na jedného obyvateľa.

Do roku 2006 toky PZI smerovali predovšetkým do tradičných odvetví. Významné investície plynuli na Slovensko v rámci reštrukturalizácie bankového sektora do oblasti bankovníctva. V súčasnosti PZI smerujú predovšetkým do odvetví elektrotechnického, strojárskeho, automobilového, kovospracujúceho, gumárenského, drevárskeho, nábytkárskeho, papierenského, priemyslu i veľkoobchodu, očakávajú sa ďalšie investície do energetiky a IT sektora. Pozitívnym javom v podnikoch PZI je rozvoj výroby s vyššou pridanou hodnotou. (Kucharčíková, 2013)

Obr. 1: Vývoj stavu PZI na Slovensku v rokoch 2000-2013 (v mil. EUR)

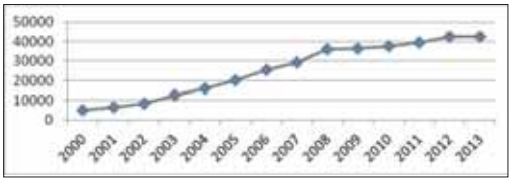

Zdroj: NBS

Obr. 2: Štruktúra stavu PZI podľa krajov Slovenska v roku 2012 (v mil. EUR)

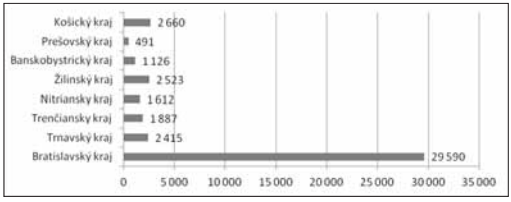

Zdroj: NBS

Z hľadiska regionálneho rozdelenia smerovali do roku 2006 PZI na Slovensku predovšetkým do západnej časti a do blízkosti Bratislavy, a to aj napriek tomu, že išlo o najrozvinutejší región. Uvedená skutočnosť bola spôsobená hlavne teritoriálnou blízkosťou a výborným dopravným napojením na krajiny Západnej Európy, vybudovanou diaľnicou, vysokou úrovňou ľudského kapitálu, danou a ovplyvňovanou veľkým počtom vysokých škôl na území Bratislavy.

Rozvinuté regióny sú tiež charakteristické koncentráciou úspešných firiem, vzdelaných a zručných obyvateľov, aktívnymi inštitúciami verejnej správy a tretieho sektora a schopnosťou adaptácie na meniace sa podmienky v svetovej ekonomike. (Buček, M., Rehák, Š., Tvrdoň, J. 2010)

Takáto regionálna disparita v príleve PZI na teritórium Slovenska sa prejavila napríklad aj Českej republike, kde medzi regiónmi existujú tiež značné rozdiely v príleve priamych zahraničných investícií. Diferenciácia medzi regiónmi v lokalizácii a štruktúre zahraničných investorov je čiastočne ovplyvnená úrovňou predchádzajúceho sociálno-ekonomického rozvoja. (Hlaváček, 2009)

Pre potreby rovnomerného ekonomického a sociálneho rozvoja je však potrebné, aby PZI prichádzali aj do menej rozvinutých regiónov s vysokou mierou nezamestnanos-

ti. Práve v rokoch 2006 a 2007 nastal obrat v smerovaní investícií a investori sa orientovali významnou mierou aj na sever a východ Slovenska. Napriek tomu však k 31.12.2012 predstavovali PZI v Bratislavskom kraji až 70 % z celkového objemu investícií. Pritom v krajoch s najvyššou nezamestnanosťou, najnižšou výkonnosťou a efektívnosťou využívania výrobných zdrojov, to boli paradoxne najmenšie podiely. V Banskobystrickom 3 % a v Prešovskom kraji dokonca len 1 % z celkového objemu PZI v Slovenskej republike (SR).

1.2. PZI v Žilinskom kraji

Žilinský kraj, jeden z ôsmych krajov Slovenska, ktorý je lokalizovaný v jeho severozápadnej časti, je v stave PZI na treťom mieste. Výška PZI v tomto regióne od roku 2000 postupne rástla z 283 mil. EUR až na 2 523 mil. EUR v roku 2012, čo je takmer 9 násobný nárast v priebehu dvanástich rokov.

V súčasnosti najviac PZI smerujúcich do Žilinského kraja (ŽK) zaznamenáva automobilový priemysel, čomu vďačí najmä umiestnenie automobilky KIA Motors a pobočky bratislavského VW v Martine. V súvislosti s nimi sa v regióne etablovalo mnoho spoločností, ktoré tvoria subdodávateľov, ako napr. Mobis, Hysco a Glovis v Tepličke nad Váhom, Donghee v Strečne. Z tohto dôvodu smerovalo v rokoch 2002-2008 až 86 % PZI do automobilového priemyslu. Ďalšie významné investície smerovali do elektrotechnického a chemického priemyslu. Významné centrá elektrotechnickej produkcie sú v Liptovskom Hrádku (Alcatel, Tesla, Eltek), Námestove (Punch) a Trstenej (Matsushita - Panasonic Electronic Devices). Do chemického priemyslu smerovali v Žiline spoločnosti DKI Plast (Dánsko), Barlo Plastics (Blegicko) a Aquachemia (Taliansko). Významné zastúpenie majú zahraniční investori v spracovaní celulózy v Mondi Business Paper SCP (Holandsko), a.s. Ružomberok a Tento a.s. Žilina (Fínsko). V Martine bol postavený a rozšírený závod na výrobu obuvi Dánskeho výrobcu ECCO. Žilinský kraj je známy aj svojou nábytkárskou tradíciou. Do tohto odvetvia zasa investovala švédska spoločnosť Swedwood v Závažnej Porube. Z pohľadu krajiny investora najvýznamnejší investori sú z Južnej Kórei – automobilka KIA Motors a jej najväčší subdodávatelia. Investori z Nemecka sa najviac sústredili na strojárenský priemysel (INA Kysuce) a elektrotechnický priemysel (Alcatel).

Tab. 1: Regionálny HDP na Slovensku v roku 2011 (v mil. EUR, b. c.)

Slovenská republika	**68 974,2**
Bratislavský kraj	19 020,6
Trnavský kraj	7 927,5
Trenčiansky kraj	6 693,1
Nitriansky kraj	7 889,0
Žilinský kraj	7 605,3
Banskobystrický kraj	5 914,9
Prešovský kraj	6 085,5
Košický kraj	7 838,2

Zdroj: ŠÚ SR

Treba si však uvedomiť, že počet zrealizovaných investičných projektov nehovorí ešte o výške vstupnej investície investora, ani o počte novovytvorených pracovných miest, čo sú významné ukazovatele každej investície prichádzajúcej na územie krajiny, ktoré vo vyššej miere informujú o vplyve PZI na budúci rozvoj daného regiónu, prejavujúci sa v náraste HDP, poklese nezamestnanosti i náraste priemernej nominálnej mzdy.

2. EKONOMICKÁ VÝKONNOSŤ ŽILINSKÉHO KRAJA

Pre potreby porovnávania ekonomickej výkonnosti a pre prípadné intervencie zo strany štátu alebo relevantných inštitúcií na zabezpečenie rastu výkonnosti, prípadne eliminácu regionálnych rozdielov vo výkonnosti, sa na Slovensku používajú viaceré ukazovatele, predovšetkým veľkosť hrubého domáceho produktu (HDP) v bežných cenách (b. c.), HDP na obyvateľa v b. c., miera nezamestnanosti, miera zamestnanosti, výška priemernej mesačnej mzdy.

2.1. HDP

Pre Slovensko je charakteristická regionálna diferenciácia vývoja HDP. Určitou nevýhodou jeho zostavovania je skutočnosť, že do regionálneho HDP sa započítava výkon občanov, ktorí dochádzajú do určitého regiónu a tu sa podieľajú na tvorbe jeho HDP. Neberie sa teda ohľad na skutočnosť, že existuje určitý podiel obyvateľstva dochádzajúceho za prácou. Veľkým problémom pri štatistickom porovnávaní vývoja regionálneho HDP je pomerne veľké časové oneskorenie zverejňovania štatistických údajov. V októbri roku 2014 boli k dispozícii „najnovšie“ údaje o vývoji regionálneho HDP z roku 2011. Zo zastaranými údajmi sa potom len veľmi ťažko prijímajú rozhodnutia o budúcom smerovaní rozvoja.

Regionálne rozdiely sa začali prehlbovať už v období transformačného procesu, kedy došlo ku konverzii zbrojárskej výroby, na ktorú bolo naviazaných mnoho podnikov rozmiestnených po území celého Slovenska. Tie bez náhradného výrobného programu skrachovali, niektoré sa transformovali na niekoľko menších spoločností. Počas transformácie neprežilo veľa poľnohospodárskych a výrobných družstiev, ktoré boli významnými zamestná-

vateľmi na vidieku a prispievali k vyrovnávaniu regionálnych rozdielov. (Kucharčíková a kol., 2011)

Žilinský kraj je dôležitou medzinárodnou križovatkou, prepájajúcou dopravné siete troch krajín: Slovenska, Českej republiky a Poľska. Priemyselný charakter Žilinského kraja je ovplyvnený nedostatkom úrodnej pôdy. Priemysel prispieva významnou mierou k hospodárskemu rastu, zamestnanosti a výkonnosti regiónu. V tomto kraji sú najmä priemyselné podniky zamerané najmä na automobilový priemysel, strojárstvo a potravinárstvo. Automobilový priemysel v značnej miere vyvolal rozvoj subdodávateľských kapacít na výrobu komponentov a náhradných dielcov pre automobilový priemysel. Najvýkonnejšie spoločnosti v kraji pôsobia v odvetviach metalurgie, strojárstva, produkcie dreva, celulózy, papiera a príbuzných produktov. V porovnaní s ostatnými krajmi má v Žilinskom kraji silnú pozíciu stavebníctvo, elektrotechnický priemysel a telekomunikácie.

Objektívnejším ukazovateľom ekonomickej výkonnosti je veľkosť HDP na jedného obyvateľa. **Regionálny hrubý domáci produkt na obyvateľa** je podielom dvoch ukazovateľov, a to regionálneho hrubého domáceho produktu (v ktorom sa uplatňuje kritérium zostavovania podľa miesta pracoviska) a priemerného počtu obyvateľstva trvalo bývajúceho v danom regióne (založeného na princípe rezidencie). Vo väčšine regiónov porovnávanie týchto dvoch ukazovateľov, založených na rozdielnych princípoch, nespôsobuje závažné problémy. Avšak v prípade regiónov s vysokou dochádzkou za prácou z okolitých regiónov, ktorými sú najmä regióny hlavných miest, je potom tento ukazovateľ nadhodnotený. (Kucharčíková a kol. 2011)

Výkonnostne sa kraj zaraďuje na piate miesto v rámci krajov Slovenska. Tvorba HDP aj HDP na jedeného obyvateľa v rokoch 2000-2004 mala stúpajúci trend, čo naznačoval progresívny vývoj regiónu do budúcnosti. Začali prichádzať investori do okolia Martina, ako ECCO výroba topánok, GPS strojárstvo a vybudovala sa tu pobočka automobilky Volkswagen. V roku 2004 spoločnosť KIA Motors oznámila vybudovanie automobilky v Tepličke nad Váhom pri Žiline. Do kraja prišli zahraniční investori, subdodávatelia pre výrobu automobilov, ako Hysco, Sung Woo Hitech. V roku 2006 spustila automobilka KIA výrobu, čo viedlo okrem rastu ponuky i k oživeniu domáceho dopytu, a to zvyšovaním reálnych miezd a spotreby domácností. Banky poskytovali výhodné úrokové miery, čím rástol aj dopyt po úveroch. Týmto spôsobom investície prispeli významnou mierou k rastu výkonnosti celého regiónu. V roku 2009 sa odrazila ekonomická recesia na poklese HDP v Žilinskom kraji, avšak už v roku 2010 bola výška HDP na rovnakej úrovni ako pred začiatkom recesie.

Obr. 3: Vývoj regionálneho HDP v ŽK v rokoch 2000-2011 (v mil. EUR, b. c.)

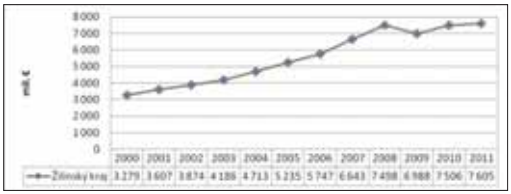

Zdroj: ŠÚ SR

Obr. 4: Vývoj regionálneho HDP/obyv. v ŽK a SR v rokoch 2000-2011 (v EUR, b. c.)

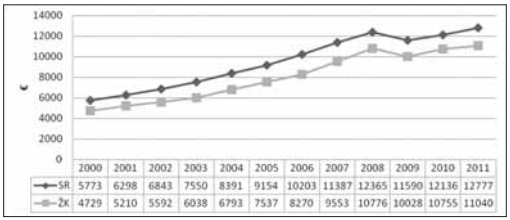

Zdroj: ŠÚ SR

2.2. NEZAMESTNANOSŤ

Závažným sociálno-ekonomickým problémom mnohých krajín je problém nezamestnanosti. Výnimkou nie je ani Slovensko, kde sa nezamestnanosť prejavila hneď na začiatku procesu transformácie ekonomiky, pričom tento problém pretrváva až dodnes. Miera nezamestnanosti podľa výberového zisťovania pracovných síl v roku 2013 dosiahla 14,2 % a prvom polroku 2014 klesla na 13,2 %. Nezamestnanosť na Slovensku sa vyznačuje vysokým podielom dlhodobo nezamestnaných ľudí a významnou regionálnou diferenciáciou.

Žilinskému kraju patrí vo výške nezamestnanosti piata priečka. Nezamestnanosť v rokoch 2000-2004 klesala veľmi pomaly, za štyri roky klesla iba o 1%. Znižovanie miery nezamestnanosti nabralo na intenzite v roku 2004, kedy bola ohlásená investícia spoločnosti KIA Motors. Dá sa predpokladať, že práve s jej príchodom nastalo v kraji oživenie, začali sa intenzívne práce na dobudovaní diaľnice D1 z Bratislavy do Žiliny, ako podmienka príchodu investora. Nezamestnanosť v ŽK od roku 2004 klesla z úrovne 17,5 % na 7,7, % v roku 2008. Miera ekonomickej aktivity v tomto období klesla len o 1 percento, a to z 59,4 na 58,4 %. Dá sa teda predpokladať, že k 10%-nému poklesu miery nezamestnanosti prispeli hlavne PZI a nie úbytok aktívneho obyvateľstva. V tomto období vznikali nové dodávateľské spoločnosti. S príchodom hospodárskej recesie však začala miera nezamestnanosti opäť rásť. Pozitívnym javom je jej pokles v roku 2013 oproti predchádzajúcim trom rokom. (Obr. 5)

Obr. 5: Vývoj miery nezamestnanosti podľa VZPS v ŽK a SR v rokoch 2000-2013 (v %)

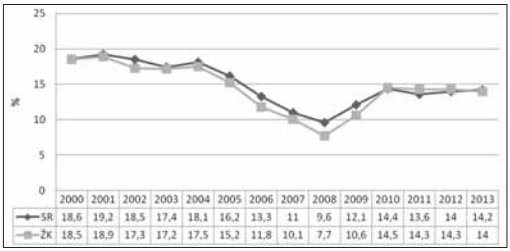

Zdroj: ŠÚ SR

Obr. 6: Vývoj miery zamestnanosti 15-64 ročných v ŽK a SR v rokoch 2000-2013 (v %)

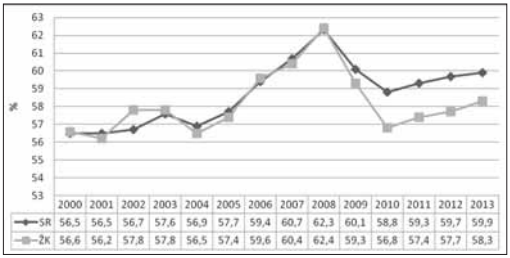

Zdroj: ŠÚ SR

2.3. Zamestnanosť

Vhodnejším ukazovateľom, ktorý vyjadruje ekonomickú výkonnosť regiónu a zároveň úroveň využitia výrobného faktora práca, je miera zamestnanosti. „Zamestnanosť je stav na trhu práce, kde si práceschopné subjekty nájdu uplatnenie a aktívne sa zapoja do pracovného procesu, či už ako zamestnanci v pracovnom pomere alebo ako samozamestnávatelia.“ (Kucharčíková a kol., 2011) Zamestnanosť môže rásť aj v dôsledku rastu flexibility na trhu práce, čo má pozitívny dopad z hľadiska dlhodobého. Vývoj zamestnanosti je ovplyvňovaný vývojom HDP, avšak slovenským problémom je skutočnosť, že či už je krajina v situácii ekonomického rastu alebo poklesu, regionálne disparity vo vývoji ukazovateľa zamestnanosti zostávajú zachované. Miera zamestnanosti 15-64 ročných dosiahla v roku 2013 v SR úroveň 60 %, pričom Žilinský kraj s 58,3 % obsadil opäť 5. miesto.

Miera zamestnanosti v Žilinskom kraji od roku 2000 do roku 2008 postupne rástla, pričom medzníkom je rok 2004. V tomto roku nastali veľké zmeny, ktoré je možné pripísať rastu zamestnanosti a hospodárstva, a to je zlepšenie podnikateľských podmienok prijatím daňovej reformy, prijatie Slovenska do Európskej únie, prijatie nového zákona o službách zamestnanosti a oznámenie spoločnosti KIA Motors o vybudovaní závodu na automobily pri Žiline. Po roku 2008 sa začínajú prejavovať dôsledky celosvetovej recesie a počet zamestnaných rapídne klesá za dva roky o 25 000 osôb na úroveň 253 642 zamestnaných v roku 2010. Zamestnanosť od tohto roku opäť pomaly rastie. (Obr. 6)

Vývoj zamestnanosti podľa jednotlivých odvetví SK NACE Rev. 2 znamená pokles zamestnanosti v priemysle a zvýšenie zamestnanosti vo veľkoobchode a maloobchode. V období od roku 2000 poklesol počet zamestnaných v priemysle o 4 %, na 29 % a vo veľkoobchode a maloobchode za zvýšila zamestnanosť o 5 %, na 27 %. Odvetvie stavebníctva má v Žilinskom kraji výrazne stúpajúci trend, a to z 8 % v roku 2000 až na 11 % v roku 2012. Toto zvýšenie je podporené výstavbou cestnej infraštruktúry.

2.4. Priemerná mzda

Priemerná hrubá nominálna mesačná mzda vyjadruje priemernú mesačnú úroveň miezd zamestnanca ako cenu jeho práce na trhu práce (bez manažérskych a podnikateľských príjmov). Je to nezávislá premenná, pričom od jej vývoja a charakteristiky sa odvíjajú nielen počty zamestnancov, ale aj počet nezamestnaných. V roku 2013 dosiahla na Slovensku úroveň 824 eur a má tendenciu k neustálemu rastu. Platí však, že dynamika rastu sa po roku 2008 výrazne spomalila. Súvisí to s hospodárskou recesiou, pri ktorej mnoho zamestnávateľov znížilo pracovnú dobu na štyri dni do týždňa a v piatok zamestnanci dostali voľno s náhradou mzdy cca 60% z priemernej mzdy. Toto opatrenie na udržanie zamestnanosti sa však prejavilo v štatistikách ako pokles dynamiky rastu priemernej nominálnej mzdy. Tak, ako doposiaľ pri všetkých sledovaných ukazovateľoch regionálnej ekonomickej výkonnosti, aj pri stave a vývoji priemernej nominálnej mesačnej mzdy pretrvávajú na Slovensku významné regionálne rozdiely. V Bratislave tento ukazovateľ v roku 2013 dosiahol 1 049 €, Žilinský kraj so 732 € obsadil piate miesto.

Pozitívne je že vývoj tohto ukazovateľa má neustále rastúcu tendenciu. Zvýšenie dynamiky nastalo po roku 2007, čo môže súvisieť z celkovým ekonomickým oživením v regióne, avšak už v roku 2009 dochádza k výraznému spomaleniu rastu priemernej mzdy v porovnaní s rokom 2008, čo doteraz pretrváva. (Obr. 7) Vývoj priemernej mzdy však zaostáva za vysokou dynamikou nárastu produktivity práce v regióne.

3. VPLYV PZI NA EKONOMICKÚ VÝKONNOSŤ ŽILINSKÉHO KRAJA

Podľa viacerých autorov, ktorí sa zaoberajú regionálnymi aspektmi PZI, predstavujú PZI dôležitý faktor regionálnej ekonomiky, konkurencieschopnosti a regionálneho rozvoja. (Dunning, Gugler, 2008; Jones, Wren, 2006; Turnock, 2005)

Na druhej strane, Alfaro a kol. (2006) vykonali empirické štúdie, na základe ktorých nepotvrdili vieru tvorcov hospodárskej politiky o pozitívnom vplyve PZI na ekonomický rast, a to napriek tomu, že teória tento vplyv zdôrazňuje. V rámci výskumu zistili, že PZI sa lepšie etablujú a prinášajú pozitívne efekty v krajinách s rozvinutými finančnými trhmi. Taktiež zdôrazňujú význam miestnych podmienok (napríklad absorpčnej kapacity) na to, aký budú mať PZI vplyv na ekonomický rast. Väčší rastový efekt vidia v tom, keď sa tovar vyrába domácimi firmami a nadnárodné spoločnosti pôsobia len ako doplnok. Z tohto dôvodu by pri realizácii politiky zameranej na prilákanie PZI mali byť zákonodarcovia opatrní.

Každopádne, na podporu rozvoja regiónov a prekonávanie ich regionálnych disparít je potrebný diferencovaný prístup v závislosti od úrovne ekonomickej výkonnosti regiónu. Slabšie regióny síce disponujú určitou zásobou pracovných síl, prípadne určitými nerastnými alebo energetickými zdrojmi, avšak na ich aktivizáciu, optimálnu kombináciu a efektívne využívanie je potrebný rozbehový peňažný kapitál.

V regiónoch disponujúcich pracovnou silou s vyššou úrovňou kvalifikácie, prítomnosťou univerzít, ktoré produkujú pracovnú silu s vysokou úrovňou ľudského kapitálu, je možné rozvoj podporovať cez orientáciu na podporu vedy, výskumu, vývoja a inovácií, budovaním výskumno-inovačných centier, ktoré by vývojovými aktivitami a ich prepojením s praxou v budúcnosti mohli potiahnuť za sebou slabšie oblasti. Podpora vedy, výskumu si však vyžaduje vysoký objem finančných zdrojov zo súkromného i štátneho sektora.

Vzhľadom na finančnú poddimenzovanosť domáceho súkromného podnikateľského sektora a finančnú náročnosť opatrení vlády prijatých v súvislosti s riešením dopadov ekonomickej recesie, sa za významný zdroj financovania výskumných a inovačných programov na regionálnej, medziregionálnej a medzinárodnej úrovni považujú prostriedky z fondov Európskej únie a priame zahraničné investície, aj keď treba priznať, že krajiny na prilákanie zahraničných investorov vynakladajú nemalé zdroje vo forme investičných stimulov.

Obr. 7: Vývoj priemernej nominálnej mzdy v ŽK a SR v rokoch 2000-2013 (v EUR)

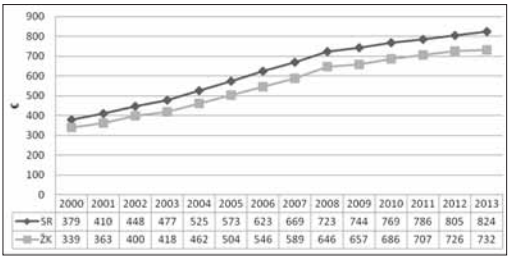

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
SR	379	410	448	477	525	573	623	669	723	744	769	786	805	824
ŽK	339	363	400	418	462	504	546	589	646	657	686	707	726	732

Zdroj: ŠÚ SR

3.1. Vplyv PZI na HDP

Doteraz sme pozitívny vplyv PZI na ekonomickú výkonnosť skôr odhadovali a dedukovali. Cieľom príspevku je pomocou regresnej analýzy potvrdiť alebo vyvrátiť túto odhadovanú závislosť. Jednou z najdôležitejších analýz je zistenie vplyvu priamych zahraničných investícií na výšku hrubého domáceho produktu v Žilinskom kraji. Podľa makroekonomickej teórie majú investície multiplikačný efekt na výstup ekonomiky. Bez multiplikačného vplyvu investícií by bola štátom udeľovaná investičná podpora zahraničným investorom neefektívna. Na základe porovnania stavu PZI a výšky HDP v Žilinskom kraji pozorujeme, že stav PZI má rastúci trend, pričom vývoj HDP má v sledovanom období dynamickejší rast, ako je rast PZI.

Pri identifikácii vplyvu PZI na HDP bola použitá lineárna regresia a časové rady získané zo štatistiky Národnej banky Slovenska a Štatistického úradu Slovenskej republiky. Pre objektívnejšie potvrdenie vzťahu medzi PZI a HDP boli použité všetky dostupné dáta, v tomto prípadne dáta z obdobia rokov 1997- 2011. Na zistenie závislosti bola použitá regresná priamka v tvare:

$$Y = a + bX \qquad (1)$$

Nezávislú premennú X predstavuje stav PZI v danom regióne, ktorý ovplyvňuje hospodársky rast, teda veľkosť HDP, ktorý je vyjadrený závislou premennou Y. Vypočítaná regresná priamka pre Žilinský kraj má tvar:

$$Y = 2653{,}06 + 2{,}11103X \qquad (2)$$
$$(83{,}1339),\ (0{,}06349)$$
$$R^2 = 0{,}989261;\ F_R = 1105{,}418$$

Znamená to, že zvýšenie PZI o 1 mil. EUR povedie k nárastu HDP o 2,11 mil. EUR. Na základe testov je možné konštatovať, že model a jeho parametre sú štatisticky významné a na základe veľkosti koeficientu determinácie

R^2 vyplýva, že miera vysvetlenia variability dát modelom je 98,92 %. Môžeme teda potvrdiť teóriu o pozitívnom vplyve PZI na rast HDP sledovaného regiónu. Potvrdený bol aj priamoúmerný vzťah medzi vývojom PZI a HDP/obyv., pričom R^2 = 0,9626. Zahraniční investori prinášajú kapitál, ktorý domáce spoločnosti nemajú k dispozícii, a prostredníctvom multiplikačného vplyvu sú významným zdrojom hospodárskeho rastu.

3.2. Vplyv PZI na nezamestnanosť

Niektorí autori sa domnievajú, že podmienky na trhu práce sú práve tie kľúčové pri rozhodovaní o smerovaní PZI. (Demel, Potužáková, 2012) Naopak, podľa výskumu Janáčka (2004) sa nedá pozitívny kauzálny vzťah medzi PZI a znížením miery nezamestnanosti dokázať v Českej republike ani na úrovni okresov.

Pri regresnej analýze vplyvu PZI na nezamestnanosť boli využité dostupné dáta, a to pre obdobie rokov 2000-2012. Konkrétna regresná priamka vplyvu PZI na mieru nezamestnanosti pre Žilinský kraj má tvar:

$$Y = 19{,}1857 - 3{,}38847X \qquad (3)$$
$$(1{,}4262);\ (0{,}8885)$$
$$R^2 = 0{,}5925;\ F_R = 14{,}5418$$

Pri investovaní 1 mld. EUR PZI sa zníži miera nezamestnanosti v Žilinskom kraji o 3,39 %. Ak by sa však neinvestovalo, tak by bola miera nezamestnanosti vo výške 19,18 %. Testy významnosti potvrdili významnosť modelu a jeho parametrov. PZI teda prispievajú k poklesu nezamestnanosti v Žilinskom kraji. Miera vysvetlenia variability dát modelom je však vo výške 59,25 %. Výška miery vysvetlenia dát modelom je spôsobená nezahrnutím všetkých premenných, ktoré majú vplyv na nezamestnanosť.

3.3. Vplyv PZI na zamestnanosť

Vplyv zahraničných investícií na zamestnanosť sa zdá byť zreteľný. Investori zvyšujú výrobné kapacity, stavajú nové výrobné závody, a tak vytvárajú nové pracovné miesta, ktoré potrebujú obsadiť.

Vplyv PZI automobiliek Toyota a Peugeot v Kolíne na lokálny trh práce skúmal Dinga (2008). Z výsledkov výskumu vyplynulo, že vplyvom PZI klesla v okrese nezamestnanosť a príliv investície mal ekonomicky a štatisticky signifikantný pozitívny efekt aj na zamestnanosť. Počet ľudí, ktorí získali vďaka investícii prácu, bol vyšší ako ohlásený počet vzniknutých pracovných miest v automobilke. Investičný projekt mal teda pozitívny vplyv aj na iné odvetvia a dodávateľský sektor a nenastalo vytesňovanie už existujúcej zamestnanosti.

Nám sa v rámci výskumu tento vzťah nepotvrdil. Regresii boli podrobené dostupné dáta z obdobia rokov 1997-2012. Regresná priamka vplyvu PZI na mieru zamestnanosti v Žilinskom kraji má tvar:

$$Y = 56{,}6007 + 1{,}1424X \qquad (4)$$
$$(0{,}0{,}9807),\ (0{,}61100)$$
$$R^2 = 0{,}2590\ F_R = 3{,}4955$$

Znamená to, že pri investovaní 1 mld. EUR priamych zahraničných investícií sa zvýši miera zamestnanosti o 1,14 %. Ak by sa v kraji neinvestovalo, miera zamestnanosti by bola 56,6 %. Na základe testov významnosti vyplýva, že parametre sú významné, ale model ako celok nie. Miera vysvetlenia variability dát modelom je nízka, a to len 25,9 %. Nie je teda možné s určitosťou potvrdiť pozitívny vplyv PZI na zamestnanosť. Smerovanie regresnej priamky síce udáva, že zvyšovaním PZI stúpa miera zamestnanosti, na mieru zamestnanosti však vplýva mnoho ďalších faktorov a PZI sú iba jedným z mnohých. Dôvodom toho, že nie je možné jednoznačne potvrdiť pozitívny vplyv PZI na rast zamestnanosti, môže byť aj skutočnosť, že východiskový stav nezamestnanosti v rámci uskutočneného porovnávania bol vysoký. Môžeme predpokladať, že po dosiahnutí určitej nižšej úrovne nezamestnanosti, by sa pri ďalšom príleve PZI začala zamestnanosť zvyšovať vo významnejšej miere. Taktiež veľa občanov regiónu cestuje za prácou do Bratislavského kraja alebo sa zamestnáva v zahraničí.

3.4. Vplyv PZI na priemerné mzdy

Rastúca výkonnosť ekonomiky, na ktorú majú PZI dokázateľný vplyv, prináša zo sebou tlak na rast miezd, čo posilňuje kúpyschopnosť obyvateľstva a prostredníctvom spotreby sa tak spätne opäť posilňuje rast HDP. Napriek tomu, že zahraničných investorov láka na územie Slovenska kvalifikovaná lacná pracovná sila, často ponúkajú svojim zamestnancom vyššie mzdy ako domáci zamestnávatelia, a to práve z dôvodu prilákania vysokokvalifikovanej pracovnej sily do svojho podniku. Na druhej strane, vyššie mzdy u zahraničných investorov vyvíjajú tlak na zvyšovanie miezd aj u domácich podnikateľov. Dopadmi PZI na regionálny trh práce a mzdy v Plzni sa zaoberali (Baštová, Dokoupil, 2010). Podľa nich zvýšená priemerná mzda v podnikoch PZI je spôsobená výrazne vyššími priemernými mzdami manažérov v porovnaní s robotníkmi.

Pri posudzovaní vplyvu PZI na mzdy za nezávislú premennú X bol opäť považovaný stav PZI a závislú premennú Y predstavovala priemerná nominálna mzda, boli vypočítané koeficienty konkrétny tvar priamky regresie:

$$Y = 322{,}627 + 141{,}842X \qquad (5)$$
$$(9{,}147);\ (5{,}69882)$$
$$R^2 = 0{,}9841;\ F_R = 619{,}49$$

Zvýšením PZI o 1 mld. EUR v Žilinskom kraji sa zvýši priemerná nominálna mzda o 142 EUR. Pri nulových PZI by bola priemerná mzda 323 EUR. Podľa testov sa potvrdila štatistická významnosť parametrov. Miera vysvetlenia variability dát modelu je 98,41 %, čo značí vysokú mieru vysvetlenia javu modelom. Na základe regresnej analýzy vplyvu PZI na priemernú nominálnu mzdu je teda možné konštatovať pozitívny vplyv zvyšujúcich sa PZI na výšku priemernej nominálnej mesačnej mzdy v Žilinskom kraji.

4. VÝSLEDKY VÝSKUMU, DISKUSIA

Oblasťou PZI a ich vplyvu na regionálny rozvoj sa venuje mnoho domácich i zahraničných autorov. Ambíciou autorov je poukázať na tento vzťah práve v podmienkach Žilinského kraja a tiež na iné výhody, resp. riziká, ktoré PZI v tomto regióne môžu prinášať. Vo vyššie uvedených analýzach bol potvrdený vplyv priamych zahraničných investícií na viaceré ukazovatele ekonomickej výkonnosti Žilinského kraja. Potvrdilo sa, že s príchodom zahraničných investícií sa zvyšuje rast HDP, klesá miera nezamestnanosti a zvyšuje sa priemerná mzda. Vplyv PZI na HDP je evidentný od roku 2004, kedy prišla do kraja spoločnosť Kia Motors spolu so svojimi subdodávateľmi. Od tohto roku 2004 nastáva dynamickejší rast HDP, každá investovaná miliarda priamych zahraničných investícií sa odrazila na raste HDP priemerne dvakrát. Zvyšovaním PZI v Žilinskom kraji rástla aj priemerná nominálna mesačná mzda. Zahraničné spoločnosti v danom kraji ponúkali o 15 % vyššie mzdy ako domáci zamestnávatelia. Tento rozdiel núti domácich zamestnávateľov zvyšovať mzdy, aby zamestnanci neprešli k zahraničnému zamestnávateľovi.

Na základe pozorovania a štatistických dát možno konštatovať, že medzi negatíva priamych zahraničných investícií v pozorovanom kraji patrí najmä jednosmerná orientácia na automobilový a spolu s ním súvisiaci elektrotechnický priemysel. Zahraniční investori využívajú našu lacnú pracovnú silu pri činnostiach nenáročných na kvalifikáciu zamestnancov – práca na páse, montáž. Tieto činnosti nenútia zamestnancov k ďalšiemu vzdelávaniu. V globalizovanom prostredí sa investori rozhodujú veľmi rýchlo, či ponechajú svoju výrobu na mieste, kde sa cena práce zvyšuje a zhoršujú sa podnikateľské podmienky, alebo presunú svoje výrobné kapacity do teritórií s lepším podnikateľským prostredím. S rastom ekonomickej výkonnosti budú naše prvotné výhody čoraz menšie a ak neponúkneme investorom dobrý dôvod na zotrvanie v krajine, investori odídu a nepomôže už ani veľkorysá štátna pomoc, ktorú doteraz v značnom objeme využívali. Značným negatívom pri podpore prílevu PZI je aj nerovnomernosť rozdelenia štátnej pomoci, ktorá sa na prvý pohľad ponúka tak zahraničným investorom, ako aj domácim. Pri získaní investičných stimulov sa za pomoci vlády narúša konkurenčné prostredie. Vláda v snahe o zvyšovanie zamestnanosti vynakladá verejné zdroje v neprospech domácich producentov. Pritom regresnou analýzou sa nepodarilo štatisticky významne preukázať pozitívny vplyv PZI na rast zamestnanosti v regióne.

Pozitívnym efektom PZI s ohľadom na budúcnosť je, že s nimi prichádzajú do regiónu aj nové vyspelé technológie, ktoré si vyžadujú zamestnávať ľudí aj s vyššou úrovňou kvalifikácie. To podporuje inovačné aktivity domácej konkurencie v regióne i ochotu a nutnosť ľudí vzdelávať sa. Pokiaľ sa domáce podniky stanú pre zahraničného investora subdodávateľskými, vzniká pre ne možnosť expandovať na zahraničné trhy, ktoré má obyčajne investor už podchytené. Podporou cestovného ruchu je potom možné do regiónu prilákať turistov z krajiny pôvodu zahraničného investora.

ZÁVER

Slovenská ekonomika je ešte stále kapitálovo poddimenzovaná a práve PZI poskytujú zdroje na rozširovanie produkčných možností, teda podporu ekonomického rastu a znižovanie vysokej nezamestnanosti. Problémy, ktoré však odrádzajú zahraničných investorov od pôsobenia na Slovensku, majú viac etickú a morálnu podstatu. Je to slabá vymožiteľnosť práva, prieťahy v súdnom konaní, nestabilita právneho prostredia, ktorá súvisí s častými legislatívnymi zmenami, korupcia a byrokracia vo verejnom sektore. Napríklad, v porovnaní s krajinami OECD, je Slovenská republika oveľa viac zaťažená administratívnou náročnosťou procesu napĺňania daňových povinností, kedy len čas potrebný na administráciu daní a počet daňových platieb, je na Slovensku takmer dvojnásobný. (Ďurišová, 2010) Pokiaľ tieto nedostatky nebudú dôsledne odstránené, pre mnohých zahraničných podnikateľov sa Slovensko stane nedôveryhodným partnerom.

Na prilákanie PZI je preto potrebné vytvárať vhodné podmienky. Ide o budovanie priemyselných parkov, tvorbu klastrov, dobudovanie diaľničnej siete v smere západ-východ a stabilita legislatívneho prostredia. Takto potom môže vzniknúť pre regióny Slovenska s nižšou ekonomickou úrovňou príležitosť oživiť produkciu, znížiť nezamestnanosť a v dlhšom časovom horizonte zvýšiť životnú úroveň občanov regiónu. Veľmi výhodné je, pokiaľ je podnik zahraničnej investície alokovaný v prihraničných regiónoch. Takým je aj Žilinský kraj, ktorý susedí s Českou republikou i Poľskom. Vtedy sa pozitívne dopady PZI pre obe strany znásobujú. Pri pozitívnych

vplyvoch na ekonomickú výkonnosť krajov teda netreba zabúdať aj na pozitívne vplyvy nielen v oblasti zavádzania nových technológií, ale v budúcnosti aj v oblasti zvyšovania vzdelanosti a životnej úrovne.

doc. Ing. Alžbeta Kucharčíková, PhD.
Žilinská univerzita v Žiline
Fakulta riadenia a informatiky
Katedra makro a mikroekonomiky
Alzbeta.Kucharcikova@fri.uniza.sk

doc. Ing. Jozef Klučka, PhD.
Žilinská univerzita v Žiline
Fakulta bezpečnostného inžinierstva
Katedra krízového manažmentu

Ing. Emese Tokarčíková, PhD.
Žilinská univerzita v Žiline
Fakulta riadenia a informatiky
Katedra makro a mikroekonomiky

LITERATÚRA:

[1] ALFARO, L., CHANDA, A., KALEMI-OZCAN, S., SAYEK, S. (2006). *How Does Foreign Direct Investment Promote Economic Growth? Exploring the Effects of Financial Markets on Linkages*, 2006. http://www.hbs.edu/faculty/Publication%20Files/07-013.pdf

[2] BAŠTOVÁ, M., DOKOUPIL, J. (2010). Negativní dopady přímých zahraničních investic na trh práce města Plzně. *Geografie*, 2/2010, 115, s. 188-206

[3] BALÁŽ, P. a kol.: (2001). *Medzinárodné podnikanie*. Bratislava: Sprint, 2001. 591 s.

[4] BALÁŽ, P. (2010). *Medzinárodné podnikanie: na vlne globalizujúcej sa svetovej ekonomiky*. Bratislava: Sprint, 2010. 546 s.

[5] BUČEK, M., REHÁK, Š., TVRDOŇ, J. (2010). *Regionálna ekonómia a politika*. 2010 Bratislava, Iura edition, 269 s.

[6] DEMEL, J., POTUŽÁKOVÁ, Z. (2012). FDI and the Liberec Region: the Case of the Labour Market. *E+M Ekonomie a Management*. 2012, roč. XV., č. 4, s. 4-18. ISSN 1212-3609.

[7] DINGA, M. (2008). The Impact of Territorially Concentrated FDI on Local Labor Markets: Evidence from the Czech Republic. *CERGE-EI Working Paper Series*, 2008, sv. 348, s. 1–47.

[8] DUDÁŠ, T. (2006). *Priame zahraničné investície vo svetovom hospodárstve*. Bratislava: EKONÓM, 2006. 160 s.

[9] DUNNING, J. H., GUGLER, P. (2008). *Foreign Direct Investment, location and competitiveness.* Progress in international business research, Amsterdam, Elsevier, 2008, ISBN 978-076-213-47-51

[10] ĎURIŠOVÁ, M. (2010). Vplyv daní ako nástroja hospodárskej politiky na podnikateľské prostredie. *Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie Hospodářská politika v členských zemích EU*. OPF v Karviné SU v Opavě, 8.-10.9.2010, Horní Lomná, s. 539-544. ISBN 978-80-7248-601-4.

[11] HENDERSON, J. V. – POOLE, W.(1991). *Principles of Macroeconomic*s. D. C. Heath and Company, Toronto 1991, 713 s.

[12] HLAVÁČEK, P. (2009). The Foreign Direct Investments in the Usti Region: Theory, Actors and Space Differentiation. *E+M Ekonomie a Management.* 2009, roč. XII., č. 4, s. 27-39. ISSN 1212-3609.

[13] JANÁČEK, K. (2004). *Zahraniční investice a český trh práce.* Prednáška zo seminára Zahraniční investice – zázračný lék? Centrum pro ekonomiku a politiku. Dostupné z: < http://www.cepin. cz/cze/prednaska.php?ID=666 >.

[14] JONES, J., WREN, C. (2006). *Foreign Direct Investments and the regional economy*. Adlershot: Asghate Publishing, 2006. ISBN 0-7546-4522-3.

[15] KLUČKA, J. (2011). *Podnik, podnikateľské riziká a krízový manažment*. EDIS – vydavateľstvo Žilinskej univerzity v Žiline, Žilina 2011, 92 s. ISBN 978-80-554-0352-6.

[16] KUCHARČÍKOVÁ, A. (2013). Foreign Direct Investment in the Context of the Economic Recession in Slovakia. *Journal of Finance and Economics*, Vol 1, No 1/2013, Science and Education Publishing, USA, pp. 1-7, ISSN 2328-7276.

[17] KUCHARČÍKOVÁ, A., TOKARČÍKOVÁ, E., ĎURIŠOVÁ, M., JACKOVÁ, A., KOZUBÍKOVÁ, Z., VODÁK, J. (2011). *Efektivní výroba. Využívejte výrobní faktory a připravte se na změny na trzích*. Computer Press, Brno, Česká republika, 2011, 344 s. ISBN 978-80-251-2524-3.

[18] Národná banka Slovenska. [cit. 2014-09-25] Dostupné z:< http://www.nbs.sk/sk/statisticke-udaje/statistika-platobnej-bilancie/priame-zahranicne-investicie >.

[19] NEUMANNOVÁ, A. (2011). Vplyv priamych zahraničných investícií na rozvoj regiónov Slovenskej republiky. In: *Ekonomický a sociálny rozvoj Slovenska 2011*: Zborník z medzinárodnej konferencie. Bratislava: VŠEMVS, 2011, s. 343 - 350.

[20] Organizácia pre hospodársku spoluprácu a rozvoj. OECD. [cit. 2014-09-04] Dostupné z: < http://www.oecd.org/daf/inv/investment-policy/FDIinFiguresOctober2013.pdf>.

[21] Regionálna databáza, Štatistický úrad Slovenskej republiky. [cit. 2014-09-25] Dostupné z: < http://px-web.statistics.sk/PXWebSlovak/ >.

[22] TOKARČÍKOVÁ, E. (2011). Influence of social networking for enterprise´s activities. *Periodica Polytechnica, Social and Management Sciences* 19/1 (2011), pp. 37-41, Hungary, ISSN 1416-3837 SCOPUS.

[23] TURNOCK, D. (2005). Regional Development with Particular Reference to Cohesion in Cross-Border Regions. In: *Turnock, D. Foreign Direct Investment and Regional Development in East Central Europe and the Former Soviet Union*. Adlershot: Asghate Publishing, pp. 141-182, 2005, ISBN 075-463-24-82.

[24] United Nations Conference on Trade and Development. UNCTAD. [cit. 2014-08-28] Dostupné z: <http://unctadstat.unctad.org/ReportFolders/reportFolders.aspx?sRF_ActivePath=p,5&sRF_Expanded,p,5.>.

[25] URAMOVÁ, M., MARCINEKOVÁ, Z. (2008). Priame zahraničné investície v kontexte regionálnej politiky. In *Region Direct*, ročník 1/2008, s. 88 - 98.

[26] VÚC Žilina. Ekonomická charakteristika Žilinského kraja. [online] [cit. 2014-08-30]. Dostupné z: < www.zask.sk >.

[27] WOKOUN, R., TVRDOŇ, J. A KOL. (2010). *Přímé zahraniční investice a regionální rozvoj.* Praha: Oeconomica, s. 204. ISBN 978-80-245-1736-0.

NEOKLASICKÁ TEORIE KAPITÁLU A JEJÍ VYBRANÉ ALTERNATIVY

NEOCLASSICAL CAPITAL THEORY AND ITS SELECTED ALTERNATIVES

Petr Makovský

ABSTRAKT

V článku jsme se zaměřili na kompletní popis neoklasické teorie kapitálu. Dále jsme jako alternativu předložili model CORN - TRACTOR, což je určité velmi logické rozšíření původního neoklasického modelu o spotřební a průmyslové odvětví. Neoklasickými nástroji jsme na tomto modelu vyvrátili obecně předpokládanou „neoklasickou“ vlastnost substituce mezi výrobními faktory. Jinými slovy, argumentovali jsme proti positivní reakci zaměstnanosti na úrokovou sazbu. Konkrétně jde o vývoj podílů zaměstnanosti vzhledem k produkci a kapitálu vzhledem k produkci. Uvažovali jsme standardní vlastnosti produkčních funkcí, ale neuvažovali jsme problém „reswitchingu“.

Prokázali jsme, že neexistuje žádný rozumný důvod předpokládat, že reakce podílu kapitálu na produkci bude klesat s růstem úrokové míry. Zvýšení úrokové míry nemusí nutně vést k vyššímu podílu zaměstnanosti na produkci. Doporučení plynoucí z této analýzy je věnovat se v pokročilé mikroekonomické teorii specifičnosti konkrétních odvětví (opustit neoklasický předpoklad universalismu a nadčasovosti) a rozpracovat Sraffovskou intelektuální tradici.

Klíčová slova:
CORN - TRACTOR model, neoklasická ekonomie, substituce kapitálu prací.

ABSTRACT

In this article we focus on the complete description of the “neoclassical” capital theory. We also present the CORN – TRACTOR model as an alternative. This model is a certain logical extension of the original neoclassical model which includes the consumption and industry branches. We have used neoclassical deduction to argue against the widely accepted neoclassical feature of capital labor substitution. In other words, we have shown there is no valid reason to assume that a higher interest rate results in a higher employment to production ratio (lower capital to production ratio). We have considered the general features of the production function, but have not considered the “reswitching” problem.

We have proven that there is no reason to presume a positive interaction between the interest rate and the employment to production ratio. The concluding remarks focus on the importance to further elaborate the so-called “Sraffian” intellectual tradition and the necessity to study the particular branches specificity in microeconomic analysis.

Key words:
CORN - TRACTOR model; neoclassical economics; capital labour substitution.

ÚVOD

V tomto příspěvku předložíme základní „neoklasický“ přístup k teorii kapitálu v mainstreamové ekonomické teorii. Připojíme také méně známý přístup k teorii kapitálu, který je stále možný považovat za alternativu, která pracuje s neoklasickou metodologií. Ekonomickou teorií rozumíme zde i v budoucnu pouze a jedině mainstreamovou ekonomickou teorii. Tedy teorii po velké neo-keynesovské syntéze po roce 1950. Prokážeme, že základní závěr o substituci zdraženého kapitálu levnější prací nemusí být tak jednoznačný, jak ekonomická teorie předpokládá. Stačí produkční model rozšířit o jedno odvětví a uvažovat produkci spotřebního, ale i kapitálového zboží.

1. STANDARDNÍ NEOKLASICKÁ TEORIE KAPITÁLU A INVESTIC

Neoklasická teorie investic, zobecněně klasická makroekonomická teorie kapitálu, je zatížena od počátku velmi silnými předpoklady. Jedním z těchto předpokladů je pohyb ve velmi krátkém období, což znamená zanedbání změn kapitálu vlivem existence autonomních investic. Proměnnými jsou tedy v tomto ohledu pouze toky investic a úspor (resp. důchodu a zaměstnanosti), které se týkají pouze jednoho okamžiku anebo jednoho krátkého období. Totéž platí pro ostatní parametry a proměnné, jako cenové či mzdové sazby a mezní sklon k úsporám. Jde o problém ekonomické statiky, kde vůbec neuvažujeme míru ziskovosti.

Připomeňme hned zpočátku, že veličiny národohospodářský produkt a důchod a agregátní poptávku uvažujeme za totožné. Jinými slovy neuvažujeme Lunbergovské ani Robinsonovské zpoždění.

Hlavním cílem je analýza kvality rovnováhy v krátkém období. Tato rovnováha má tři stavební kameny. Jde o trh práce s neoklasickou poptávkou po práci a neoklasickou nabídkou práce, druhým komponentem modelu je trh peněz, kde uvažujeme neoklasickou poptávku po penězích a plně exogenní nabídku peněz. Poslední prvkem modelu je trh výrobků, který uvažujeme ve formě tokové podmínky ekvivalentní s rovností úspor a investic v modelu. Všechny vztahy jsou uvažované plánovaně („ex ante“). Pro řešení problému modelu je nutné se zabývat pěti funkcemi. Jde o nabídkovou funkci práce, o produkční funkci, o funkci popisující reálné peněžní zůstatky, o úsporovou funkci a o investiční funkci.

Dalším předpokladem neoklasického modelu je předpoklad plné zaměstnanosti. Zde každý minimálně vzdělaný ekonom implicitně vzpomíná závěry Obecné teorie úroku, zaměstnanosti a peněz (Keynes, 1936). Na trzích práce podnikatel maximalizuje zisk při předpokladu dokonalé konkurence. Pro nabídku práce *(n)* neoklasicky odvozujeme závislost na mzdové sazbě *(w)*:

$$[1] \qquad n = n(w), n'(w) \phi\ 0,$$

pro poptávku po práci platí závěry „modifikovaného“ pravidla maximalizace zisku v dokonalé konkurenci:

$$[2] \qquad w = y'(n),$$

kde $y=(n)$ je zmíněná jednofaktorová produkční funkce se standardními vlastnostmi s konstantními výnosy z rozsahu. Pro tuto produkční funkci, která reprezentuje dostupnou technologii, platí:

$$[3] \qquad y'(n) \phi\ 0, y''(n) \pi\ 0.$$

Podmínka [2] generuje jedinečné neoklasické řešení v kontextu podmínek [1] a [3].

Rovnováha na trhu peněz vyplyne z transakční rovnice směny [4] v nominálním vyjádření. Poptávka po penězích je ryze transakční [5], navíc transakční rychlost peněz *(V)* je v uvažovaném krátkém časovém horizontu stabilní a dále platí, že $\lambda Y=T$ (poměr transakcí k důchodu je stabilní). Při exogenní nabídce peněz získáme jediné řešení trhu peněz [6] (neutralitu peněz). Koeficient k je známý „Cambridgeský“ koeficient $k=\lambda/V$. Dále doplňujeme identitu nominálních a reálných veličin (ceny produkce a mzdové sazby [7]).

$$[4] \qquad MV=T$$

$$[5] \qquad L=L(Y)$$

$$[6] \qquad M=L=k(y)$$

$$[7] \qquad \frac{W}{P} = w, \frac{Y}{P} = y.$$

Na základě řešení předchozích rovnic určujeme tři reálné proměnné modelu, což je reálný důchod *(y)*, zaměstnanost *(n)* a reálná mzdová sazba *(w)*. Dále určujeme také tři nominální proměnné modelu, což je nominální důchod *(Y)*, nominální mzdová sazba *(W)* a cenová hladina *(P)*. Všechny tyto veličiny jsou modelem určené jednoznačně. Závěry modelu jsou o neutralitě peněz a o jediné a rychle dosažitelné rovnováze modelu. Rozvineme-li závěry, mluvíme při rostoucím reálném důchodu a neměnné peněžní zásobě o klesající cenové hladině, resp. o rostoucí důchodové rychlosti peněz. Klesající cenová hladina samozřejmě ovlivňuje reálné mzdové sazby.

Růst nabídky práce vede k nižší reálné mzdové sazbě a vede k vyšší zaměstnanosti. Jakékoliv další paramet-

rické změny v modelu trhu práce vedou vždy k plné zaměstnanosti a k příslušnému pohybu reálných mzdových sazeb. Model je ovšem nutné rozšířit o stranu faktoru kapitálu a vliv úrokové míry.

Definujeme si funkci úspor [9] a investiční funkci [8]. Tyto dvě funkce jsou základní komponenty trhu kapitálu. Opět existuje jedna rovnovážná úroková sazba. Trh kapitálu opět implicitně musí předpokládat Marshallovy zákony pohybu trhu. Neoklasický model se snadno vyrovná i s argumentací zapojení reálného důchodu do funkce úspor i investic. Kvalitu řešení takové rozšíření nezmění, protože obě tyto funkce reagují na růst reálného důchodu positivně. Jediným problematickým bodem modelu je tedy předpoklad neexistence spekulační poptávky.

$$[8] \quad i = i(r), i'(r) \ \pi \ 0.$$

$$[9] \quad s = s(r), s'(r) \ \phi \ 0.$$

V tuto chvíli doplňme, že jak keynesovská, tak neoklasická ekonomie rozšířila představený neoklasický model kapitálu o faktor času. Doposud jsme uvažovali objem kapitálu K za pevně daný. V této chvíli budeme mít na mysli především fyzický kapitál (finanční a lidský kapitál neuvažujeme). Investiční statky získáváme za cenu pin, která ovšem roste s rozvinutím odvětví s investičními statky. Určitě tedy nalezneme vztah mezního sklonu k investicím a k objemu uskutečněných investic.

Uvažujme, že poslední získaná jednotka investičních statků generuje tok výnosů v čase $a_m(t)$, kde platí $0 \leq t \leq T$. Tato poslední mezní jednotka kapitálu je propojena s nejnižší možnou úrokovou mírou r_m. Takto oceněný tok nabízí současná hodnota výnosů, kterou označíme V [10]. Do modelu také zahrneme rozlišení investic na obnovovací a na čisté investice [11]. Jestliže rostou čisté investice i, roste samozřejmě i cena p_{in}. Ze zmíněného vyplyne platnost [12].

$$[10] \quad p_{in} = V(a_m, r_m) = \int_0^T a_m(t) e^{-r_m t} dt.$$

$$[11] \quad in = k + i$$

$$[12] \quad p_{in} = (K + i) = V(a_m, r_m).$$

Vztah [12] se redukuje na souvislost mezi r_m a i, protože a_m závisí na i. Dále p_{in} roste s i a V klesá s vyšším r_m. Především [13], kde je také nastíněný inverzní vztah o klesající mezní efektivitě investic.

$$[13] \quad r_m = r_m(i), i = i(r_m).$$

Zrekapitulujme, že jsme dospěli ke standardní neoklasické funkci investic [14], která je závislá na úrokové míře a na míře hrubých investic (K).

$$[14] \quad i = i(r, K), \frac{\partial i}{\partial r} \ \pi \ 0, \frac{\partial i}{\partial K} \ \pi \ 0.$$

Zkusme se přesunout do kratšího mikroekonomického časového horizontu, kde je tok výnosů $(a_m(t))$ v čase stabilní. Pak ze vztahu [10] získáme vztah [15].

$$[15] \quad p_{in} = V(a, r_m) = a \int_0^\infty e^{-r_m t} dt = \frac{a}{r_m}.$$

Investiční funkce konkrétně je notoricky „neoklasická“ [16].

$$[16] \quad p_{in}(K + i) = \frac{a}{r_m}.$$

Vidíme, že i v kontextu zapojení do modelu investic faktoru času, a prvku růstu ceny investičních statků s růstem objemu investic, získáváme neoklasický závěr o jedinečné úrokové míře, která „čistí“ trh kapitálu skrze funkci úspor a funkci investic. Dodatečný závěr vypovídá o efektu rostoucích podnětů k investicím. Parametrické posunutí investiční funkce (větší očekávané výnosy) způsobí při stejné funkci úspor růst investic, růst úrokové míry a růst zaměstnanosti v odvětvích, které produkují investiční statky.

2. ALTERNATIVNÍ NEOKLASICKÁ TEORIE KAPITÁLU A INVESTIC – MODEL CORN, TRACTOR

Cílem modelu je poukázat na alternativní závěry získané „neoklasickou“ metodou i při zachování standardních předpokladů. Zaměříme se na prvek neoklasického modelu dvoufaktorové produkční funkce, konkrétně na možnost růstu poměru práce a kapitálu v ekonomice, který je vyvolaný růstem úrokové míry *ceteris paribus*. Druhou otázkou je, zdali míra růstu poměru práce a kapitálu je větší než propad fyzické produkce, vyvolaný právě růstem relativní ceny kapitálu.

Přestože v literatuře (Steedman, 2014) je výše popsaná problematika nazvaná analýzou „izokvanty mezi kapitálem a prací“ v spotřebním odvětví, musíme zde zmínit, že v české soudobé literatuře izokvantová analýza vypovídá úplně o něčem jiném. V této kapitole se spíše bavíme o analýze množiny optim modelu s produkční funkcí s omezením při proměnlivé ceně kapitálu. Jde tedy spíše o neoklasický závěr, že substituční efekt u „rozumně“ se chovajících spotřebních funkcí převyšuje případný positivní důchodový efekt. Steedmanův model založený na Hicks – Samuelson - Spaventa modelu přináší velmi zajímavé rozšíření takového neoklasického závěru. Standardní neoklasický závěr argumentuje pro aktivní řízení úrokové míry, s cílem optimalizovat v ekonomice zaměstnanost.

V dalším postupu se zaměříme na principy z Garegnani (1970). Uvažujme poměry vstupů a výstupu, tedy podíl L/Q a K/Q. Modelově dokazujeme, že jak úroková míra roste, tak L/Q nejprve roste a K/Q klesá, od určité výše úrokové míry je tomu ovšem naopak. Dokonce lze tvrdit, že podíl L/Q je pro velmi malé a pro velmi vysoké úrokové míry stejně velký, zatímco podíl K/Q je nepatrně menší pro vysoké úrokové míry než pro nízké. Dodejme, že absolutně odhlížíme od problému reswitchingu.

Velmi jednoduchý produkční model Corn - Tractor předpokládá, že za dané technologie je nutný určitý objem strojů a lidské produkce pro výrobu těchto strojů (Tractor) anebo pro spotřební zboží (Corn). Uvažujeme konstantní výnosy z rozsahu, dále předpokládejme, že produkce strojů vyžaduje a strojů a b jednotek práce. Pro výrobu spotřebního zboží je potřeba α strojů a β jednotek práce. Národní produkt takové jednoduché ekonomiky bychom zjistili podle standardního předpisu $\gamma = \alpha b$. Mzdová sazba se podle teorie mezní produktivity poté zjišťuje podle [17].

$$[17] \quad \frac{1}{w} = \beta + \frac{(1+r)\gamma}{1-(1+r)a}.$$

Podmínka nutná pro maximalizaci w při neměnné r je dovozena do výrazu [18] (celkový diferenciál rovný nule). Dále v modelu uvažujme tři možné případy. Případ, kdy je konstantní a, β anebo γ.

$$[18] \quad d\beta + \left[\frac{(1+r)\gamma}{1-(1+r)a}\right] d\gamma + \left[\frac{(1+r)\gamma}{1-(1+r)a}\right]^2 \gamma da = 0.$$

2.1. První případ modelu Corn – Tractor, neměnné *a*

Jakmile je a neměnné, pak předpokládáme, že platí $(d\gamma/d\beta)<0<(d2\gamma/d2\beta)$. Jakmile roste úroková míra (r), β roste a γ klesá. Jestliže předpokládáme konstantní hodnotu a ve výši a_0, pak podíl kapitálu k výstupu je modifikovaný konkrétně podle [19].

$$[19] \quad K = \frac{\gamma}{\beta + (\gamma - a_0\beta)(1+r)}.$$

Při nulové mzdové sazbě navíc pokud platí, že $a_0(1+r)=1$, pak $K=a_0$. Totéž platí, pokud $\gamma= a_0\beta$. Je tedy zřejmé, že K/β není monotonní, protože $\beta(r)$ je a $K(r)$ není monotonní. K/β nejprve klesá, ale od určitého bodu roste, jak roste úroková míra.

2.2. Druhý případ modelu Corn – Tractor, neměnné *β*

Pro konstantní $\beta= \beta_0$ nemá smysl hovořit o vztahu K/β jako v předchozím odstavci. Vyřešíme tedy pouze, jak se K vyvíjí v závislosti na změně úrokové míry. Je jisté, že a vždy klesá a γ roste, když roste úroková míra. Množina optim maximalizace produkce je v tomto případě vertikální linie na úrovni β_0.

2.3. Třetí případ modelu Corn – Tractor, neměnné *γ*

Jakmile uvažujeme neměnné $\gamma = \gamma\ 0$, podmínka optimalizace prvního řádu [18] nabývá modifikované podoby [20]. Navíc musí opět platit $(d\beta/da)<0<(d^2\beta/d^2a)$. V tomto případě, když dojde k růstu úrokové sazby, a se zmenšuje a β roste.

$$[20] \quad d\beta + \left[\frac{(1+r)\gamma}{1-(1+r)a}\right]^2 \gamma_0 da = 0.$$

Předpokládejme dále, že vztah mezi faktory produkce nabývá podoby [21], a kdy hodnota a je určitelná díky [22].

$$[21] \quad \beta = \beta_0 - 2\lambda^2\sqrt{a-a_0}.$$

$$[22] \quad \left[\lambda a + \sqrt{\lambda_0 (a-a_0)^{1/4}}\right](1+r) = \lambda.$$

Na základě těchto vztahů může být dopočítáno, že $K=a_0$ neplatí, když $a_0(1+r)=1$, ale také neplatí, když předpokládáme [23].

[23]

$$\sqrt{\gamma_0}\lambda(a-a_0)^{3/4} + 2\lambda^2 a_0 (a-a_0)^{1/2} = (a_0\beta_0 - \gamma_0).$$

Může být numericky ukázáno, že existují hodnoty a_0, β_0/γ_0, λ^2/γ_0 a řešení rovnice [23] má větší hodnotu než a0 a zároveň je tato hodnota menší než hodnota a pro úrokovou míru rovnu nule. V takovém případě opět množina optim maximalizace produkční funkce na omezení při růstu úrokové míry nemá standardizovaný neoklasický tvar. Připomeňme ještě jednou, že neuvažujeme problém reswitchingu, ale předpokládáme spojitost funkce $b(a)$.

Nyní shrneme dosažené závěry modelu Corn – Tractor. Zjistili jsme, že jednoduchým rozšířením modelu produkční funkce s omezením jsme dospěli k odlišným než očekávaným vlastnostem s ohledem na substituci kapitálu prací při rostoucí úrokové sazbě. Množina optim může jednouchým rozšířením modelu na bázi neoklasické metody vykazovat odlišnou substituovatelnost kapitálu prací.

Standardní neoklasické produkční modelu uvažují nekonečně mnoho alternativ technologií produkce a vyhýbají se řešení problému reswitchingu. Stejně tak my jsme v souladu s neoklasickou metodou přijali tyto předpoklady za dané. Vyvrátili jsme tedy na jednoduchém případě velmi hojně vysvětlované závěry produkční analýzy nejen v rámci vyučované základní úrovně ekonomické teorie, ale také závěry prezentované v pokročilé neoklasické mikroekonomii.

$$[24] \quad dK / d\beta \ \pi \ 0 \ \pi \ d^2K / d^2\beta.$$

ZÁVĚR

Prokázali jsme, že neexistuje žádný rozumný důvod předpokládat, že reakce podílu kapitálu na produkci bude klesat s růstem úrokové míry [24]. Zvýšení úrokové míry by v takovém případě vedlo k vyššímu podílu zaměstnanosti na produkci. Jinými slovy nemůžeme tvrdit, že růst úrokové míry vždy vyvolá pokles podílu kapitálu na produktu, a tedy tento růst úrokové míry vyvolá růst podílu práce na produktu. Umíme si představit mnoho situací v závislosti na konkrétních hodnotách parametrů modelu CORN – TRACTOR, kde podíl kapitálu na produktu bude reagovat na růst úrokové míry úplně opačně, tedy růstem. Sekundárním závěrem tohoto příspěvku je důraz na změnu kritéria v podobě kapitálu na jednotku práce právě ve prospěch kritéria kapitálu k produktu.

Doporučení plynoucí z této analýzy je věnovat se v pokročilé mikroekonomické teorii specifičnosti konkrétních odvětví (opustit neoklasický předpoklad universalismu a nadčasovosti) a rozpracovat Sraffovskou intelektuální tradici.

Ing. Petr Makovský, Ph.D.
spolupracovník Výzkumného centra BIVŠ
Vysoká škola ekonomická v Praze
Fakulta podnikohospodářská
Katedra mikroekonomie
petr.makovsky@vse.cz

LITERATURA

1. Keynes, J. M. (1963). *Obecná teorie úroku zaměstnanosti a peněz*. Praha: Československá akademie věd.
2. Lerner, A. P. (1944). *The Economics of Control: Principles of Welfare Economics*. New York: Macmillan.
3. Hicks, J. R. (1937). Mr. Keynes and the “Classics”; A Suggested Interpretation. *Econometrica, Volume 5, Issue 2* (Apr, 1937).
4. Allen R. G. D. (1967). *Macro-Economic Theory*, London, Macmillan.
5. Steedman, I. (2014). *The “Capital – Labor Isoquant” in the Consumer Good Industry.* ICOAE Conference Proceedings.
6. Garegnani, P. (1970). Heterogenous capital, the production function and the theory of distribution. *The Review of Economic Studies, Vol. 37, No. 3. (Jul., 1970).*
7. Kurz, H.D., Salvadori, N. (1999). *Reswitching; simplifying a famous example*. Elgar.

RECENZIA NA DIELO

MOSNÝ, P. a kol.
Právnohistorická realita sociálnej doktríny 20.storočia.
Krakov, 2013, ISBN 978-83-7490-587-9. 288 s.

Róbert Jáger[1]

V roku 2012 začal svoju činnosť riešiteľský kolektív grantového projektu KEGA č. 003TTU-4/2012 *„Formácia podnikateľských schopností študentov spojená s reformnou optimalizáciou výučby dejín štátu, prameňov práva a právnych inštitútov“* pod vedením prof. Dr. h. c. JUDr. Petra Mosného, CSc. Riešiteľský kolektív pri svojich aktivitách sleduje (okrem iných) aj cieľ zefektívniť a zatraktívniť časť právnického vzdelávania, ktorá je orientovaná na právnu históriu s možným dosahom aj na iné tradičné právno-historické či právno-teoretické predmety. Ako čiastočná realizácia tohto cieľa bola riešiteľským kolektívom vydaná vedecká monografia *„Právnohistorická realita sociálnej doktríny 20. storočia“*.

Autorský kolektív monografie tvorili pod vedením prof. Dr. h. c. JUDr. Petra Mosného, CSc. vedecko-pedagogickí pracovníci vybraných slovenských a českých právnických fakúlt. Samotná matéria monografie je rozdelená do deviatich nosných kapitol, a vychádza z predstavenia všeobecných smerov sociálnej doktríny jednak medzivojnovej Československej republiky, následne Slovenskej republiky vojnového obdobia. Nasleduje pohľad na formovanie a kľúčové problémy zásadných odvetví pracovného a sociálneho zákonodarstva v ich záverečnej konfrontácii s predchodcom modelu sociálneho zabezpečenia z Nemecka obdobia Otta von Bismarcka a obdobia tzv. Tretej ríše uzavretej právno-filozofickou úvahou o nevyhnutnom prepojení hodnoty slobody jednotlivca a hodnoty ľudskej dôstojnosti.

Autorom prvej kapitoly s názvom *„Sociální doktrína první Československé republiky a její odraz v právu“* je Ladislav Vojáček. Kapitola je venovaná popisu sociálnej doktríny prvej Československej republiky v rovine konceptu riešenia vzťahu jednotlivca a spoločnosti v oblasti sociálneho (hmotného) zabezpečenia a sociálnej starostlivosti. Základom úvah autora tejto kapitoly sa stali názory T. G. Masaryka vychádzajúce z jeho viery v spoločenský pokrok docielený zdokonaľovaním demokratického systému aj prostredníctvom hospodárskych a sociálnych reforiem a všeobecnej humanizácie.

V druhej kapitole nazvanej *„Východiská sociálnej doktríny Slovenskej republiky 1939-1945“* priblížil Peter Mosný charakter sociálnej doktríny daného obdobia na relevantných právno-historických skutočnostiach samotného vzniku a existencie Slovenskej republiky vojnového obdobia snažiac sa pritom o zbavenie predmetnej problematiky nánosov tendenčného popisu a analýzy dejinných udalostí. Autor tejto kapitoly poukazuje na to, že základom východísk sociálnej doktríny slovenského národa v danom období boli okrem Evanjelia a sociálnej náuky Katolíckej cirkvi aj myšlienkový smer slovenského národného socializmu ako aj Ústava Slovenskej republiky ako norma najvyššej právnej sily.

Premietnutie myšlienok sociálnej doktríny majúcej svoje korene už v druhej polovici 19. storočia v súvise s radikálnymi zmenami v sociálnej a ekonomickej štruktúre obyvateľstva vtedajšej Európy uskutočnila Miriam Laclavíková v kapitole *„Formovanie pracovného práva a práva sociálneho zabezpečenia na našom území začiatkom 20. storočia“*. Autorka v tejto časti práce poukázala na to, že prvé úpravy v oblasti sociálnych istôt rozširujúcej sa vrstvy robotníkov vykazovali charakter tzv. ochranných noriem, pričom toto ochranné zákonodarstvo už od polovice 19. storočia postupne zahrňovalo obmedzenia výkonu práce u detí a mladistvých, následne obmedzením výkonu práce ženami atď.

Ján Kuklík v kapitole *„Diskuze o provedení socializace v Československu v prvních letech jeho samostatné existence“* predstavuje proces socializácie z obdobia prvej Československej republiky. Autor poukazuje na odôvodnené obavy z radikalizácie más a politického dianiа ako možný dôsledok ekonomickej a politickej situácie za ktorej Československá republika vznikla. Na upokojenie tejto situácie bolo podľa autora nevyhnutným presadiť a realizovať zásahy do nedotknuteľnosti súkromného vlastníctva, čo sa presadzovalo napríklad pozemkovou reformou.

1) JUDr. PhDr. Róbert Jáger, PhD. Právnická fakulta Univerzity Matej Bela v Banskej Bystrici, Katedra teórie štátu a práva. Externý doktorand Právnickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave.

Vladimí Kindl v piatej kapitole nazvanej *„Sociální obsah domovského práva v českých zemích a v Československu (1848-1948)“* poukázal, že významnou časťou sociálnej doktríny bola oblasť systému sociálnej starostlivosti o vylúčené, marginalizované či handicapované skupiny obyvateľstva so zásadnou snahou o ich sociálnu inklúziu.

V šiestej kapitole nazvanej *„Starostlivosť o sociálne slabé minority na Slovensku v období I. ČSR“*, ktorej autorkou je Adriana Švecová je sústredná pozornosť na oblasť tzv. chudobinskej starostlivosti v Uhorsku a následne na území Slovenska ako súčasti československého štátu so širším rámcom starostlivosti o sociálne slabé minority. Autorka v tejto časti práce konštatuje, že Československá republika dosiahla vtedajšími právnymi inštitútmi a široko chápanou chudobinskou starostlivosťou pomerne uspokojivý právny rámec starostlivosti o sociálne slabé minority.

Peter Višný v kapitole *„Sociálne zákonodarstvo Nemeckej ríše v Bismarckovej ére“* poukázal na fakt, že pri hľadaní ideových východísk budovania európskeho sociálneho zákonodarstva je nutné sa nevyhnutne vrátiť k tzv. Bismarckovej ére sociálneho zákonodarstva Nemeckej ríše 80. rokoch 19.storočia, pretože práve v tomto období boli položené základy nemocenského, úrazového, invalidného a starobného poistenia robotníkov. Autor zároveň poukazuje, že to bol práve Bismarck ktorý vybudoval pomerne efektívny poistný systém, ktorý sa stal inšpiráciou pre mnohé kontinentálne štáty.

Kapitola *„Sociálno-právna pozícia zamestnancov v totalitnom štáte na príklade Nemeckej ríše po roku 1933“* autorom ktorej je Ján Drgo, nadväzuje na kapitolu šiestu. Autor v nej predstavil pohľad na sociálny vývoj Nemecka v období tzv. Tretej ríše s osobitným zreteľom na pozíciu zamestnancov, mzdovú politiku, kolektívne pracovnoprávne vzťahy a s nimi súvisiacu likvidáciu odborového hnutia. Autor tu poukazuje na fakt, že sociálno-právna pozícia zamestnancov v Nemecku po roku 1993 bola ovplyvnená koncepciou silného štátu v nadväznosti na požiadavku jeho hospodárskej stability.

Štefan Siskovič v kapitole nazvanej *„Dva prístupy k formovaniu sociálnej doktríny“* podáva teoreticko-filozofický pohľad na formovanie sociálnej doktríny a jej ideové základy, v rámci ktorej autor vyzdvihuje ako ústrednú hodnotu ľudskú dôstojnosť. Obsah pojmu ľudská dôstojnosť je podľa autora vyjadrením neustálej snahy každej prichádzajúcej generácie, ako aj jednotlivca, existenciálne sa vyrovnať s obsahom noriem, pred ktoré boli postavení, s možnosťou ich následnej zmeny tak, aby zodpovedali ich predstave.

Na základe vyššie uvedeného možno konštatovať, že vedecká monografia *„Právnohistorická realita sociálnej doktríny 20. storočia“* je obsahovo rôznorodým a názorovo bohatým komplexom podnetov a názorov právnych historikov na široké spektrum problémov súvisiacich s poznaním vzniku, ideovej inšpirácie či pokusov o uplatnenie v praxi sociálnej doktríny v minulom storočí.

Recenzovaná vedecká monografia poukázala na množstvo problémov, s ktorými sa výučba dejín práva (či už dejín národných alebo dejín svetových) stretáva v oblasti sociálneho práva poisťovacieho či dnešným jazykom nazvaného práva sociálneho zabezpečenia s dosahom aj na pracovné právo či správne právo (právnu filozofiu v pozícii inšpirácie predmetných právnych predpisov nevylučujúc). Autori príspevkov, spôsobom sebe vlastným, poukazujú aj na možnosti a limity eventuálneho riešenia predostretých problémov. Z tohto pohľadu možno konštatovať, že monografia je úspešným krokom k naplneniu cieľa, ktorý si stanovili riešitelia grantového projektu KEGA č. 003TTU-4/2012 *„Formácia podnikateľských schopností študentov spojená s reformnou optimalizáciou výučby dejín štátu, prameňov práva a právnych inštitútov“*.

Monografia *„Právnohistorická realita sociálnej doktríny 20.storočia“* posúva poznanie v predmetnej oblasti poznania o značnú dĺžku ďalej a je nepochybne obohatením spisby právno-historickej s dopadom aj na mimoprávne vedné disciplíny. Zo všetkého čo bolo doposiaľ zvýraznené, i celého komplexu posudzovanej monografie je možné rezultovať, že predmetnú publikáciu v plnom rozsahu odporúčame nielen právnym historikom, odborníkom pozitívno-právnych disciplín ako aj odborníkom zaoberajúcimi sa sociálnymi vedami vo všeobecnosti. Predmetná monografia môže poslúžiť aj ako študijná pomôcka nielen študentom právnických fakúlt aj pre študentov širokého spektra študijných odborov, ktorých súčasťou je výučba historického vývoja sociálnej interakcie v najnovších dejinách.

JUDr. PhDr. Róbert Jáger, PhD.
Univerzita Mateja Bela
Právnická fakulta
Katedra teórie štátu a práva
robert.jager@centrum.sk

Socioekonomické a humanitní studie
Studies of Socio-Economics and Humanities 2/2014 Volume 4

INFORMACE PRO AUTORY (INFORMATION FOR AUTHORS)

„Socioekonomické a humanitní studie“ je vědecký časopis, jehož posláním je výraznějším a aktivnějším způsobem prezentovat výsledky vědeckovýzkumné práce a aktivit autorů z oblasti socio-ekonomických a humanitních věd.

Články publikované v tomto periodiku mají charakter statí, diskusních příspěvků nebo recenzí, odrážející aktuální stav bádání v oblasti společenských a humanitních věd. Předpokládá se, že příspěvek nabízený k uveřejnění nebyl dosud nabídnut jinému vydavateli.

Obsah rukopisů posuzují anonymně minimálně dva nezávislí recenzenti a projednává redakční rada časopisu. O výsledku recenzního řízení uvědomí redakce autora písemně. Na uveřejnění příspěvku neexistuje právní nárok.

(Podrobné pokyny najdete na webové stránce: http://www.bivs.cz/sehs)

“Studies of Socio-Economics and Humanities“ is a scientific journal. Its mission is to present the results of scientific research work and activities of authors focused on socio-economic sciences and humanities.

Manuscripts published in this journal have the character of articles, discussion papers and reviews, reflecting the current state of research in social sciences and humanities. It is assumed that the contribution offered by the publication has not yet been offered to another publisher.

Index of manuscripts is judged anonymously by at least two independent reviewers and discussed by the editorial board of the journal. The editor informs the author about the outcome of the review process. There is no legal entitlement to the publication of the paper.

(Detailed information can be found at http://www.bivs.cz/sehs/sehs-journal)